Bijlagen bij het Kerkelijk Handboek

K. Schilder

bron
K. Schilder, *Bijlagen bij het Kerkelijk Handboek*. Oosterbaan & Le Cointre, Goes 1946

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/schi008bijl01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

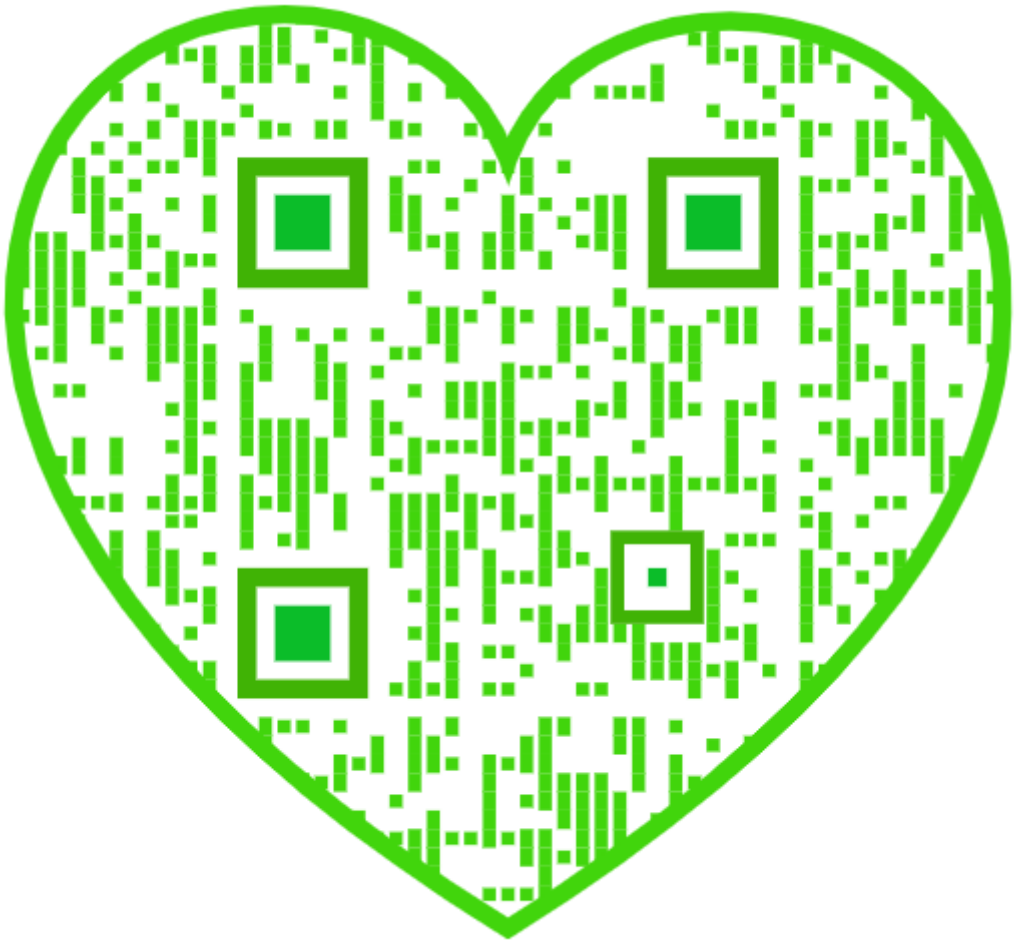

Afgeperst.

Wat hier onder volgt zal - jammer, dat men het zelf rustig zeggen kan - ongetwijfeld gelezen worden: meer dan één uitgever heeft me althans om deze publicatie gevraagd. Dit pleit niet vóór deze copie, maar tegen de ‘synode’, welke ons heeft uitgeworpen. Zij heeft het namelijk noodig gevonden, in officieuze en officieele uitlatingen het ‘probleem’ éven(!) aan te snijden, waarom ondergeteekende in den tijd der Duitsche bezetting zich schuil hield, en min of meer twijfel te wekken aangaande de noodzakelijkheid van dezen maatregel. En haar woordvoerders hebben zich niet ontzien op allerlei wijze, ook in publieke redevoeringen, dien twijfel te versterken.

Ja, men ging nog verder. Onophoudelijk is door haar herauten de kerk-historische ontwikkeling der dingen beïnvloed met het ‘argument’, dat ondergeteekende eerst zich schuil hield en maar niet voor den dag kwam, doch later - o zoo merkwaardig! - na zijn afzetting in eens wèl voor den dag kon komen, om in Den Haag de ‘Acte van Vrijmaking of Wederkeer’ voor te lezen in een openbare samenkomst.

Het nogal persoonlijk getinte ‘argument’ sloeg blijkbaar in; want het aantal vragen, dat na dien te dezer zake mij gesteld is, is legio. Men bedenke daarbij, dat degenen, die vragen stellen nog maar een klein percentage vormen van degenen, die met het ‘argument’ bewèrkt zijn. Het ligt dus niet aan mij, maar aan deze synode, dat er om deze copie tot op den huidigen dag gevraagd wordt.

Nu werd reeds opgemerkt, dat de zaak waarom het hier gaat, eigenlijk uit kerk-historisch oogpunt z o o g o e d a l s g e e n b e l a n g h e e f t. Neem eens even aan, dat ondergeteekende nog veel meer ondeugden bezit, dan de synodale propaganda te dezer zake aannemelijk maken wil, - hoe ter wereld kan dit de synode ontlasten? Wie h á á r doen beoordeelen wil, moet haar s c h o r s i n g s g r o n d e n bestudeeren, en de v r a g e n, die zij mij stelde, en de a n t w o o r d e n, die ik haar gaf. Met het al of niet terecht in de katakomben vertoeven van mijn persoon heeft dit alles niets uitstaande. Bovendien, de synode kan zich niet beklagen, dat mijn afwezigheid na 12 Juli 1942 tot op den tijd van mijn wederom-verschijnen voor het voetlicht, oorzaak was, dat zij geen genoegzaam

licht had in zake schorsing, etc.; of in zake haar ‘binding’ aan de leeruitspraken. Zij heeft herhaaldelijk verzekerd, dat zij licht genoeg had, óók over mijn standpunt, en zelfs geweigerd mij de gelegenheid te geven een officieele weerlegging van haar beschuldigingen op te nemen in de te publiceeren proces-stukken, en daarop te wachten. Zij kan toch niet tot een candidaat zeggen: wij binden U in Gods naam aan deze uitspraak, maar als die binding verkeerd is, ligt dat aan één van uw professoren, die afwezig was..... En tenslotte, wat hebben die arme candidaten en die honderden andere geschorsten te maken met de personalia van ondergeteekende? Het staat niet best, wanneer een synode, die honderden ambtsdragers uitwerpt of laat uitwerpen, de publieke aandacht àfleidt van haar officieele schorsingsgronden, om ze heen te leiden naar het al of niet te recht ‘onderduiken’ van - zegge - één der uitgeworpenen.

Intusschen, het feit ligt er. En nu eenmaal de publieke aandacht op deze aangelegenheid gericht is, is het noodig óók op dit bepaalde punt de voosheid der synodale bestrijding in het licht te stellen: we drukken ons hier zacht uit.

***

Dat ondergeteekende in het jaar 1940 al vrij spoedig na de bezetting van ons land gevangen werd gezet is bekend. Bij zijn ‘Entlassung’ uit de gevangenschap is hem geen enkele voorwaarde gesteld, is dus ook geen enkele aanvaard, is ook niets beloofd, maar is wèl van Duitsche zijde gezegd o.a., dat elke participatie aan een vergadering der A.R. partij, of ook elke w e r k z a a m h e i d (!) als schrijver of journalist zou worden beantwoord met wegvoering naar een concentratie-kamp. De formule was duidelijk genoeg: verboden werd ‘j e d e schriftstellerische oder journalistische Tätigkeit’.

Ondergeteekende nu achtte zich geroepen in de eerste plaats zijn hoogleeraarsambt te vervullen; gaf daarom van dit publicatie-verbod mededeeling in een vergadering van professoren; en schreef in détails over deze zaak aan curatoren in een brief, waarvan de tekst vooraf aan de professoren werd voorgelezen. Allen meenden, dat het hoogleeraarsambt had vóór te gaan; trouwens het blad van ondergeteekende was en bleef toch verboden. Oók aan de synode is met het oog op de behandeling van de z.g.n.

meeningsverschillen schriftelijk één en ander meegedeeld, opdat zij niet te verontschuldigen zou zijn, wanneer zij anderen liet schrijven over zaken, waarin ondergeteekende zich niet kon mengen voor zoover het de noodige publicatie betrof. Ik kende de geesten en de gesten.

Zoo bleef ondergeteekende zijn onderwijs geregeld' voortzetten, totdat in den vroegen ochtend van 13 Juli 1942 plotseling een Duitsche auto opnieuw voor zijn deur stil hield, om, nu voor de tweede maal, te arresteeren. De deur werd niet geopend (de nacht was heel laat begonnen) en de auto vertrok, maar bleef in de stad, want op denzelfden morgen werden andere stadgenooten gearresteerd. Van bevriende zijde werd mij, terwijl de auto nog rond reed, een waarschuwing gegeven en ondergeteekende vertrok per boot naar Amsterdam. Het was toch vacantie.

W e l k e instantie mij had willen arresteeren heb ik nooit geweten. Het kan de ‘Sicherheits Dienst’ geweest zijn, 't kan ook een poging tot gijzeling geweest zijn. Hoe het zij, aan de Kamper professoren schreef ik, dat ik na beeindiging van de vacantie terug hoopte te komen om het werk te hervatten. Ik meldde dit den secretaris.

Een maand later evenwel werd te Kampen de arrestatiepoging door de Duitschers h e r h a a l d : een bewijs, dat het geval niet vergeten was, en dat men b l e e f zoeken.

Nog later werd vanwege de toenmalige Kamper politie officieel mijn stamkaart, die nog thuis lag, teruggevorderd en meegenomen. Tevens werd door informaties van de zijde van betrouwbare politiebeambten aan mijn huisgenooten meegedeeld, dat het bevel gegeven was bij terugkeer in Kampen tot arrestatie over te gaan.

D e z e l a a t s t e m e d e d e e l i n g s c h i e p u i t t e r a a r d e e n n i e u w e s i t u a t i e . Het voornemen om na beëindiging der vacantie mijn academische werkzaamheden te hervatten mòest toen wel worden prijsgegeven. Voor een m o g e l i j k e arrestatie blijft men n i e t uit zijn werkkring, voor een z e k e r e wèl. Het s t o n d n u e e n m a a l v a s t , dat ik t ó c h n i e t meer aan de Hoogeschool zou kunnen werken, zoo lang dit arrestatie-bevel er lag; en zoo trok ik de conclusie, die onvermijdelijk was. Ik schreef aan curatoren, zette hun den stand van zaken uiteen, en vroeg hun oordeel. O f f i c i e e l is mij v a n h u n n e n t w e g e geantwoord, dat-curatoren het in de gegeven omstandigheden eveneens onvermijdelijk achtten, dat ik nu maar weg bleef. Scriba

van deze curatoren was Ds F.C. Meyster, lid van het curatorium was Ds N. Duursema. Het doet heel vreemd aan, dat na ontvangst van zulk een curatorialen brief ik later vernemen moest, dat zoowel synodale prae-adviseurs, als ook bijv. curator Ds Duursema, en andere 'ingewijde' synodeleden den volke kwamen vertellen dat zij een vraagteeken zetten achter reden en noodzaak van mijn 'onderduiken'. Curatoren, die zoo spreken, geven z i c h z e l f een slag in het gezicht.

Natuurlijk zijn er roddeltongen geweest onder N.S.B.-ers of met hen fraterniseerende 'Gereformeerden', die later suggesties wekten in den zin van deze 'vraagteeken'-zetters. Hoe veel deze roddelpartijtjes waard waren, blijkt uit een mededeeling van Ds J. van Nieuwkoop. Deze was voor het een of ander 'verhoor' naar één der z.g.n. departementen te Apeldoorn geroepen, al waar hem in de gebruikelijke krachttermen was verzekerd, dat met name vele jongere Gereformeerde predikanten nog altijd weigerden zich met de Duitsche, nationaal-socialistische ideologie te verzoenen; dat dit werd toegeschreven aan den invloed van ondergeteekende; en dat, kreeg men hèm eenmaal in handen, zijn lot voor altijd zou zijn bezegeld. Ds v. Nieuwkoop 'heeft niet alleen mijn huisgenooten hiervan mededeeling gedaan, doch o.a. ook Dr K. Dijk er van op de hoogte gesteld. Toch kwamen later de dwaze suggesties, zoo even aangeduid.

Ieder voelt, dat, j u i s t om in de toekomst te kunnen blijven werken, het noodig was, Kampen voorloopig te vermijden. Een kind bovendien kan verstaan, dat het reizen per trein te ontraden bleef. Want wie geen stamkaart had, kon ook niet op het persoonsbewijs het later verplicht gestelde zegeltje verkrijgen langs officieelen weg. Terwijl tenslotte ook de wil van gastheeren voor een ondergedokene zedelijk gezag heeft: het waren immers ook deze gastheeren, die zich door het enkele feit van het zonder aangifte onderdak verleenen 'strafbaar' hadden gemaakt.

***

Zoo bleef de toestand tot begin Juni 1944. Toen kwam er plotseling, niet van mijn zijde, doch van Duitschen kant, een actie, die de situatie scheen te willen wijzigen. Dat hier invloeden van andere zijde zijn werkzaam geweest staat voor mijn besef vast. Er is trouwens vóór dien tijd

een keer getracht mij te bewegen in te gaan op een aanbod, om tegen betaling van ettelijke duizenden guldens vrijstelling van vervolging te krijgen. Natuurlijk is dit aanbod geweigerd, - al zou het een kleinigheid geweest zijn, het bedrag bijeen te doen komen; ik noem het geval alleen maar ten bewijze, dat er duistere invloeden waren, die het feit der vervolging, dat men later zou dissimuleeren, erkenden, en dat als basis namen voor een poging tot zelfverrijking: Duitschers en (of) N.S.B.-ers.

Opmerkelijk is bovendien, dat in denzelfden tijd, waarin voor het eerst van Duitsche zijde in Juli 1944 via mijn broeder, den heer A. Schilder te Den Haag, contact gezocht werd om te geraken tot een gewijzigden toestand, (zie de hier achter volgende correspondentie) van minstens twee nederlandsche figuren elders bericht ontvangen werd, dat zij van deze Duitsche manipulaties op de hoogte waren, en van de zijde van één hunner verzekerd werd, dat men de synode daarvan zou kennis geven..... N.B. dit geschiedde in die periode van de maand Juli van 1944, waarin mijn broeder en ik n o g g e e n w o o r d m o c h t e n m e d e d e e l e n a a n d e r d e n omtrent de Duitsche actie tot wijziging van den toestand. Wat was dat voor nerveus gedoe, als er geen duistere, met mij spelende en met de ‘synode’ indirect verband houdende diplomaten achter zaten? De ééne van deze twee figuren stond in contact met den heer Rost van Tonningen, de andere had langdurig gecoöpereerd met den heer Van der Vaart Smit. Terwijl ik dit schrijf is tegen hem een proces gaande.

Welke officieele aanleiding bestond er voor de Duitschers om zich n ù , in Juli '44, te bezinnen over mogelijke wijziging van mijn toestand? Volgens de eigen mededeeling van den heer Nelis van de S.D. (zie de hiernavolgende berichtgeving) was de aandacht der Duitschers gevallen op enkele publicaties van het bekende comité in Voorburg, hetwelk na de infame schorsing van ondergeteekende d.d. 23 Maart 1944 zich verdienstelijk gemaakt heeft door het publiceeren van eenige hoog-noodige voorlichtingslectuur. Het was in deze publicaties, dat opgemerkt werd, hoe infaam een synode handelde, die een man te lijf ging, die zich niet kon verweren, die in zijn vrijen armslag gehinderd werd door Duitsche vervolging, en bovendien door een publicatie-verbod. Hiermee was niets te veel gezegd van de synode: haar Kamper professoren kenden den tekst van

dit publicatie-verbod voor wat de cardinale formule betrof, al de curatoren wisten er ook alles van, en de synode eveneens. En alle drie wisten het uit schriftelijke mededeelingen mijnerzijds. De synode bovendien kon weten van curatoren, dat mijn niet-verschijnen door hen zelf was goedgekeurd. Maar de Duitschers vonden de zaak in zoo verre voor zichzelf onaangenaam, als nu onder het volk bekend werd, dat een kerkelijk man, in een kerkelijken strijd geworpen, in zijn bewegingsvrijheid werd gehinderd door de Duitschers. De Duitschers wilden graag de kerk vervolgen, maar wilden vooral niet den schijn daarvan hebben. Vandaar, dat zij via den heer Nelis contact zochten met mijn broeder.

Hoe dit alles verloopen is, ga ik hier voorbij. Men kan de hoofdzaak lezen in het hierna volgende verslag, dat de heer A. Schilder zoo vriendelijk was op te stellen. Mijnerzijds heb ik slechts dit op te merken:

a. Als naar gewoonte trachtten de Duitschers de schuld van zich af te schuiven. Vandaar, dat de heer Nelis zich uitdrukkingen permitteerde, die de suggestie wekten als ware mijnerzijds bepaald de S.D. aansprakelijk gesteld voor de vervolging van mijn persoon. Men weet reeds, dat ik nooit in die richting kon gesproken hebben, omdat wanneer men Duitschers bezig zag met arrestaties men nooit te voren weten kon welke instantie het was.

b. De Duitschers namen achteraf den schijn aan, als ware hun publicatie-verbod van den aanvang af alleen maar beperkt tot politieke aangelegenheden; maar zij logen toen. De term 'jede schriftstellerische und journalistische Tätigkeit' was ondubbelzinnig genoeg. Zie trouwens wat in het hierna volgend verslag wordt meegedeeld inzake 'De Wachter', waarin ik nooit geschreven had. Dat men mij om een niet eens door mij geschreven Wachter-artikel zocht, demonstreert dat men wel degelijk alle publicatie mijnerzijds wilde supprimeeren via een concentratiekamp.

c. Dat de heer Rutgers zich beijverde de Duitsche leugens door te geven aan zijn 'synode' worde met droefheid geconstateerd.

d. Over de contacten tusschen 'gereformeerden', N.S.B.-ers, Duitschers, 'synode' zwijgen wij. Ze zijn er geweest.

e. Het staat vast, dat op denzelfden dag, 22 Juli, waarop ik van mijn broer voor het eerst mededeeling

kreeg van den gewijzigden toestand, z o n d e r tot geheimhouding verplicht te zijn, ik daarvan aan de synode mededeeling deed. Eveneens, dat ik tweemaal gevraagd ben, met haar vertegenwoordigers te spreken, en ook wèl-geteld tweemaal dezen heeren daartoe de kans gegeven heb, éénmaal in Wassenaar, vlak vóór de schorsing en éénmaal in Den Haag vlak vóór de afzetting. En dát het dus volkomen in de lijn lag van de niet door mij gezochte v e r a n d e r i n g van situatie, dat ik in Augustus 1944 in Den Haag kon spreken.

Alle giftige insinuaties in dezen zijn niet meer dan een schakel in de keten van persoonlijke disqualificaties, die hebben moeten dienen om d e a a n d a c h t a f t e l e i d e n v a n d e k e r k r e c h t e l i j k e g r u w e l e n v a n d e ‘s y n o d e’, en haar zedelijke misslagen.

***

[Notities]

Wij geven nu het woord aan den heer A. Schilder, wiens verslag hieronder onverkort opgenomen wordt:

Notitie uitgewerkt in 2 exemplaren waarvan één gezonden aan Prof. Dr K. Schilder te Kampen en één geborgen in de dossiers van den steller dezer notitie: A. Schilder, Javastraat 2 C te 's-Gravenhage.

I.

Op 5 Juni 1944, te ongeveer 11.30 ure werd ik opgebeld door Prof. Nelis, die zich voorstelde als belast met de leiding van de Afdeeling Kerkelijke zaken bij de S.D., kantoorhoudende Binnenhof 7 en mij vervolgens vroeg of ik was een broer van Prof. Dr K. Schilder te Kampen. Op mijn bevestigend antwoord deelde hij mede de zaak van Prof. Dr K. Schilder in behandeling te hebben en gaarne inlichtingen van mij zou ontvangen. Daarop werd afgesproken, dat ik dien middag te 16 ure bij hem zou komen. Dat onderhoud heeft plaats gehad; het heeft ongeveer 50 min. geduurd. Van het besprokene is het volgende resumé te geven:

a. Prof. Nelis deelde mede nu, dezer dagen, voor het eerst kennis te hebben genomen van het dossier betrekking hebbende op het geval Schilder. Dit is geschied mede in samenhang met eenige artikelen in den jongsten tijd

verschenen in het Handelsblad, en ook in De Standaard. Uit laatstgenoemd blad noemt hij een art. onderteekend door 8 mannen, waarvan hij enkele namen zoo losjesweg noemt, t.w. Goudappel, Delft; Herstel, Delft; Kouwenhoven, Voorburg; Mekkes, 's-Gravenhage; v.d. Wiel, 's-Gravenhage. (Bij den laatstgenoemde maakt hij nog de opmerking: deze is toch niet Gereformeerd, waarop A.S. zegt, dat deze wel Gereformeerd is). Prof. Nelis verdergaande zegt, dat hem uit die artikelen gebleken is, dat Prof. Schilder in zijn bewegingsvrijheid en ook in zijn publicatie-mogelijkheden geremd en gehinderd wordt door een verbod, hetwelk hem in 1940 van Duitsche zijde is opgelegd, maar ook door een blijkbaar door Prof. Schilder gevreesde vervolging van de zijde van Duitsche instanties, reden waarom hij, Schilder, is ondergedoken. Prof. Nelis maakt verder uit deze stukken op, dat K. Schilder moeilijkheden heeft over zuiver kerkelijke aangelegenheden, vooral met de Synode der Kerken. Hij stelt vast, dat het geenszins de bedoeling is geweest, noch is, van welke Duitsche instantie ook, om in het kerkelijk leven in Nederland in te grijpen, noch iemand lastig te vallen die over zuiver kerkelijke aangelegenheden schrijft. Mede na kennisneming van de behandeling der zaak Schilder uit 1940 zegt hij, dat naar zijn meening het toen gegeven verbod betreffende: ‘jede schriftstellerische oder journalistische Tätigkeit’ niet zoo breed behoeft te worden uitgelegd, dat Prof. Schilder niet zou mogen publiceeren over zuiver kerkelijke zaken. Alleen: de politiek moet buiten zulke publicaties en eventueele publieke gesprekken blijven. Hij, Prof. Nelis, verklaart. zich bereid deze nadere interpretatie van het verbod-1940, schriftelijk te geven, en daarbij voorts vast te stellen, dat men, wie dat ook zij, Prof. Schilder verder niet meer lastig moet vallen, zoodat deze zijn bewegingsvrijheid volkomen zou terug ontvangen.

b. A.S. antwoordt hierop als volgt: De formuleering van het verbod-1940 liet toch geen andere interpretatie over dan de ‘breede’. Wat zou anders het woord ‘jede’ nog beteekenis kunnen hebben? Dat men Prof. Schilder geen moeilijkheden zou willen maken, neemt A.S. gaarne uit den mond van Prof. Nelis aan, doch daarbij komt de vraag op, welke is dan de reden geweest, dat men in Juli 1942 toch getracht heeft Prof. Schilder te arresteeren (wat dan voor hem aanleiding is geweest om zoogenaamd ‘onder

te duiken')? Deze poging tot arrestatie is maar niet een ingeving geweest van een dag, die blijkbaar niet ernstig gemeend zou zijn. Men heeft immers eenige weken later nog de distributiestamkaart opgeëischt ten huize van K. Schilder en die inderdaad ook van zijn Echtgenoote ontvangen. Ook meent A.S. te weten, dat na de mislukking tot arrestatie op den bewusten Julidag het bevel tot arrestatie niet is ingetrokken, maar van kracht gebleven.

c. In deze mededeeling en vragen vindt Prof. Nelis aanleiding op te bellen naar eenige instanties, blijkbaar in hetzelfde gebouw (wat door A.S. werd afgeleid uit het eenvoudig afdraaien van de nummerschijf voor slechts enkele cijfers). Bij deze eerste informaties wordt bevestigd, dat men geen pogingen doet om K. Schilder te arresteeren. Prof. Nelis stelt echter vast, dat Kampen geografisch onder de S.D.-Arnhem behoort. Hij laat dringend opbellen naar Arnhem. Op de vraag waarom men in Juli 1942 pogingen deed Prof. Schilder te arresteeren wordt geantwoord, dat dit verband hield met een artikel in het kerkelijk blad 'De Wachter'. Prof. Schilder werd ervan verdacht de auteur van het artikel te zijn, al was dat onder anderen naam verschenen. Hierin werd dus een overtreding gezien van het verbod-1940.

Aan deze laatste mededeeling knoopt A.S. de opmerking vast, dat hieruit toch wel blijkt hoe scherp en volhardend men geweest is in de vervolging van Prof. Schilder in 1942 en dat dus wel zeer degelijk op hem gelet werd (wordt?) eń dat ook dit optreden grond geeft voor de zoogenaamde breede interpretatie van het schrijfverbod. Want het blad 'De Wachter' bemoeit zich nooit anders dan met zuiver kerkelijke zaken, en wanneer dus publicaties van zuiver kerkelijken aard niet onder het verbod-1940 zouden gerangschikt behoeven te worden, dan was er geen aanleiding geweest tot een vervolging in 1942.

Prof. Nelis neemt aan, dat in 1942 meer een informatie bedoeld zal zijn (n.l. of K.S. inderdaad de auteur was van het bewuste Wachterartikel), dan een arrestatie. A.S. stelt daartegenover, dat men voor alleen maar 'n informatie toch niet in den vroegen ochtend (ongeveer 5 uur) bij iemand komt.

d. Prof. Nelis zegt te kunnen verstaan, dat de samenhang van al deze dingen aan Prof. Schilder een groote mate

van onrust heeft gegeven, doch dat hij nu, kennis nemende, niet alleen van het dossier-1940, maar ook van deze nieuwe informaties uit Arnhem en van al hetgeen A.S. hem heeft medegedeeld, bereid is een nadere interpretatie te geven, die een verenging geeft van het schrijfverbod tot zuiver politieke zaken. Hij voegt daaraan toe, dat hij, zijnde de hoogste instantie onder den Rijkscommissaris voor alles wat kerkelijke aangelegenheden betreft, een absolute zeggenschap heeft, zoodat niemand het zal durven bestaan om zijn voorschriften niet op te volgen.

e. A.S. had nog in den loop van het gesprek opgemerkt, dat hij er volkomen zeker van was, dat zijn broer, Prof. Schilder, gedurende al den tijd na zijn vrijlating in 1940 zich gehouden had aan het hem opgelegde verbod: hij wilde niet, zooals de bedreiging was, gevaar loopen naar een concentratiekamp gezonden te worden en alzoo door een eigen daad, die niet tot zijn a l l e r e e r s t e roeping behoorde, de Theologische Hoogeschool (waar zijn eerste roeping wèl lag) te berooven van een hoogleeraar. Prof. Nelis zegt in verband daarmede, dat Prof. Schilder toch ook hiervan verdacht wordt, dat hij veel contact zou hebben met vooral jongere Gereformeerde predikanten en dat hieruit verklaard zou moeten worden de onrust en de beweging, die in vele Gereformeerde kerken - althans Gereformeerde kringen - moet worden opgemerkt en die ook de aandacht van de Duitsche instanties heeft gehad. Dit heeft temeer aandacht getrokken omdat de Synode van de Gereformeerde Kerken in 1943 (A.S. meent, dat genoemd werd de maand Maart 1943, doch hij is hiervan niet geheel zeker) besloten heeft, dat voortaan geen publieke afkondigingen van de kansels zouden geschieden waardoor conflicten met de bezettende macht zouden kunnen ontstaan of die ook anderszins de kerken in moeiten zouden kunnen brengen. Prof. Nelis zegt, dat de Gereformeerde Kerken dit hebben besloten in onderscheiding van de Hervormde en Roomsche kerken en hij gewaagt van den aangenamen indruk, dien dit besluit van de Gereformeerde Synode op de Duitsche autoriteiten heeft gemaakt. Wanneer dan desondanks toch hier en daar in Gereformeerde kringen onrust wordt geconstateerd, dan meent men dat te zien als een gevolg van het contact, hetwelk zou bestaan tusschen Prof. Schilder en verscheidene Geref. predikanten, vooral van de jongeren.

A.S. antwoordt, dat hij met groote bevreemding hiervan hoort. Hij meent met groote stelligheid te kunnen beweren, dat zijn broer gedurende de nu bijna 2 jaren durende ‘onderduiking’ bijna niemand gesproken heeft. Het aantal bezoekers, dat hem op zijn duikadres heeft kunnen vinden was al uiterst gering wijl dat adres streng geheim gehouden is. Het aantal personen aan hetwelk verlof is gegeven door Prof. Schilder hem te bezoeken is, naar A.S. meent, te stellen op nul, want Prof. Schilder heeft stelselmatig geweigerd - zulks ook in verband met eischen door zijn gastheer gesteld - besprekingen met derden te arrangeeren. Slechts is het gebeurd, dat nu en dan iemand die zijn duikadres blijkbaar na veel inspanning had vernomen, hem onverwachts en dus geheel eigener beweging kwam bezoeken. Die gedachte aan contact en nog wel veelvuldig contact met predikanten kan dus een fabel genoemd worden.

f. Op het eind van het gesprek zegt A.S. nog het volgende. Er zijn vele duizenden onderduikers in Nederland; hoe komt het Professor, dat U zich zoo bijzonder interesseert voor dezen eenen onderduiker, K. Schilder?

Hierop antwoordt Prof. Nelis het volgende: Er zijn bij den Rijkscommissaris eenige brieven ingekomen van Gereformeerde zijde, waarin gewezen wordt op de moeilijkheden en bezwaren welke Prof. Schilder ook in zijn privé-leven ondervindt door zijn gebrek aan bewegingsvrijheid enz. In die brieven wordt gevraagd of daar nu wel gegronde reden voor is enz., of dat verbod niet kan worden opgeheven. De Rijkscommissaris heeft hem, Prof. Nelis, opgedragen deze zaak te onderzoeken. Dit is dus de directe aanleiding voor de bijzondere aandacht, welke aan het geval-Schilder wordt gegeven.

g. Tenslotte zegt Prof. Nelis, dat uit al hetgeen A.S. hem heeft medegedeeld de wenschelijkheid is gebleken, dat hij, Nelis, persoonlijk met Prof. Schilder spreekt om nog eens uit diens eigen mond de inlichtingen te ontvangen welke hem een volledig beeld van de zaak kunnen geven. Hij vraagt of A.S. bereid is te bevorderen, dat er zulk een ontmoeting tusschen hem, Nelis, en Prof. Schilder zal plaats vinden. Prof. Nelis zegt volkomen te verstaan, dat men het gevoel zal hebben in het hol van den leeuw zich te begeven, doch hij geeft zijn eerewoord, ook als

zelf-wetenschappelijk mensch, dat aan Prof. Schilder geen leed zal geschieden. Zelfs is Prof. Nelis bereid om als K. Schilder bezwaar mocht hebben op het bureau Binnenhof 7 te komen, ergens anders, op een door Prof. Schilder aangegeven adres te komen; hij, Nelis, zal dan in civiel verschijnen.

A.S. antwoordt, dat hij zal trachten zulk èen ontmoeting te regelen; daarmede zijn echter eenige dagen gemoeid. Prof. Nelis deelde nog mede, dat hij met uitzondering van Donderdag en Zaterdag gedurende alle andere dagen der loopende week beschikbaar is voor zulk een ontmoeting; hij gaf A.S. vrijheid hem op te bellen op het nr. 182540, toestel 272.

II.

Op 9 Juni 1944 is Prof. Schilder aanwezig geweest ten kantore van A.S., Javastraat 2 C, om met laatstgenoemde naar Prof. Nelis te gaan. Te 11 ure heeft A.S. het bovengenoemde nr. van Prof. Nelis opgebeld om een afspraak te maken. Er werd echter van het toestel van Prof. Nelis (272) geen antwoord ontvangen, ook niet bij herhaalden oproep. Voor het verder verloop wordt verwezen naar den brief d.d. 9 Juni 1944 van A.S. aan Prof. Nelis, hieraan gehecht.

Deze brief is bezorgd ten kantore van Prof. Nelis te 15.23 ure, nadat Prof. Schilder nog tot 15 uur gewacht had op een mogelijke telefoon van Prof. Nelis.

III.

Daarna heeft Prof. Nelis opgebeld op Woensdag, 14 Juni, des avonds te 17.50 ure. Hij drukte zijn leedwezen erover uit, dat hij j.l. Vrijdag niet aanwezig heeft kunnen zijn; ook de voorgenomen reis op Zaterdag j.l., waardoor hij de geheele nu loopende week afwezig zou zijn geweest, is niet doorgegaan. Hij zegt nu een brief te willen schrijven aan Prof. Schilder en vraagt daartoe, onder strikt vertrouwen en garantie op eerewoord, het adres van laatstgenoemde. A.S. antwoordt persoonlijk daartegen geen bezwaren te hebben, doch is ook door een belofte zijnerzijds jegens den gastheer van Prof. Schilder gebonden om

zonder diens voorkennis aan niemand het adres te melden. Afgesproken wordt, dat een nieuwe bespreking zal plaats hebben tusschen Prof. Nelis en A.S., waarna eventueel nog een brief van Prof. Nelis kan uitgaan, dien A.S. dan verder zal leiden. Afgesproken wordt, dat A.S. op Donderdag 22 Juni te 16 ure a.s. Prof. Nelis weer zal ontmoeten op Binnenhof 7. Prof. Nelis kon niet op een der voorafgaande dagen. Hij heeft gevraagd of A.S. gelegenheid had naar Vught te reizen respectievelijk naar Breda of den Bosch, waar Prof. Nelis hem dan zou kunnen ontmoeten. A.S. heeft gewezen op de bezwaren aan het reizen verbonden en gezegd, dat indien Prof. Nelis toch binnen niet te langen tijd weer in Den Haag zou zijn hem een ontmoeting in deze stad het liefst zou wezen. Hierop is dan de evengenoemde afspraak gemaakt.

IV.

De sub II bedoelde bespreking op 22-6-1944 is niet doorgegaan wegens verhindering van Prof. Nelis. Zie daartoe zijn brief d.d. 16 Juni en mijn antwoord daarop van 20-6-1944.

V.

Als bijlagen (buiten de hierboven reeds genoemde) worden hier nog aan toegevoegd:

a. een notitie van een gesprek op 13 Juli 1944 gevoerd tusschen Ds Veldman en A. Schilder.

b. een notitie betreffende een gesprek op 14 Juli 1944 gevoerd tusschen Dr A.A.L. Rutgers en A. Schilder.

c. afschrift van een brief d.d. 7 Juli 1944 van den Heer K.C. van Spronsen aan A. Schilder.

d. afschrift van een brief d.d. 12 Juli 1944, ontvangen op 14 Juli van Prof. Dr Nelis aan A. Schilder.

e. copie van een brief d.d. 15 Juli 1944 van A. Schilder aan Prof. Nelis.

f. afschrift van een brief d.d. 17 Juli 1944 van Prof. Schilder aan A.S.

Deze notities zijn gemaakt op de verschillende daarvoor in aanmerking komende dagen en thans afgesloten op 20 Juli 1944 te 15 ure.

w.g.A. SCHILDER.

's-Gravenhage, 9 Juni 1944.

Javastraat 2 C.

Herrn Prof. Dr Nelis,
Binnenhof 7, (Zimmer 141),
's-Gravenhage.

Zu Händen.

Hochverehrter Herr Professor,

In der Unterredung die am 5 d.M. Ihrer Einladung zufolge zwischen uns gehalten worden ist, sagte ich Ihnen zu, meinem Bruder, Herrn Prof. Dr K. Schilder, Ihren Wunsch, mit ihm persönlich zu sprechen, zu übermitteln und ihm mit zu teilen, dass Sie dazu mit Ausnahme vom Donnerstag und Samstag (an welchem Tage Sie eine Reise ins Ausland bezweckten) an jedem nachfolgenden Tage dieser Woche die Möglichkeit eröffnen konnten.

Heute, 11 Uhr a.m., habe ich wiederholt die Nummer 182540 angerufen, aber auf die Bitte mich mit Ihrem Apparat nr. 272 zu verbinden die Antwort bekommen, dass dieser Apparat nicht antwortete, dass Sie, Herr Professor, nicht da waren und dass es auch unbekannt war wann Sie zurückkommen würden. Auf meine Bitte mit Ihrem Fräulein Secretärin mich verbinden zu wollen, wurde mir mitgeteilt, auch dies sei nicht möglich, weil auch das Fräulein nicht da war. Schliesslich habe ich die Telephonistin, die am Hauptapparat 182540 war, gebeten auf Ihren Tisch eine Notiz hinzulegen mit der Bermerkung, ich hatte angerufen,

Mit vorzüglicher Hochachtung,
w.g.A. SCHILDER.

Michielsgestel, den 16.6.'44.

Prof. Dr Nelis
's-Hertogenbosch
Lager Michielsgestel.

Herrn Accountant A. Schilder
Den Haag
Javastraat 2 C.

Sehr geehrter Herr Schilder!

Leider bin ich nun doch nicht, wie verabredet, am nächsten Donnerstag in Den Haag. Statt dessen bin ich am nächsten Freitag, den 23 Juni 1944 in Den Haag. Ich bitte Sie, an diesem Tage nachmittags 17 Uhr zu mir zu kommen.

Mit vorzüglicher Hochachtung,
w.g. NELIS.

's-Gravenhage, 20 Juni 1944.

Javastraat 2 C.

Herrn Professor Dr Nelis,
Sicherheitspolizei,
's-Hertogenbosch.
Lager Michielsgestel.
Hochverehrter Herr Professor,

Gestern empfing ich Ihren Brief vom 16 d.M. Ich bedaure sehr, dass unsere Unterredung am nächsten Donnerstag nich statt finden kann. Denn ich hatte, um diese zu ermöglichen, eine schon geplante geschäftliche Reise für mehrere Tagen, dafür verschoben auf Freitag 23 d.M. Ich musz nach dem Osten und Norden unseres Landes; Meine Abwesenheit wird etwa eine Woche dauern.

Eine erneute Aenderung der diesbezüglichen Verabredungen ist äuszerst schwierig, fast unmöglich, da verschiedene Personen ihr Programm mit dem Meinigen verknüpft haben.

Ich beëile mich Ihnen dies bekannt zu geben in der Hoffnung, dass diese Zeilen Ihnen erreichen werden bevor Sie nach Den Haag abfahren.

Darf ich Sie höflichst bitten mir einen neuen Datum für unsere Unterredung vor zu schlagen? So weit ich heute kann überblicken, werde ich z.B. in der Woche 3-8 Juli 1944 hier sein; ich bin bereit mich an jedem, von Ihnen gewählten, Tage dieser Woche zur Verfügung zu stellen.

Mit vorzüglicher Hochachtung,
w.g.A. SCHILDER.

Notitie betreffende het gesprek op 13 Juli 1944, des voormiddags, ten kantore van A. Schilder, gevoerd tusschen Ds Veldman, Gereformeerd Predikant te Leiden en A. Schilder.

Ds Veldman deelt mede, dat hij onlangs i.v.m. een spreekbeurt te Deventer bij zijn aldaar wonenden broer logeerend, bezoek heeft gehad van den heer J.L.A.B. Duynstee te Deventer. Het gesprek heeft volle drie uren geduurd. Duynstee heeft hem alles medegedeeld hetwelk ook reeds in diens correspondentie met A. Vegter en in zijn brief aan A. Schilder d.d. 21 Juni 1944 is geschreven. Daaren-

boven heeft hij nog het volgende aan Ds Veldman meegedeeld.

Hij, Duynstee, heeft indertijd iets gedaan voor den Heer Rost van Tonningen, waardoor deze zich eenigszins verplicht gevoelde jegens Duynstee. Toen Duynste in moeilijkheden zat heeft Rost van Tonningen zich zijner herinnerd en hem aan een betrekking geholpen op het Departement van Financiën. Duynstee heeft echter aan Rost van Tonningen meegedeeld, dat hij, Duynstee, fel anti-nationaal-socialistisch is. Duynstee heeft in één der publicaties van het Comité Vegter o.m. gelezen, dat Prof. Schilder geremd en gehinderd wordt niet alleen door hetgeen in December 1940 is geschied (het schrijfverbod door Duitsche instanties hem gegeven met bedreiging van concentratiekamp) doch bovendien door een poging tot arrestatie. Dit stond wel niet zoo letterlijk in die publicatie, maar nadere informaties die Duynstee inwon hebben hem daarvan kennis gegeven. Hij heeft daarover toen nadere informaties ingewonnen en door middel van Rost van Tonningen ook gekregen. Beide Heeren hebben toen den indruk ontvangen, dat de Duitsche instanties misbruikt waren doordat persoonlijke vijanden van K.S. die Duitsche instanties voor hun karretje hebben weten te spannen en dat die instanties, indien zij geweten hadden wat de achtergrond was, zeker niet tot dat schrijfverbod zouden zijn gekomen en dus evenmin tot een poging tot arrestatie in Juli 1942. Het tegendeel zou thans het geval zijn. Nu men wat meer kennis heeft verkregen van hetgeen K.S. in 1940 heeft geschreven, heeft men dezen indruk van hem ontvangen: Een man, die in het openbaar ronduit zijn meening schrijft en zegt, doch geen ondergrondsche actie voert. Zulk een houding weten de Duitsche instanties te waardeeren. En indien daar nu de politiek maar buiten kan blijven, dan denkt men er niet aan om K.S. eenige moeite te doen. Men zou zelfs er toe willen meewerken hem volle vrijheid niet alleen van beweging maar ook van schrijven te verleenen. Volgens Rost van Tonningen zou zulks ook de meening zijn van den Heer Seyss Inquart, die een persoonlijk onderzoek van den betrokken Chef der afdeeling kerkelijke zaken heeft gelast (door Prof. Nelis). Rost van Tonningen heeft aan Duynstee verzekerd, dat die evenbedoelde chef reeds een desbetreffend bewijs (van vrijheid in beweging enz.) aan A.S. zou hebben verstrekt ter overhandiging aan Prof. Schilder.

Ds Veldman merkt nog op, dat Duynstee eigenlijk den naam van Rost van Tonningen niet heeft mogen noemen; hij, Duynstee, sprak meer over de ‘autoriteit’ als hij Rost van Tonningen bedoelde. De naam Rost van Tonningen moet dus verder ongenoemd blijven.

Ds Veldman deelt nog mede, dat hij meent te weten, dat de band Rost van Tonningen-Duynstee aldus verklaard moet worden: Duynstee is oorspronkelijk opgeleid tot Roomsch Geestelijke, maar wegens bezwaren tegen een deel der leer uit een seminarie of iets dergelijks verwijderd, later gehinderd ook in maatschappelijken zin door Roomsche instanties. Iets dergelijks moet ook aan Rost van Tonningen overkomen zijn. Toen schijnt Duynstee iets gedaan te hebben, dat voor Rost van Tonningen beteekenis had. Vandaar de vriendelijke gezindheid van den een tegenover den ander.

Ds Veldman vraagt nu aan A.S. of deze hem wil bevestigen wat Duynstee dan beweert, n.l. dat aan A.S. een verklaring als bovenbedoeld zou zijn verstrekt.

A.S. antwoordt hierop als volgt. U hebt volgens Uw woorden gelezen de correspondentie tusschen Duynstee en mij en kent dus ook de vragen door mij aan Duynstee gesteld, en de weigering van Duynstee om daarop antwoord te geven, zoolang ik niet een nieuwe voorwaarde van Duynstee had vervuld. Welnu: ik lees U voor het concept van het antwoord hetwelk ik had willen geven aan Duynstee. Dien brief heb ik echter nooit verzonden, omdat het mij bij nader inzien onjuist voorkwam, dat ik verder met hem in verbinding bleef staan, omdat ik den indruk had, dat hij, Duynstee, van het kaliber is van zulke menschen, die wel allerlei beweringen doen, maar tot rekening en verantwoording geroepen zich telkens weer verschuilen achter nieuwe uitvluchten. Ik kan mijn tijd beter gebruiken dan voor het voeren van dergelijke nuttelooze correspondentie. Daar kwam bij, dat ik een informatie kreeg omtrent Duynstee die mij tot voorzichtigheid noopte.

A.S. machtigt Ds Veldman om, nu hij min of meer aan Duynstee beloofd heeft hem eenig antwoord te geven, dezen te melden, waarom ik van verdere correspondentie heb afgezien, zooals ik dat zooeven heb uiteengezet. A.S. zegt

verder aan Ds Veldman, dat hij nu ook tegenover hem den nadruk wil leggen op hetgeen in het concept-antwoord staat in de tweede alinea: ‘gesteld t.m. erkent’. A.S. meent dus ook tegenover Ds Veldman niet nader op deze zaak te mogen ingaan. Hij hoopt t.z.t. gelegenheid te kunnen vinden een en ander te behandelen op een daartoe geschikte wijze.

Verder zegt A.S., dat Ds Veldman een antwoord op zijn vraag kan afleiden uit het hem bekende feit, dat K.S. zich schuil houdt. Dit moet voor hem, Ds Veldman, duidelijk genoeg bewijzen, dat K.S. van meening is zich niet vrij te kunnen bewegen. Waar K.S. toch ook nooit liever begeerd heeft dan rustig in eigen omgeving te kunnen voortleven. moet hem dit voldoende toespreken.

Aldus gedicteerd op 13 Juli 1944 des namiddags.
w.g. A. SCHILDER.

Ds Veldman deelt nog in den loop van het gesprek mede, dat volgens Duynstee gebleken zou zijn, dat zoowel in Augustus 1940 (arrestatie K.S.) als in December 1940 (schrijfverbod aan K.S.) als in Juli 1942 (vernieuwde poging tot arrestatie van K.S.) inderdaad kerkelijke instanties invloed zouden hebben gehad in voor K.S. bezwarenden zin. Duynstee had zelfs gesproken van 3 prae-adviseerende leden der Synode. Of aan Duynstee de namen dier prae-adviseerende leden bekend zijn is mij, A.S. niet verteld, Ds Veldman heeft daaromtrent niets gezegd. A.S. heeft hem daarnaar ook niet gevraagd.

paraaf A.S.

Notitie betreffende het gesprek op 14 Juli 1944 ten kantore van A. Schilder gevoerd tusschen Dr A.A.L. Rutgers en A. Schilder.

Dr Rutgers deelt mede, dat hij één dezer dagen in zijn kwaliteit van Deputaat van de Gereformeerde Kerken voor de correspondentie met de Hooge Overheid gesproken heeft met Prof Nelis van de Sicherheitspolizei, te Zeist. Prof. N. heeft hem daarbij medegedeeld, dat hij de zaak van Prof. Schilder in behandeling heeft genomen en dat hij tot de conclusie gekomen is, dat er voor de Duitschers geen

enkele aanleiding bestaat om Prof. Schilder te vervolgen; slechts zou Prof. Schilder zich moeten onthouden van spreken of schrijven over politiek; verder is hij volkomen vrij ook in zijn publiciteitsverlangens. Nelis heeft gezegd, dat hij hierover ook reeds met mij gesproken heeft. Rutgers blijkt den indruk te hebben, dat ik bij dat gesprek reeds een verklaring van Nelis had ontvangen in definitieven vorm. Rutgers komt mij dit nu mededeelen omdat hij zich als Deputaat verplicht gevoelt het moderamen van de Synode hiermede in kennis te stellen. Rutgers voegt er nog aan toe, dat hij aan den Rector van de Theologische Hoogeschool getelegrafeerd heeft met verzoek te onderzoeken bij de plaatselijke politie te Kampen of daar nog een arrestatiebevel tegen Prof. Schilder lag.

A.S. zegt naar aanleiding daarvan het volgende: Inderdaad is er kort geleden een gesprek geweest tusschen Prof. N. en mij. U is de eerste met wien ik daarover spreken ga. Want Prof. N. heeft mij tot tweemaal toe volstrekte geheimhouding opgelegd. Ik kan dat bezwaar tegenover U echter laten vallen, nu mij blijkt dat N. zelf met U daarover heeft gesproken. De meening, dat N. mij in dat gesprek reeds een verklaring zou hebben gegeven, die aan mijn broer de garantie gaf van volkomen vrije beweging etc. is onjuist; het gesprek is geëindigd met een afspraak, dat er nog een tweede bespreking zou zijn. In den tusschentijd zou ik i.v.m. een bepaalde vraag door N. gesteld aan Prof. S. inlichtingen vragen. I.v.m. die inlichtingen zou dan de definitieve beslissing van Prof. N. genomen worden. Dus ook het afgeven van de bewuste verklaring is uitgesteld tot die tweede bespreking. Dat deze nog niet is geschied ligt niet aan mij. Prof. N. had mij meegedeeld, dat hij in een bepaalde week op zekere dagen in Den Haag zou zijn en voor mij beschikbaar. Ik heb hem toen op één dier dagen opgebeld; hij bleek toen afwezig. Ik heb hem daarvan direct schriftelijk bericht gegeven. Daarop ontving ik een brief met betuiging van leedwezen over zijn plotselinge verhindering. Hij zou mij zoodra hij weer in Den Haag zou kunnen zijn bericht geven. Dat bericht heb ik ontvangen in een telegram op Donderdag 6 dezer. Daarin stond, dat hij op Zaterdag 8 dezer in Den Haag zou zijn en mij dan zou opbellen. Ik heb den geheelen Zaterdag mij in mijn kantoor bevonden om vooral aanwezig te zijn indien Prof. N. zou opbellen, doch ik heb niets van hem gehoord. Ik ben dus nog steeds in afwachting van het tweede gesprek en

bezit derhalve nog geen enkele schriftelijke verklaring die Prof. S. noodig zou hebben om zich te kunnen bewegen.

In den verderen loop van het gesprek zegt A.S. nog het volgende: Het is mij gebleken dat, terwijl ik met niemand gesproken heb, meerdere personen, mij volstrekt onbekend, volkomen op de hoogte bleken van den inhoud van het tusschen Prof. N. en mij gevoerde gesprek. Slechts op één punt bleek er misvatting te zijn t.w. de definitieve schriftelijke verklaring. Men ging reeds ervan uit, blijkbaar bij voorbaat dat aangenomen hebbend, dat die verklaring mij reeds afgegeven was. Een dier personen die mij in een briefwisseling uitdrukkelijk genoemd had, heb ik gevraagd mij zijn zegsman te noemen. Dit is geweigerd. Intusschen is mij uit informaties met bijna 98% zekerheid gebleken, dat een zeer invloedrijke N.S.B.-topfiguur deze materie heeft voorgedragen aan den Rijkscommissaris. Dit strookt ook met een mededeeling door Prof. N. zelf mij gedaan, dat hij deze zaak ter hand genomen heeft op uitdrukkelijk bevel van den Rijkscommissaris. Ik merk aan U, Rutgers, op, dat ik mij bezorgd maak over een dergelijk verband. Want, wetend, dat K.S. nu eenmaal een der door de N.S.B.-ers meest gehate personen is, vrees ik voor een valstrik van dien kant hem gezet. Een valstrik, die vooral dreigend wordt, zoodra de Duitschers, door het oorlogsgebeuren misschien gedwongen, ons land verlaten. Dan zou de bescherming door de Duitsche macht, nog mogelijk gemaakt vandaag, wegvallen. In den maalstroom die dan ontstaat zouden N.S.B.-ers een schoone kans hebben om K.S. te molesteeren en wat ze wellicht verder met hem van plan zijn te doen. Ik deel U dit mee, R., opdat U, naar Uw verklaring ook het moderamen der Synode willend informeeren, ook op deze kant van de zaak wijst. Die mededeeling moet uiteraard streng vertrouwelijk blijven; ik kan niet goedvinden, dat iets hiervan thans aan de publiciteit wordt prijs gegeven. Ik deel het U mede, omdat het mij noodig lijkt het moderamen toch ook te dezen tot voorzichtigheid te manen, zelfs ook om te voorkomen, dat een mededeeling zonder meer omtrent de aan K.S. toegestane bewegingsvrijheid gepubliceerd wordt. Want, indien K.S., met het oog op mogelijke N.S.B.-dreigingen, zou besluiten toch nog voorloopig niet in het publiek te verschijnen, dan zou dat op het Nederlandsche publiek een onbegrijpelijken indruk maken, terwijl een verklaring van de zijde van K.S. onder de huidige omstandigheden een onmogelijkheid wordt.

De Heer R. hoort dit alles aan en zegt daarover ook met het moderamen te zullen spreken; hij kan echter weinig meer doen dan een en ander meedeelen.

A.S. zegt nog, dat hij over deze wetenschap omtrent N.S.B.-invloeden ook Prof. N. had willen spreken omdat hij zich ook moet verantwoorden over het feit, dat het gesprek met N. toch bekend geworden is maar dus zonder oorzaak bij A.S.

Aldus gedicteerd direct na het vertrek van den Heer Rutgers te 12.15 ure.

w.g. A. SCHILDER.

In den loop van het gesprek heeft de heer Rutgers zich nog ongeveer als volgt uitgelaten:

'Het is misschien wel gemakkelijk voor Prof. Schilder zich schuil te kunnen houden'. Hij, Rutgers, doet het voorkomen, alsof zelfs Prof. Nelis zich in dien geest zou hebben uitgedrukt. Toen ik mijn groote verwondering kenbaar maakte over een dergelijke uitspraak van Prof. Nelis, wijl zulks volkomen in strijd zou zijn met den inhoud van het tusschen hem en mij gevoerde gesprek, kwam Rutgers op die uitspraak terug voorzoover het dan Prof. N. zou betreffen. Toen werd de gedachte van dat eventueel gemak meer genoemd als levend bij dezen en genen. A.S. heeft daarop geantwoord niet te kunnen inzien welk gemak iemand er van kan hebben door zich, nu reeds twee jaren lang, te berooven van al hetgeen zijn eigen omgeving bieden kan en daarvoor in de plaats te stellen een leven onder zoo zwaren druk gelijk K.S. nu heeft gehad (wat aan A.S. maar al te goed bekend is) en dat het hem dus volkomen onduidelijk is wie een dergelijke gedachtenassociatie kan hebben.

w.g. A. SCHILDER.

Goes, 7 Juli 1944.

Hooggeachte Heer Schilder,

Wellicht kan het u dienen kennis te nemen van het volgende. Voor de goede zaak sprekende in Pijnacker kwam ik in aanraking met een zekeren heer A. Kapteyn, daar wonende, Juliana van Stolberglaan. Deze heer is verleden Zondag naar de Geref. Kerk overgekomen uit de Chr. Geref. Kerk. Hij blijkt een zeer invloedrijke positie te bekleeden aan de departementen - ik meen van volksopvoeding enz. Hij vertelde mij, dat hij kon zorgen, dat Uw broer zijn

vrijheid verkreeg zonder verder te worden lastig gevallen en dat hij zelfs vrijheid kon krijgen om te schrijven over kerkelijke zaken en dat hij daarbij zelfs de volle beschikking kon krijgen over papier, dat deze Kapteyn hem officieel kon toebedeelen. Toen ik hem vroeg welke waarborgen hij geven kon dat dit alles waar was, antwoordde hij mij, dat hij hiervoor schriftelijke volmachten kon krijgen van Prof. Nelis terwijl ook Rauter bereid was als leider van de S.S. een bewijs te geven, dat niemand Prof. Schilder meer mocht lastig vallen.

Ik vond dit merkwaardig genoeg het u even te melden. De bron is wel wat troebel. Bedoelde Kapteyn heeft voorheen gezeten op het Chr. Persbureau van Dr v.d. V. Smit, daarna werkte hij samen met Ds Kersten, was redacteur van het 'Protestants dagblad' en poogde daarna met Scheps samen een Chr. weekblad op te richten, genaamd 'De Echo', waarvoor deze heeren ook mijn medewerking nog aanzochten. Hij vertelde mij, dat hij vertrouwensman was van oud-minister Van Dijk en Prof. Rutgers, dat hij de Geref. Kerken vele diensten bewezen heeft; gezorgd heeft voor het voortbestaan van 'De Wachter' (waarover ik bij Ds Rietberg kon informeeren) en ook de man is geweest, die de Synode aan haar Geref. Jeugdblad hielp. (Of die laatste dienst nu van zóó groot belang is geweest. laat ik graag daar). Ik meende dat ik U van een en ander op de hoogte moest stellen. Gaarne had ik het persoonlijk gedaan, maar ik moest plotseling naar huis. Vertrouwen doe ik de zaak niet heelemaal, maar laat natuurlijk graag aan Uw oordeel over wat U er mee aanwilt.

Met beleefde groeten en de meeste hoogachting Uw dw.

w.g. K.C. VAN SPRONSEN.

N.B. Kapteyn vertelde mij nog, dat men er bij hem op aangedrongen had deze zaak mede te deelen aan Dr Hoek in Den Haag, maar hij meende, dat eerst Prof. Dr K. Schilder er mee op de hoogte gebracht moest worden. v.S.

Afschrift van het telegram hetwelk ontvangen is Donderdag 6 Juli 1944 in den avond door A. Schilder.

'1703 StMichielsgestel 41565 50 6 1800
Vanaf heden hier afwezig stop ben Zaterdag as tijdelijk in Den Haag en zal u dan opbellen stop wanneer U het noodig schijnt sta ik Uw broeder

gaarne ter beschikking stop vanaf Maandag 10 Juli ben ik voortdurend aanwezig in Zeist, Lindelaan 23. Professor Nelis'.

A 2/C 10 23 U U +++ '.

Zeist, den 12.7.'44.

(ontvangen 14.7.'44.)
Professor Dr Nelis
S.S.-Sturmbannführer
beim Befehlshaber der Sicherheitspolizei
in den besetzten Niederländischen Gebiete
z. Zt. Zeist, Platolaan 9.

Herrn Accountant A. Schilder
Den Haag.

Sehr geëhrter Herr Schilder!

Infolge besonderer Umstände kann ich erst heute auf Ihr Schreiben vom 20.6.'44 antworten. Ich bedauere auch meinerseits, dass die Unterredung nicht zu dem vorgesehenen Termin stattfinden konnte. Sollten Sie weiterhin noch eine Unterredung wünschen, so stehe ich Ihnen dafür jederzeit hier in Zeist, Platolaan 9, zur Verfügung. Ich bitte, mir dann nur vorher Bescheid zu geben, wann Sie mich zu sprechen wünschen.

Ich betone nochmals, dass ich an den Auseinander-setzungen Ihres Herrn Bruders in keiner Weise interessiert bin. Es handelt sich um eine rein innerkirchliche Ausein-andersetzung, an der man deutscherseits absolut uninteressiert ist. Es geht nur darum, dass von keiner Seite in der Auseinandersetzung bezüglich der deutschen Sicherheitspolizei Behauptungen aufgestellt werden, die nicht zutreffen. Es würde unwahr sein, wenn Ihr Herr Bruder weiterhin behaupten würde, dass er von der Sicher-heitspolizei verfolgt würde und dass er deswegen sich weiterhin in der Verborgenheit halten müsste. Seitens der deutschen Sicherheitspolizei steht Ihrem Herrn Bruder nichts im Wege, dass er in der Oeffentlichkeit auftritt und sein Amt an der Theologischen Hochschule in Kampen wieder aufnimmt. Niemand kann und darf mit gutem Gewissen die in der Oeffentlichkeit umlaufende Behauptung noch länger aufrecht erhalten, dass Ihr Herr Bruder an einem öffentlichen Hervortreten behindert sei. Auch kan niemand mit gutem Gewissen noch länger behaupten, dass Ihrem Herrn Bruder seitens der Sicherheitspolizei die

literarische Betätigung auf theologischem und kirchlichem Gebiet benommen sei; untersagt ist ihm lediglich die literarische Betätigung auf politischem Gebiet. Auch dem Herrn Dr Rutgers aus Wassenaar, der heute als Deputierter der geref. Kirchen wegen der Verhaftung einiger Theologen zu mir kam, habe ich gesagt, dass Herr Professor Schilder keineswegs durch die Sicherheitspolizei behindert wird und dass ihm lediglich die schrift-stellerische Tätigkeit auf politischem Gebiet untersagt worden ist. Soweit die Sicherheitspolizei in den Niederlanden interessiert ist, ist damit der Fall für uns abgeschlossen.

Mit vorzüglicher Hochachtung,
w.g. Professor Dr NELIS.

's-Gravenhage, 15 Juli 1944.

Javastraat 2 C.

Herrn Prof. Dr Nelis,
Platolaan 9,
Zeist.
Hooggeleerde Heer,

Voor de goede orde bevestig ik U nog de ontvangst
a. op 6 dezer van Uw telegram vanuit St. Michielsgestel luidende als volgt:

> 'Vanaf heden hier afwezig. Ben Zaterdag a.s. tijdelijk in Den Haag en zal U dan opbellen. Wanneer U het noodig schijnt sta ik Uw broeder gaarne ter beschikking. Vanaf Maandag 10 Juli ben ik voortdurend aanwezig in Zeist, Lindelaan 23'.

b. op 14 dezer van Uw aangeteekenden brief d.d. 12 dezer. Ik moge hierbij nog het volgende opmerken. Dat ik niet eerder de ontvangst van Uw telegram heb bevestigd, is verklaard uit zijn inhoud. Ik heb op Zaterdag 8 dezer mij den geheelen dag beschikbaar gehouden voor het geval U zoudt telefoneeren, gelijk in dat telegram was aangekondigd. Toen er geen telefoon van U kwam heb ik aangenomen, dat onvoorziene omstandigheden Uw reis naar hier hadden verhinderd en dat U wellicht een der volgende dagen hier zoudt zijn en mij alsdan zoudt opbellen. Dit voortdurende wachten, van dag tot dag, heeft gemaakt,

dat ik een schriftelijke bevestiging achterwege liet, beter telkens weer uitstelde.
Wat Uw onder b. bedoelden brief betreft: ik zal dezen aan mijn broer doorzenden. Eventueel kom ik daarop dus nog nader terug.
Inmiddels,
Hoogachtend,
w.g. A. SCHILDER.

Haag, den 17 Juli 1944.

Herrn A. Schilder, Javastraat 2 C, Den Haag.

Carissime,

Vielen Dank für die Zusendung des Schreibens des Herrn Prof. Dr Nelis vom 12 d.M. Falls die Empfangnahme dieses Schreibens Dir Anlass werden möchte die dargebotene Möglichkeit einer Unterredung mit Herrn Prof. Nelis zu benützen, würde es mich freuen, wenn dieser mein Brief Herrn Prof. Nelis von Dir übermittelt würde; in Hinsicht auf diese Möglichkeit schreibe ich auf Deutsch.
'Es geht nur darum', also schreibt Herr Prof. Nelis, 'dass von keiner Seite..... bezüglich der deutschen Sicherheits-polizei Behauptungen aufgestellt werden, die nicht zutreffen'. Damit bin ich völlig einverstanden. Deshalb möchte ich zwei Bemerkungen machen:

A. Wenn Herr Prof. Nelis schreibt:
'Es würde unwahr sein, wenn Ihr Herr Bruder w e i t e r h i n behaupten würde, dass er von der Sicherheitspolizei verfolgt würde', so bemerke ich, dass ich n i e m a l s behauptet habe, von der S i c h e r h e i t s p o l i z e i verfolgt zu werden. Ich habe (wie sich aus meiner Korrespondenz mit der Synode nachweisen lässt) überhaupt keine diesbezügliche Mitteilung getan, diese sogar verweigert. Nur habe ich für mich meine Schlüsse gezogen aus folgenden Tatsachen:
1. Während der akademischen Ferien, in der Nacht vom 12/13 Juli 1942 hat man an meiner Wohnung einen Versuch gemacht mich zu verhaften; weshalb dies geschah, und auf welchem Befehl, weiss ich auch jetzt nicht.
2. Etwa eine Monat nachher, also noch in Ferienzeit, ist entweder dieser Versuch wiederholt, oder ein Neuer gemacht worden; auch davon weiss ich weder die ratio noch die Befehl erlassende Instanz.
3. Späterhin ist von den Polizeibehörden in Kampen

meine ‘Stammkarte’ meiner Ehefrau entnommen worden; womit m.E. nicht nur bewiesen worden ist, dass nicht ichselbst (der nach Ferienschluss nach Kampen zurückkommen wollte) sondern die Kamper Polizei mich von der ortlichen Gesellschaft offiziell ausgeschlossen hat, sondern auch bestätigt worden' ist, dass falls ich zurückkam, Verhaftung vorzunehmen war. Die Kamper Polizei-behörden haben niemals die Stammkarte meiner Frau zurückgegeben.

B. Wenn Herr Prof. Nelis weiter schreibt:

> ‘Auch kan niemand mit gutem Gewissen n o c h l ä n g e r behaupten, dass Ihrem Herrn Bruder seitens der Sicherheitspolizei die literarische Betätigung auf theologischem und kirchlichem Gebiet benommen sei’,

so möchte ich bemerken, dass ich der Synode der ‘Gereformeerde Kerken’ mitgeteilt habe, dass mir bei meiner Entlassung aus der Schutzhaft am 6 (oder 7) Dec. 1940 ein amtliches Zeugnis in Triplo zur Unterschreibung unterbreitet worden ist. wonach mir ausdrücklich mitgeteilt worden war, dass mir ‘jede schriftstellerische oder journalistische Tätigkeit’ untersagt worden war. Eine Kopie dieses Zeugnisses ist mir verweigert worden; ich habe jedoch den Text in dieser Hinsicht umsomehr zur Kenntnis genommen. Der Text wird noch dasein, und zwar in originali. Meines Erachtens ist also die Aussage ‘dass ihm lediglich die schriftstellerische Tätigkeit auf politischem Gebiet untersagt worden ist’ als eine n e u e Verfügung seitens der Sicherheitspolizei aufzufassen.

Auf diese Bemerkungen lege ich Wert, damit feststehe, dass ich bezüglich der deutschen Sicherheitspolizei keine falsche Behauptung mir erlaubt habe, und dass ich in Bezug auf die kirchliche Lage richtige Schlüsse gezogen zu haben glaube. Dies zu betonen schien mir erwünscht auch in dieser Hinsicht, dass Herr Dr Rutgers, Wassenaar, von seiner diesbezüglichen Unterredung mit Herrn Prof. Dr Nelis einer dritten, und zwar kirchlichen Instanz gegenüber Aussagen gemacht hat.

Im Uebrigen sei erwähnt, dass die Wiederaufname meiner Arbeit unmöglich ist: mein Haus ist beschlagnahmt worden; meine Bücher sind irgendwo aufgehoben worden, und die Adresse meiner Frau z.Zt. Boelestraat 26, hat für mich zum Arbeiten keinen Platz.

Herzlichst grüzend, Dein (w.g.) K. SCHILDER.

VI.

Notitie betreffende het gesprek op Vrijdag 21 Juli 1944 gevoerd tusschen Prof. Dr Nelis en A. Schilder, op het bureau van eerstgenoemde, Platolaan 9, Zeist.

Het onderhoud heeft geduurd van ongeveer 10.30-12 uur v.m.: het was aangevraagd door A. Schilder in verband met den brief van Prof. Nelis d.d. 12 Juli 1944, door A. Schilder ontvangen op 14 Juli 1944.

a. Prof. Nelis geeft zijn ontstemming te kennen, dat nog immer voortduurt de circulatie van geruchten en blijft bestaan de meening, dat Prof. Schilder nog steeds in zijn bewegingen wordt gehinderd. Prof. Nelis zegt, dat hij toch in zijn eerste bespreking met A. Schilder de vrijheid van Prof. Schilder heeft gegarandeerd. Desniettemin blijven nog steeds drukwerken circuleeren en verschijnen ook allerlei persberichten, waarin nog steeds over Prof. Schilder als over een vervolgde, wordt gesproken; in dit verband noemt Prof. Nelis tot twee maal toe brochures van Prof. Greijdanus. Prof. Nelis neemt ook kennis van den brief d.d. 17 Juli 1944 door Prof. Schilder geschreven aan A. Schilder en door laatstgenoemde bij het begin van het gesprek aan Prof. Nelis overhandigd. Prof. Nelis zegt zich over dien brief 'pikiert' te gevoelen.

Prof. Schilder had uit die eerste bespreking de conclusie moeten trekken, dat hem de vrijheid was gegarandeerd; hij had een desbetreffende publicatie behooren te doen en ook in het openbaar behooren te verschijnen, zoodat voorgoed dat praatje van zich niet meer vrij kunnen bewegen uit de wereld was. Prof. Schilder doet echter het tegendeel; zoo nog in zijn correspondentie met de Synode gewisseld na de bedoelde eerste bespreking tusschen Prof. Nelis en A. Schilder. A. Schilder spreekt bij korte interruptie zijn verwondering hierover uit. Prof. Nelis zegt een en ander te hebben gelezen in publicaties van het Nederlandsch Christelijk Persbureau.

Het geheele verloop is voor Prof. Nelis onaangenaam; zijn chef dringt er bij hem op aan, dat hij aan deze zaak een eind zal maken, o.a. door een eigen publicatie van het standpunt van de Sicherheitspolizei, gelijk Prof. Nelis dat dan in vroegere besprekingen aan A. Schilder heeft be-

kend gemaakt. Door zulk een publicatie zou dan voor de Sicherheitspolizei de zaak definitief van de baan zijn.

b. A. Schilder antwoordt hierop als volgt: in die eerste bespreking hebt U, Prof. Nelis, tot twee maal toe met nadruk het gesprek vertrouwelijk genoemd. Daarom is over dat gesprek geen enkele publicatie gedaan; er bestond voor mij geen reden hiertoe het initiatief te nemen, temeer niet, waar toch eerst in de voorgenomen tweede bespreking de formaliteiten, die voor de nieuwe regeling en bevestiging van de positie van Prof. Schilder gewenscht zouden kunnen zijn, door Prof. Nelis zouden worden vervuld. Prof. Nelis heeft uitdrukkelijk gezegd. dat hij een en ander zou uitstellen totdat hij door een bespreking met Prof. Schilder zijn oordeel volledig had kunnen vormen. Welnu, dan zou het toch erg voorbarig geweest zijn van A.S. om nu, voordat die tweede ontmoeting (d.w.z. de eerste bespreking van Prof. Nelis met Prof. Schilder zelf) had plaats gevonden, iets te publiceeren. A.S. zegt ervan verzekerd te zijn, dat na die vorige, dus zijn eerste bespreking met Prof. Nelis, door Prof. Schilder niet aan de Synode is geschreven in den geest als door Prof. Nelis bedoeld. A.S. weet af van een brief aan het Moderamen der Synode, die niet voor de Synode in haar geheel was bestemd, die ook niet gepubliceerd is. Wanneer Prof. Nelis releveert, dat Prof. Schilder aan de Synode blijft verwijten, dat ze hem niet gehoord heeft, dan zegt A.S. dat dit verwijt immers steeds weer terug valt op de daad van de Synode in Maart 1944, toen ze Prof. Schilder ging beschuldigen niet alleen, doch ook vonnissen zonder hem gelegenheid tot verweer, hetzij mondeling hetzij schriftelijk, te bieden. Dit heeft dus géén verband met de besprekingen tusschen Prof. Nelis en A.S. gevoerd.

Waneer Prof. Nelis opmerkt, dat dezerzijds vertrouwen in zijn woord had moeten zijn getoond, dan merkt A.S. op, dat gebrek aan vertrouwen in dezen niet den minsten invloed heeft gehad. Dat vertrouwen in Prof. Nelis is volledig getoond, doordat Prof. Schilder op een der door Prof. Nelis daarvoor beschikbaar gestelde dagen naar Den Haag gekomen is om tezamen met A.S. Prof. Nelis op diens bureau te bezoeken. Zij moesten toen vernemen, dat Prof. Nelis dien dag afwezig was. Daarna hebben zoowel Prof. Schilder als A.S. gewacht op de tweede uitnoodiging van Prof. Nelis. Tot twee maal toe zijn daarna nog weer nieuwe

arrangementen gemaakt; een voor een bespreking op 22 Juni en een ander voor 8 Juli; beide ontmoetingen zijn, evenals de eerste, niet doorgegaan wegens verhindering van Prof. Nelis. Daarvan wordt dezerzijds geen verwijt gemaakt; A.S. verstaat volkomen hoezeer ook Prof. Nelis bezet is geweest door dubbele verhuizing (eerst naar St. Michielsgestel, daarna naar Zeist) en ook door zijn buitenlandsche reizen (Prof. Nelis heeft zelf in den loop van het gesprek nog opgemerkt, dat hij voor tenminste 14 dagen in het buitenland geweest is). Maar onder zulke omstandigheden bestond er toch voor A.S. bijna geen reden of gelegenheid om zijnerzijds nog weer op nieuwe ontmoeting aan te dringen. Men zou toch de verwijtende vraag hebben kunnen verwachten of de zaak, nadat Prof. S. nu ongeveer twee jaren was ondergedoken geweest, nu plotseling zoo'n haast had. Daarom is dus dezerzijds rustig afgewacht tot er een nieuwe ontmoeting door Prof. Nelis zou zijn voorgesteld.

Behalve dus het niet willen schenden van het vertrouwelijk karakter van dat vorige gesprek, had Prof. Schilder nog een andere reden om niet in het openbaar te verschijnen. Hij heeft immers nog niet ontvangen de Ausweis door Prof. Nelis in het eerste gesprek in uitzicht gesteld. Prof. Nelis zal verstaan, dat Prof. Schilder er eenig bezwaar in ziet, om, zoolang de zaak niet definitief geregeld is, zich in het openbaar te vertoonen, vreezende nieuwe moeilijkheden. Ook Prof. Schilder heeft gemeend correct te doen door niets te ondernemen wat tegen de bedoelingen van Prof. Nelis zou kunnen ingaan; hij heeft de hem door A.S. opgelegde geheimhouding tot de tweede ontmoeting gewetensvol opgevolgd.

c. A.S. merkt nu verder op, dat hij van oordeel is, dat de brief van Prof. Nelis d.d. 12 Juli 1944 geen resonans geeft op het gesprek tusschen Prof. Nelis en A.S. gevoerd op 5 Juni j.l. De toon en de stijl van beide verschillen zoo sterk, dat de nu ontvangen brief bij hem, A.S., eenige bevreemding heeft gewekt.

Prof. Nelis antwoordt hierop, dat dit verklaard moet worden uit zijn ontstemming, gewekt door het gevoel, dat van de kant van A.S. de zaak eenigszins ‘verzögert’ werd.

A.S. releveert hierop opnieuw, hoe hij tot driemaal toe al zijn regelingen, ook zakelijke, heeft verzet om toch maar aan den oproep van Prof. Nelis te kunnen voldoen.

Voorts herinnert hij aan hetgeen reeds boven is genoemd, dat hij er tegen opzag om lettende op de bijzondere bezetting van Prof. Nelis dezen lastig te vallen met een verzoek om nu toch wat spoed te maken. Wanneer het Prof. Nelis waardevol geweest was, dat van de zijde van Prof. Schilder eenige publicatie zou worden gedaan, dan zou die, indien dat tot A.S. was doorgedrongen, zeker zijn geschied. Doch in dat eerste gesprek was niets, dat aan A.S. kon doen verstaan, dat zijn broer zèlf eenige actie moest ondernemen. Dit was toch ook te verklaren uit de omstandigheid, dat tusschen Prof. Nelis en A.S. een nieuwe bijeenkomst en dan mèt Prof. Schilder was gedacht in de daarop volgende week. A.S. is dus volkomen te goeder trouw geweest in zijn veronderstelling, dat elke actie zou moeten wachten tot de tweede ontmoeting met Prof. Nelis.

d. A.S. zegt dat hij met zijn broer zoo spoedig mogelijk zal spreken en dat hij overtuigd is, dat deze aan het begeeren van Prof. Nelis (n.l. dat van de zijde van Prof. Schilder iets gedaan zal worden waardoor in Nederland niet langer meer de meening blijft bestaan, dat hij, K.S., vervolgde is van de Sicherheitspolizei), zal voldoen. Het allereerste middel daartoe ziet A.S. in een brief door zijn broer te schrijven aan de Synode. Wellicht kan dit als voldoende beschouwd worden. Doch A.S. is bereid met de verdere wenschen van Prof. Nelis rekening te houden. Prof. Nelis verklaart zich accoord met evenbedoelde regeling en dringt niet aan op nog andere publicaties dan een brief aan de Synode. Wel verzoekt hij bij een en ander spoed te betrachten.

e. A.S. vraagt aan Prof. Nelis of deze ontmoeting van hem met Prof. Schilder alsnog begeert, gelijk op 5 Juni dat begeeren is uitgesproken? Prof. Nelis antwoordt hierop, dat hij die ontmoeting ‘nicht notwendig’ acht, al wil hij zich daartoe wel bereid verklaren.

f. A.S. komt nu terug op den brief van Prof. S. aan hem, A.S., d.d. 17 Juli, dien hij bij het begin der besprekingen aan Prof. N. ter lezing heeft gegeven en die door dezen is behouden. A.S. zegt, dat het hem spijt, dat Prof. Nelis over dien brief zich ‘pikiert’ gevoelt. Het is zeker verre van Prof. Schilder en ook van A.S. geweest om iets te ondernemen, hetwelk Prof. Nelis onaangenaam zou

kunnen zijn. Daarom zegt A.S., dat hij onder zulke omstandigheden dien brief liever terugontvangt, want hij wil niet een stuk laten bestaan, dat, ook in de toekomst, Prof. Nelis zou kunnen ontstemmen. Tot nu toe zijn de besprekingen niet anders dan in aangenamen toon gevoerd. A.S. zou betreuren, dat die verstoord wordt door iets, dat dezerzijds toch niet anders gezien is dan als een poging tot zuivere inlichting en dus om Prof. Nelis te dienen in het vormen van zijn oordeel.

Prof. Nelis zegt: laat U dien brief mij maar; de kennisneming van de daarin gereleveerde feiten kan mij te eeniger tijd dienen.

g. A.S. toont aan Prof. Nelis den brief van Dr A.A.L. Rutgers, welken hij juist dienzelfden ochtend, vlak voor zijn vertrek naar den trein heeft ontvangen; die brief is gedateerd 19 Juli. A.S. zegt, dat hij dien brief niet verstaat, meer in het bijzonder de derde alinea daarvan; de daarin genoemde uitspraken van Prof. Nelis zijn hem, A.S., volstrekt onverklaarbaar, wanneer hij denkt aan den inhoud van het gesprek op 5 Juni j.l. met Prof. Nelis gevoerd. In dat gesprek toch is geen zweem van critiek van de zijde van Prof. Nelis getoond; wel heeft deze te verstaan gegeven, dat hij zich de positie van K.S. zeer wel kan indenken (ook in den loop van dit - tweede - gesprek heeft Prof. Nelis terloops genoemd hoe hijzelf met zijn kerk eveneens moeilijkheden heeft ondervonden) en daaraan terugdenkend, kan A.S. niet begrijpen, dat Prof. Nelis zich tegenover Dr Rutgers aldus heeft uitgesproken. Prof. Nelis zegt, na lezing van den brief van Dr Rutgers, dat hij dien (en dan in het bijzonder de derde alinea daarvan) niet juist acht. Zoo heeft hij ongetwijfeld niet van ‘martelaar’ gesproken; dit woord is zeker niet uit zijn mond gekomen. Prof. Nelis verzoekt aan A.S. hem een copie te verschaffen van den brief van Dr Rutgers; hij, Prof. Nelis, wil dan zelf hierover aan Rutgers schrijven. A.S. zegt toe dat afschrift oogenblikkelijk te zullen zenden na zijn terugkomst in Den Haag.

h. Hiermede is het verslag, voorzoover betreft het zakelijke deel van het gesprek, te beëindigen. Tot het nietzakelijke deel behoorde de volgende uitlating van Prof. Nelis: naar zijn meening zal, indien de synode doorgaat tot de afzetting van Prof. Schilder, deze vrijwel alleen

blijven staan. Er zal misschien hier en daar een dominee met hem mee uittreden, doch de meeste predikanten zullen blijven zitten op hun post. Ook zal er misschien een enkele ouderling verdwijnen: zoo b.v. die man uit Voorburg, maar de rest blijft wel. Het volk vergeet gauw.

Op deze uitspraak is A.S. maar niet ingegaan; het gesprek had toch al wat lang geduurd.

i. Als bijlagen worden aan deze notitie gehecht de volgende afschriften van brieven:

1. d.d. 22 Juli van A.S. aan Prof. Nelis.
2. d.d. 24 Juli van A.S. aan Prof. Nelis.
3. d.d. 22 Juli van Prof. Schilder aan Dr J. Hoek, Scriba Synode.
4. d.d. 26 Juli van Prof. Schilder aan Dr J. Hoek, Scriba Synode.
5. d.d. 27 Juli van A. Schilder aan Dr J. Hoek, Scriba Synode.
6. d.d. 19 Juli van Dr A.A.L. Rutgers aan A. Schilder.
7. d.d. 22 Juli van A.S. aan Rutgers.
8. d.d. 24 Juli van Rutgers aan A.S.
9. d.d. 26 Juli van A.S. aan Rutgers.
10. d.d. 28 Juli van Rutgers aan A.S.

Bij deze opsomming wordt nog het volgende aangeteekend: De onder 3 en 4 genoemde brieven van Prof. Schilder aan Dr Hoek d.d. 22 Juli zijn op Maandag 24 Juli door H.J. Schilder te Utrecht bezorgd te ongeveer 12 ure aan het gebouw (Burg. Reigerstraat 1, Utrecht) waarin de Synode haar zittingen in deze week op dien dag zou beginnen in den namiddag te 2 ure. Voorts heeft A.S. in den loop van dien dag tot twee maal toe dringend opgebeld naar Zeist naar Prof. Nelis. De eerste verbinding kwam tot stand te 14.30 ure, Prof. Nelis was toen afwezig. De tweede aanvraag kwam tot stand te 17 ure. Toen heeft A.S. aan Prof. Nelis kunnen mededeelen, dat de evenbedoelde bezorging van de mededeeling van Prof. Schilder aan de Synode, gelijk door Prof. Nelis gewenscht, was gedaan. A.S. heeft daarbij tevens gezegd, dat aan Prof. Nelis inmiddels reeds een afschrift van die correspondentie was gezonden.

Prof. Nelis heeft deze mededeeling aangehoord zonder commentaar.

w.g. A. SCHILDER.

's-Gravenhage, 22 Juli 1944.

Herrn Professor Dr Nelis,
Platolaan 9,
Zeist.
Hooggeleerde Heer,

Ter voldoening aan het gisteren door U uitgesproken verlangen zend ik U hierbij afschrift van den brief d.d. 19 dezer van den Heer Dr A.A.L. Rutgers aan mij. En om mij tegenover U geheel te déchargeeren voeg ik ook bij copie van mijn heden aan den Heer Rutgers gezonden brief.
Op de verdere, gisteren gevoerde besprekingen, hoop ik spoedig terug te komen.

Hoogachtend,
w.g. A. SCHILDER.

's-Gravenhage, am 24. Juli 1944.

Javastraat 2 C.

Herrn Prof. Dr. Nelis
Platolaan 9,
Zeist.
Hochverehrter Herr Professor,

Bezüglich unserer Unterredung am Freitag dem 21. d.M. habe ich am 22. d.M. meinem Bruder Bericht erstattet.
Sofort, d.h. am 22. Juli, hat mein Bruder Ihre Entscheidung der Synode der 'Gereformeerde Kerken' bekannt gegeben. Anbei sende ich Ihnen eine Kopie seines Schreibens an der Synode. Mittelst Kurier ist der Brief heute im Vormittag nach Utrecht übermittelt worden, damit feststehe, dass die Synode gleich am Anfang (im Nachmittag) ihrer Tagung davon Kenntnis nehmen konnte. Ich glaube vertrauen zu dürfen, dass dieser Brief Sie befriedigen wird.

Darf ich schliesslich mir nog einige Fragen erlauben?

a. Aus dem Ihnen bekannten Brief des Herrn Dr A.A.L. Rutgers des 19 d.M. ist m.E. klar geworden, dass die Polizei im Kampen noch immer eine Verhaftung meines Bruders beabsichtigt. Herr Rutgers schrieb mir er hätte Sie gebeten mit Einschaltung der Sicherheitspolizei Arnheim der Kamper Polizei nach Bedarf Bescheid geben zu

wollen. Werden Ihrem Ermessen nach die erforderlichen Weisungen schon in Kampen erhalten sein? Mein Bruder hätte gern die Gewissheit, dass er in Kampen keine (wenn auch vorübergehende) Schwierigkeiten erfahren wird.

b. Sie haben am Freitag 21 Juli gesagt, dass Ihrerseits die Kamper Behörden instruiert werden konnten, meinem Bruder mit bezug auf seine DistributionsStammkarte u.s.w. die nötige Mitwirkung zu verleihen. In dieser Hinsicht hat jedoch unsere Unterredung noch nicht zu einer abschliessenden Konklusion geführt. Darf ich Sie darum hiermit höflichst bitten in diesem Sinne die Kamper Behòrden instruieren zu wollen?

Mein Bruder bat mich noch Ihnen mitzuteilen, er stehe Ihnen zu Verfügung falls Sie eine Unterredung für notwendig halten möchten. Weil eine Besprechung Ihnen jetzt ‘nicht notwendig’ zu sein schien, hat er seinerseits Ihre Zeit nicht rauben wollen.

Mit vorzüglicher Hogachtung,

w.g. A. SCHILDER.

Beilage.

22 Juli 1944.

Den Weleerw. Zeergel. Heer Dr J. Hoek,
te 's-Gravenhage.

Weleerwaarde Zeergeleerde Heer,

Aan U in qualiteit van scriba der Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland deel ik het volgende mede.

In een brief d.d. 12 Juli 1944, gericht aan den Heer A. Schilder, door dezen ontvangen op 14 dezer, van Prof. Dr Nelis, ‘Sturmbannführer beim Befehlshaber der Sicherheitspolizei in den besetzten niederländischen Gebieten’, heeft deze o.m. het volgende gemeld: ‘Seitens der deutschen Sicherheitspolizei steht Ihrem Herrn Bruder nichts im Wege, dass er deswegen sich weiterhin in der Verborgenheit halten müsste’.

Aan dezen brief was voorafgegaan een onderhoud op 5 Juni 1944 tusschen Prof. Dr Nelis (op diens verzoek) en den Heer A. Schilder. Prof. Nelis gaf daarin o.m. den wensch te kennen mij persoonlijk te spreken; alsdan zou hij ook de in uitzicht gestelde formaliteiten ter opheffing van mijn bewegingsvrijheid vervullen.

Aangezien dit eerste gesprek door Prof. Nelis uitdrukkelijk (tot twee maal toe) vertrouwelijk was genoemd, achtte de Heer A. Schilder zich niet bevoegd, daaraan eenige bekendheid te geven; ikzelf was daartoe nog veel minder gerechtigd.

Op één der daarvoor beschikbaar gestelde dagen, t.w. 9 Juni 1944 ben ik in Den Haag geweest om Prof. Nelis te ontmoeten; deze bleek echter, in verband met onverwachte reisnoodzaak, afwezig. Daarna is tot twee maal toe een nieuwe samenkomst geregeld; beide zijn niet doorgegaan wegens verhindering van Prof. Nelis.

Uit mijn gaan naar Den Haag blijkt derhalve mijn medewerking tot opheffing der tot nu toe bestaande verhinderingen. Een belangrijk begin daarvan is verkregen door den in den aanhef dezes vermelden brief, die, gelijk uit het bovenstaande blijkt, is verzonden vóór de bedoelde, doch niet geschiede, samenspreking tusschen Prof. Nelis en mij. Enkele aangelegenheden zijn nog te regelen; eene daarvan is aangeduid in den brief d.d. 19 dezer van Dr A.A.L. Rutgers, door welke aanduiding tevens op een belangrijk punt is bevestigd, dat ik uit sommige feiten goede conclusies had getrokken. Hiervoor is op Vrijdag 21 dezer een bespreking gevoerd tusschen Prof. Nelis en den Heer A. Schilder. Van deze bespreking kreeg ik heden, 22 Juli 1944, kennis door een uitgebracht verslag. Ofschoon een vervolg op dat gesprek in het voornemen ligt, heb ik thans, nu het vertrouwelijk karakter blijkt opgeheven te zijn, deze mededeeling niet willen vertragen, weshalve ik ze aanstonds na uitgebracht verslag hierbij doe.

Met verschuldigde achting,
w.g. K. SCHILDER.

26 Juli 1944.

Den Weleerwaardenzeergeleerden Heer Dr J. Hoek,
tijdelijk: Burgemeester Reigerstraat 1,
Utrecht.

Weleerwaardezeergeleerde Heer,

Ten vervolge op den desbetreffenden brief dien ik U zond d.d. 22 Juli j.l. deel ik U in qualiteit van synode-scriba nog het volgende mede.

Van Dr A.A.L. Rutgers kwam bericht in d.d. 24 Juli j.l. bij den Heer A. Schilder, die mij wederom daarvan kennis

gaf, dat Dr Rutgers den Heer A. Schilder verzocht uit zijn schrijven van 19 dezer de woorden ‘zoekt Prof. Schilder op deze wijze zijn positie te versterken door zich als martelaar van de Sicherheitspolizei voor te doen’ als niet geschreven te beschouwen. Ik geef U bij dezen hiervan kennis, echter niet zonder tevens op te merken, dat in de correspondentie van dezen officieelen deputaat ook overigens nog een en ander is, dat ik uit kerkelijk en persoonlijk oogpunt meen te moeten betreuren. Ik kan thans nog daarover zwijgen omdat mij bekend is, dat de Heer A. Schilder tegenover Dr A.A.L. Rutgers zich in dezen uitvoerig uitgesproken heeft en van deze correspondentie te allen tijde afschrift gegeven kan worden.

Ten overvloede merk ik voor mijzelf op, dat ik zelf schriftelijk tegenover den meergenoemden Prof. Nelis de hoofdzaken genoemd heb van de feiten die ik hetzij U of curatoren schriftelijk heb medegedeeld, hetzij alleen zelf ter kennis genomen heb, en heb aangetoond, dat ik uit deze feiten nimmer een onjuiste conclusie heb getrokken, gelijk ik ook nimmer omtrent de Sicherheitspolizei of een mogelijke andere instantie iets heb geschreven of gezegd, dat met de feiten in strijd was.

Met verschuldigde achting,
w.g. K. SCHILDER.

's-Gravenhage, 27 Juli 1944.

A. Schilder,
Javastraat 2 C.

Den Weledelzeergeleerden Heer Dr J. Hoek,
Scriba van de Generale Synode,
Burgemeester Reigerstraat 1,
Utrecht.

Weledelzeergeleerde Heer,

Ik doe U hierbij toekomen copieën van de navolgende brieven:

1. van Dr A.A.L. Rutgers aan mij d.d. 19 dezer.
2. van mij aan Dr A.A.L. Rutgers d.d. 22 dezer.
3. van Dr A.A.L. Rutgers aan mij d.d. 24 dezer.
4. van mij aan Dr A.A.L. Rutgers d.d. 26 dezer.

Het zal mij aangenaam zijn de ontvangst van dit schrijven van U te mogen vernemen.

Met verschuldigde gevoelens,
w.g. A. SCHILDER.
Bijlagen - 4.

Wassenaar, 19 Juli 1944.

Hertelaan 3.

Den Weledelgeboren Heer A. Schilder,
Javastraat 2 c, 's-Gravenhage.

Zeer geachte Heer Schilder,

Hiermede heb ik de eer U mijne mededeelingen bij ons onderhoud op 14 dezer schriftelijk te bevestigen en aan te vullen, in het vertrouwen, dat deze mededeelingen langs dezen weg Uwen broeder Professor K. Schilder bereiken, daar ik mij niet rechtstreeks tot hem kan wenden, omdat ik zijn adres niet ken.

Bij het bezoek, dat ik op Woensdag 12 dezer als Voorzitter van de Deputaten der Generale Synode voor de correspondentie met de Hooge Overheid bracht bij Prof. Nelis, Sturmbannführer der Sicherheitspolizei (thans Platolaan 9, Zeist, telefoon 4541) om vrijlating van eenige predikanten en Kamper studenten te bepleiten, bracht deze zijnerzijds Professor Schilder ter sprake.

Professor Nelis zeide, dat de dogmatische en kerkrechtelijke geschillen rond den persoon van Professor Schilder hem niet aangingen, maar dat hij niet kon zwijgen over de bewering van dezen, welke hij in de pers was tegengekomen, dat Prof. Schilder in zijn verdediging belemmerd werd door gemis aan bewegingsvrijheid als gevolg van maatregelen van de zijde der Sicherheitspolizei. Ten onrechte, aldus Professor Nelis, zoekt Prof. Schilder op deze wijze zijn positie te versterken door zich als martelaar van de Sicherheitspolizei voor te doen, want hij wordt door deze niet gezocht, hij is vrij om naar Kampen terug te keeren en hij is ook vrij in zijn persarbeid mits hij niet over politiek of staatkundig gebied schrijft.

Op mijn vraag, of ik van deze mededeeling zijnerzijds gebruik mocht maken door deze door te geven aan de Generale Synode der Gereformeerde Kerken, antwoordde Professor Nelis volmondig bevestigend. Hij kon het Professor Schilder zelf niet laten weten, daar hij zijn adres niet kende.

Mijnerzijds heb ik gemeend mij ervan te moeten vergewissen, dat de Nederlandsche politie in Kampen met dit standpunt der Duitsche politie op de hoogte was. Toen het telegrafisch antwoord - door bemiddeling van de Professoren Dijk en den Hartogh - niet geheel bevredigend

was, heb ik Maandag 17 dezer Professor Nelis opgebeld en hem verzocht de Sicherheitspolizei in Arnhem op te bellen met het verzoek de Kampensche politie in te lichten, dat de zaak van Professor Schilder ‘erledigt’ was, zoodat deze verder ‘unbchelligt’ gelaten moest worden. Professor Nelis was onmiddellijk bereid dit te doen.

Het staat dus thans vast, dat Prof. Schilder dezelfde vrijheid van beweging en vrijheid van schrijven heeft als andere Nederlanders.

Wat de door U ter sprake gebrachte vraag betreft, waarom de Sicherheitspolizei er prijs op stelt dit publiek te maken, moet ik het antwoord schuldig blijven. Een voor de hand liggende verklaring zou kunnen zijn, dat men van die zijde liever ziet, dat de belangstelling en energie in de Gereformeerde Kerken zich richten op kerkelijke strijdpunten dan op daden van de bezettende macht en dat het daarvoor bevorderlijk geacht wordt, dat Professor Schilder openlijk en onbelemmerd aan dien strijd deel neemt.

Met beleefde groeten teeken ik,

Hoogachtend,
Uw dw. w.g. RUTGERS.

's-Gravenhage, 22 Juli 1944.

Javastraat 2 c.

Den Weledelzeergeleerden Heer Dr A.A.L. Rutgers,
Hertelaan 3,
Wassenaar.

Zeer geachte Heer Rutgers,

Uw brief van 19 dezer heb ik gisterochtend ontvangen. Ik moest juist dienzelfden dag bij Prof. Nelis zijn. Omdat tusschen Uw brief en hetgeen in mijn eerste bespreking met Prof. Nelis door dezen is gezegd een discrepantie bestond, heb ik Uw brief hem ter lezing gegeven. Inderdaad heeft ook Prof. Nelis Uw brief op het door mij bedoelde punt gewraakt. Voor de verdere behandeling met U heeft hij mij een afschrift van dien brief verzocht. Dat afschrift verzend ik tegelijk met dezen brief. En om mij naar weerszijden zoo correct mogelijk te gedragen zend ik ook van dezen brief aan U afschrift aan Prof. Nelis.

Overigens ga ik ter dezer plaatse niet op Uw brief in.

Uit het bovenstaande heeft U reeds verstaan, dat ik dien brief op een belangrijk punt onjuist acht.
Met beleefden groet en
Hoogachtend,
w.g. A. SCHILDER.

Wassenaar, 24 Juli 1944.

Hertelaan 3.

Den Weledelgeboren Heer A. Schilder,
Javastraat 2 c,
's-Gravenhage.
Zeer geachte Heer Schilder,

Hedenmorgen bereikte mij Uw schrijven van 22 dezer, waarin U mij meedeelt, dat mijn schrijven van 19 dezer op een belangrijk punt onjuist is en dat ook Prof. Nelis, aan wien U genoemd schrijven ter lezing gegeven hebt, dien brief op het door U bedoelde punt gewraakt heeft.

Waardeerende, dat U, zooals U schrijft, naar weerszijden U zoo correct mogelijk wenscht te gedragen, zou ik het op prijs gesteld hebben, indien U mij in dien gedachtengang ook had medegedeeld, welk punt U bedoelde.

Thans heb ik mij daarover met Prof. Nelis in verbinding moeten stellen, die mij mededeelde, welk punt dit betrof, zoodat ik thans in staat ben mijn schrijven van 19 dezer ter zake te rectificeeren.

Prof. Nelis deelde mij mede, de uitdrukking ‘door zich als martelaar van de Sicherheitspolizei voor te doen’, voorzoover hij zich herinneren kon, niet gebezigd te hebben. Ik verzoek U derhalve uit mijn schrijven van 19 dezer de woorden ‘zoekt Professor Schilder op deze wijze zijn positie te versterken door zich als martelaar van de Sicherheitspolizei voor te doen’ als niet geschreven te beschouwen, hetgeen te gemakkelijker kan, daar zij in het verband gemist kunnen worden.

Thans deelde Prof. Nelis mij tevens mede, dat reeds 6 weken geleden, in elk geval op 8 Juni j.l., aan U bekend was, dat Prof. Schilder niet door de Sicherheitspolizei gezocht werd.

Hoogachtend,
Uw d.w.
w.g. RUTGERS.
voorzitter.

's-Gravenhage, 26 Juli 1944.

Den Weledelzeergeleerden Heer Dr A.A.L. Rutgers,
Hertelaan 3,
Wassenaar.

Zeer geachte Heer Rutgers,

Heden ontving ik Uw aangeteekenden brief d.d. 24 dezer. Ik zal mijn antwoord maar niet aangeteekend verzenden; misschien mag ik met een enkel woord vernemen, dat deze brief in Uw bezit gekomen is. Uw brief geeft mij wel aanleiding tot enkele opmerkingen mijnerzijds.

Dat ik U in mijn vorigen brief niet met zooveel woorden het punt noemde hetwelk ik onjuist achtte, had een dubbele reden.

1. Nu Prof. Nelis tegenover mij het voornemen had uitgesproken zelf die onjuistheid aan te wijzen vond ik het minder juist hem vóór te zijn met eenige bewering van mij; ik meende hem, als dengene, die over zijn eigen woorden moest oordeelen en spreken, het eerste woord te moeten laten.

2. Doch behalve het onder 1 genoemde, was er een veel belangrijker reden die ik om onnoodige scherpte te vermijden, liever niet neerschreef in mijn voorgaanden brief, waarvan ik, correctheidshalve een afschrift moest zenden aan Prof. Nelis. Die tweede reden immers is tevens een ernstige grief mijnerzijds. In onze op 14 dezer gevoerde besprekingen hebt U reeds mondeling gesproken in denzelfden geest als geschied is in Uw brief van 19 dezer in de derde alinea (‘Prof. Nelis..... t.m. gebied schrijft’). Thàns hebt U een belangrijk deel van die alinea teruggenomen. Doch het geheel, d u s ook hetgeen in den eersten zin van die alinea staat, is toen door mij bestreden. Ik heb, toen U dat noemde als door Prof. Nelis gezegd, met groote verwondering U gevraagd: ‘heeft Prof. N e l i s dat gezegd?’. Ik heb die vraag geargumenteerd door te zeggen, dat er in het eerste (en toen nog eenige) onderhoud, dat Prof. Nelis met mij heeft gehad niets, letterlijk niets, was, dat een dergelijke uitspraak zou kunnen verklaren of rechtvaardigen. Toen ik die vraag U zoo concreet stelde, hebt U Uw verklaring ongedaan gemaakt door terug te nemen Uw bewering, dat Prof. Nelis zich aldus had uitgesproken; toen paraphraseerde U Uw eigen woorden in dezen zin: men hoort dat wel eens zoo hier en daar zeggen. In het

voorbijgaan moge ik even den vinger leggen bij dit ‘m e n ’. U weet reeds, dat dezerzijds is voldaan aan het uitdrukkelijk herhaald verlangen van Prof. Nelis, dat het eerste onderhoud tusschen hem en mij als vertrouwelijk was te beschouwen. De vraag komt derhalve op: wie de door U bedoelde ‘men’ toch wel kunnen zijn. Uw eigen mededeelingen geven den indruk, dat U, vóór Uw bezoek aan Prof. Nelis, dat immers aan a n d e r e onderwerpen gewijd was, niets hebt geweten van diens bemoeiïngen inzake Prof. Schilder. Maar in welke kringen moet ik die ‘men’ dan zoeken, die met U verkeeren en tegelijkertijd tegen Prof. Schilder insinueeren?

Hoe dit zij, dat ondanks bovenbedoelde terugname op 14 Juli van Uw bewering deze toch in Uw brief van 19 dezer opnieuw voorkwam als uiting van Prof. Nelis, heeft mij gegriefd. Ik kon en kan nog steeds daarvoor geen verklaring vinden. Maar het was niettemin voor mij plicht om daaromtrent een nadere uitspraak van Prof. Nelis te verzoeken.

Ik behoefde echter m.i. de bovenstaande bijzonderheden, die voor hem zakelijk geen interesse hadden, hem niet voor te dragen. Geschillen tusschen leden van één Kerk behoeft men niet noodeloos buiten haar bekendheid te geven; het is helaas al te veel geschied. Dáárom vooral liet ik in mijn vorigen brief verdere uitweidingen achterwege.

U verklaart nu, dat bepaalde woorden uit den tweeden zin van de bewuste alinea als niet geschreven moeten worden beschouwd, doch ik blijf beweren, dat ook tusschen hetgeen in den eersten zin van die alinea staat en hetgeen in mijn eerste bespreking met Prof. Nelis door dezen is gezegd een discrepantie bestaat. Ik laat hier rusten de vraag of Prof. Nelis nu ook die woorden uit den eersten zin voor zijn rekening heeft genomen; ik kan mij indenken, dat hij meer op de meest markante woorden van de alinea in haar geheel is teruggekomen en dat men derhalve ten onrechte den eersten zin als door hem ongerept aanvaard zou achten. Daarom herhaal ik hier hetgeen ik U op 14 dezer heb gezegd, dat in de eerste besprekingen welke Prof. Nelis met mij heeft gevoerd en waartoe hijzelf dan toch het initiatief heeft genomen en waarin hij dus al zijn inzichten welke daartoe aanleiding hebben gegeven kon openbaren, met geen woord gesproken heeft in den

geest als de eerste zin van de bovenbedoelde alinea het wil voorstellen.

Wanneer iemand uit het feit, dat Prof. Nelis dien zin heeft laten passeeren zonder bestrijding, expressis verbis, hewijs zou willen putten voor de meening, dat hij dien zin wèl aanvaard heeft als juist, dan stel ik de vraag door welke factoren hij, (Prof. N.) beïnvloed is waardoor dan die wijziging in zijn meening zou kunnen zijn ontstaan.

Een eenvoudige vraag, die evenwel te gereeder relief geeft aan mijn opmerking van zooeven betreffende de ‘men’, die omtrent Prof. Schilder tegenover anderen bleken te fantaseeren.

Met betrekking tot den slotzin van Uw brief merk ik het volgende op. Het zou onjuist zijn wanneer die alinea den indruk kan vestigen alsof de kennis van den inhoud van de daarin vervatte mededeeling voor U nieuw was en thans voor het eerst door Prof. Nelis U is verstrekt. In ons onderhoud op 14 Juli j.l. heb ikzelf U een aantal gegevens verstrekt, waaruit U die wetenschap deelachtig kon zijn geworden. Ik ben begonnen met op te merken, dat ik over dit thema slechts kon spreken, omdat blijkbaar Prof. Nelis - door met U aldus te spreken - de absolute geheimhouding niet langer noodig oordeelde; mij was een volstrekt zwijgen opgelegd door tot twee maal toe het gesprek vertrouwelijk te noemen. Ik heb U verder medegedeeld, dat hij een tweede bespreking begeerde, waarbij dan mijn broer aanwezig zou zijn, dat mijn broer op een der daartoe aangewezen dagen hier geweest is, doch dat Prof Nelis toen niet aanwezig bleek en dat ook twee daarna nieuw geregelde ontmoetingen niet zijn doorgegaan door verhindering van Prof. Nelis. Ik heb U nog voorlezing gedaan van een telegram hetwelk voor die laatste bespreking door Prof. Nelis mij was gezonden. Datums heb ik niet verzwegen; er was geen aanleiding toe. U hebt al deze mededeelingen, in 't bijzonder die betreffende de herhaalde teleurstellingen, aangevuld met mededeelingen omtrent soortgelijke ervaringen Uwerzijds.

Dat meer tijd verloopen is tusschen de eerste bespreking en de tweede ligt derhalve zeker niet aan mij, noch aan Prof. Schilder en dat daarover niet eerder gerept kon worden ligt eveneens niet aan ons, maar aan het uitdrukkelijk verlangen van Prof. Nelis om het geheele gesprek als vertrouwelijk te beschouwen. Prof. Nelis heeft wel

aanstonds gezegd, dat hij mijn Broer zijn bewegingsvrijheid wilde hergeven, dat hij ook het schrijfverbod van Dec. 1940 van veel te wijde strekking vond en dat nader wilde herzien door het te beperken tot geschriften-van-politiekestrekking, maar de uitvoering van een en ander en de uitreiking van een desbetreffende Ausweis zou geschieden in dat door hem voorgenomen tweede gesprek.

Wat dunkt U: blijkt uit dit alles niet de begeerte van Prof. Schilder om zijn bewegingsvrijheid te herkrijgen? Iemand die gaarne 'martelaar' zou willen zijn, gaat zich toch niet melden bij dengeen, die hem dan die 'marteling' zou aandoen?

Ook dit alles heb ik U op 14 dezer gezegd. Daarom hindert mij óók de slotzin van Uw jongsten brief.

Overigens is het element van 'niet door de Sicherheitspolizei gezocht' niet het eenige in dit geheele geding. Ook dit heb ik aan Prof. Nelis medegedeeld. Het heeft nu en hier geen zin, te betoogen, dat mijn broer nimmer heeft beweerd op en na 13 Juli 1942 door de Sicherheitspolizei te zijn gezocht. Ik volsta met U in herinnering te brengen, dat ik U nog eenige andere punten heb genoemd die voor de beoordeeling van deze nieuwe ontwikkeling wel van beteekenis waren, punten welke ik U met klem verzocht in rekening te brengen wanneer U met synodale instanties zou spreken. Tot mijn spijt heb ik niet kunnen constateeren, dat U hieraan hebt voldaan.

Tenslotte bericht ik U nog, dat in een brief van 22 Juli j.l. - d.i. dus op den dag zelf, waarop mijn Broer mijn verslag ontving van mijn tweede bespreking met Prof. Nelis op 21 dezer - aan den scriba van de synode mededeeling is gedaan van de nieuw ingetreden ontwikkeling. Daarin zijn ook nauwkeurig enkele datums genoemd, zoo die van de eerste bespreking van Prof. Nelis met mij (5 Juni 1944) en die waarop Prof. Schilder in Den Haag geweest is (9 Juni 1944), alsmede dat ook volgende ontmoetingen door verhindering van Prof. Nelis niet hebben kunnen doorgaan.

Het zou mij aangenaam zijn indien U bij de verdere mededeelingen van Uw wetenschap aan wie dan ook volledig in rekening bracht hetgeen ik U dezerzijds heb medegedeeld, zoowel mondeling als nu ook schriftelijk. En ongetwijfeld zou het mijn Broer aangenaam zijn geweest wanneer een Deputaat vanwege de Gereformeerde Kerken

voor de correspondentie met de Hooge Overheid zijn eerste mededeeling aangaande zijn officieele bemoeiïngen omtrent Prof. Schilder na diens afzondering van twee jaren zóó had ingekleed, dat het onnoodig ware juist tegenover dien deputaat, op te merken:

a. dat hij (Prof. S.) inzake hetgeen werkelijk geschied is geen enkele onjuiste mededeeling gedaan heeft;

b. dat uit de feiten die geschied z i j n door hem conclusies zijn getrokken waarvan geen enkele als ondeugdelijk of lichtvaardig is kunnen afgewezen worden. Dit laatste zeg ik met te meer vrijmoedigheid omdat mijn Broer aan Prof. Nelis schriftelijk in dezen gezegd heeft wat z.i. gezegd moest worden.

Noch mijn Broer, noch ik kan inzien waarom het goed is, of weldadig, dat de welkomstgroet na twee jaren van afzondering zoo bijzonder veel moet gelijken op een ongeargumenteerde moreele belasting.

U hebt mij op 14 dezer medegedeeld, dat U het moderamen der Synode zou inlichten. Ik nam toen aan, dat daarbij mijn mededeelingen tot gelding zouden komen. Uit Uw brief meen ik te moeten afleiden, dat dit niet is geschied. Daarom zal ik van dezen mijnen brief, evenals van den Uwen d.d. 24 dezer afschrift zenden aan de Synode. Voorts behoud ik mij voor, onze correspondentie t.z.t. in haar geheel te publiceeren.

Hoogachtend,
w.g. A. SCHILDER.

Wassenaar, 28 Juli 1944.

Hertelaan 3.

Den Weledelgeboren Heer A. Schilder,
Javastraat 2 c, 's-Gravenhage.

Zeer geachte Heer Schilder,

Hedenmorgen ontving ik Uw schrijven van 26 dezer. Op den inhoud daarvan ga ik op het oogenblik niet in.

Met beleefde groeten,
Hoogachtend,
Uw d.w.
w.g. RUTGERS.

***

Tot zoover de heer A. Schilder. Niet onmogelijk, dat ik de correspondentie met de synode, mijnerzijds gevoerd, later publiceer.

Tenslotte mogen hier nog enkele brieven volgen van Ds H. Knoop aan de ‘synode’ en van deze aan hem. Ze betreffen dezelfde materie. We geven het woord aan Ds Knoop:

Drie brieven.

Met de Generale Synode té Utrecht heb ik eenige malen gecorrespondeerd. Het komt mij voor, dat het zijn nut hebben kan deze correspondentie te publiceeren. Ik doe dat zonder eenig commentaar. Het zijn d r i e b r i e v e n . De e e r s t e is van mij aan de Generale Synode, de t w e e d e is van de Generale Synode aan mij; het is haar antwoord op mijn brief, de d e r d e is weer van mij aan de Generale Synode en is mijn antwoord op haar antwoord.

De eerste brief.

Rotterdam, 22 Juli 1944.

Aan de Generale Synode der Geref. Kerken
te Utrecht.

Weleerw. en Eerw. Heeren en brs!

Diep geschokt door een mededeeling, die mij van verschillende kanten is geworden, ben ik wel genoodzaakt mij tot uwe vergadering te wenden. Het betreft namelijk, dat ik vernam, dat aan uwe vergadering een mededeeling zal gedaan worden, die het feit, dat uw broeder en collega K. Schilder genoodzaakt is onder te duiken, niet alleen in een valsch licht kan zetten, maar ook zijn eerlijkheid in dezen disputabel maken kan.

Het heeft mij reeds bitter bedroefd, dat ik uit de woordkeus in de officieele stukken der Synode aangaande Prof. Schilder's ondergedoken-zijn, moest opmaken, dat men in den kring der Synode op zijn zachtst gesproken achter de noodzaak daarvan een vraagteeken zette. Dat wil dus zeggen broeder Schilder niet op zijn woord ten volle geloofde. Dat reeds vind ik bedroevend en geeft m.i. blijk van een gezindheid, die niet uit den Geest Gods is. Wij hebben elkaar als broeders in Christus altijd op ons woord te gelooven. Ook uw vergadering heeft dat te doen

ten aanzien van haar broeder Schilder. Dat zij zijn eerlijkheid echter in twijfel schijnt te trekken, eert haar niet. En dat onder ons volk over Schilder's onder-moeten-duiken op zulk een wantrouwende wijze gesproken wordt, daarvoor is uw vergadering mede verantwoordelijk. Overigens heeft broeder Schilder niet bepaald een tekort aan heldenmoed getoond, maar bewezen, door woord en daad, dat hij, eerder dan alle anderen, zijn leven niet heeft willen behouden om Christus en Zijns Evangelies wil. Dat kan men niet van alle ‘leiders’ van ons kerkelijk leven zeggen. Voorts schijnt menigeen den ernst van dezen tijd nog maar niet te kunnen beseffen. Praatgraagheid is een van de ondeugden van ons volk. Hebt ge er wel eens over nagedacht, dat a l l é é n Prof. Schilder weet, waarom hij onderduiken moet en dat hij dat ‘waarom’ zelfs niet aan zijn vrouw en beste vrienden gezegd heeft? Wat zeer wijs zou zijn. Vertrouwelijkheid heeft er al zoovelen den dood ingejaagd. Mij dunkt, dat hebt ge eenvoudig te eerbiedigen. Als broeder Schilder zegt, dat hij onderduiken moet, hebt ge dat te gelooven en het hem niet moeilijk te maken in dezen. Nu bereikte mij van verschillende kanten de mededeeling, dat uwe vergadering een verklaring zal geworden, die afkomstig is van een hooggeplaatsten ambtenaar van de Gestapo, inhoudende, dat Prof. Schilder door de Gestapo n i e t wordt gezocht, en dat hij geen verbod heeft om te schrijven.

Afgezien daarvan of deze verklaring door dien ambtenaar eigener beweging is afgelegd, dan wel op verzoek van een der deputaten voor de Hooge Overheid in een conferentie met hem, of ook op aandrang van anderen, meen ik u toch ernstig te moeten waarschuwen, dat ge van deze verklaring zelfs geen schijn van gebruik maakt. Dit middel moogt ge niet anders dan v e r s m a d e n , zelfs als ge in het g u n s t i g s t e g e v a l zoudt bedoelen Prof. Schilder daardoor af te helpen van een verkeerde opvatting, n.l. dat onderduiken voor hem noodzakelijk is. M.i. moet zelfs de mededeeling die hulpverleening bedoelt van een instantie als d é z e - vergeet u niet uw ‘gestorven’ broeders en collega's Kapteyn, Sietsma en Tunderman? - in een vergadering van Kerken van onzen Heere Jezus Christus niet geschieden. Ge hebt haar niet noodig, want ge hebt die van uw b r o e d e r i n d e n H e e r e . En ge hebt zijn geheim te eerbiedigen. Gij moogt er op geen enkele manier aan mee werken, dat Prof.

Schilder uit zijn schuilplaats te voorschijn komt en zich dus in gevaar begeeft. Ook niet z.g.n. ter wille van de kerk-in-nood. Want zij behoeft niet in nood te zijn. Deze zaken toch behoeven niet noodzakelijk nú behandeld te worden, maar kunnen gevoegelijk worden uitgesteld tot later en rustiger tijd. Geloof mij, wanneer de kerk werkelijk in nood moet zijn, dan zou Prof. Schilder geen oogenblik aarzelen zijn leven daarvoor te wagen. Vóór alle anderen! Sommige menschen praten daarover wel heel gemakkelijk. Of zij zelf aan dat-het-leven-wagen wel eens zijn toegeweest?

Broeders, indien ge deze mededeeling zoudt aanvaarden en dienovereenkomstig gaan handelen, dan hebt ge gemeenschap met de booze werken der duisternis en hebt ge ook het groote leed, dat over uw broeder en de zijnen gebracht worden kan, op uw geweten. Daarom roep ik u dringend toe: maak van deze verklaring geen enkel gebruik. Wat spijt mij het toch, dat reeds vóór deze verklaring ter synode is gebracht, men uit den kring der Synode zelf voor een verspreiding van deze mededeeling in den lande heeft zorg gedragen. Waarom is men er toch zoo begeerig naar den indruk te vestigen, dat uw broeder Schilder ten onrechte ondergedoken blijft? Zwijgen schijnt geen deugd te zijn van kerkelijke personen. Waar zijn we toch met ons kerkelijk leven en onze onderlinge verhoudingen beland? Zijn we 1 Cor. 13 vergeten? Maar begrijpt men dan niet dat zóó de atmosfeer onder ons opzettelijk bedorven wordt? Zelk heb ik al menschen, die dit gerucht gehoord hadden, tot me hooren zeggen: ziet u wel dat heel die onderduiking maar larie is.

Van heeler harte hoop ik, dat uw vergadering wil luisteren als ik haar dringend vraag deze hulpverleening van dien kant niet te aanvaarden. Mocht zij dat toch doen en haar handeling daarnaar bepalen, dan zal dat zeker ernstige gevolgen met zich brengen. Maar deze komen dan geheel voor uw rekening.

Met broederlijken groet,
w.g.: HERM. KNOOP.

De tweede brief.

Op dit schrijven werd door mij van de Generale Synode het volgende antwoord ontvangen.

Vlaardingen, 31 Juli 1944.

Den Weleerw. Heer Ds H. Knoop.
Rotterdam-Delfshaven.

Weleerwaarde Heer en broeder,

De Generale Synode heeft met belangstelling kennis genomen van uw brief d.d. 22 Juli 1944. Met de z a k e l i j k e opmerkingen, die daarin voorkwamen, heeft de Generale Synode gaarne rekening gehouden. Ten aanzien van verschillende o n zakelijke opmerkingen in uw schrijven, die u zonder het aangeven van goede gronden verwijtend richt tegen de Generale Synode en haar leden of deputaten, verwijst de Synode u vermanend naar het ook door u genoemde 1 Korinthe 13, met name de verzen 4-8.

De Synode heeft het oog op uitdrukkingen als deze: ‘dat ik uit de woordkeus in de officieele stukken der Synode aangaande Prof. Schilder's ondergedoken-zijn moest opmaken, dat men in den kring der Synode op zijn zachts(t) gesproken achter de noodzaak daarvan een vraagteeken zette. Dat..... geeft m.i. blijk van een gezindheid, die niet uit den Geest Gods is’. En: ‘dat onder ons volk over Schilder's onder-moeten-duiken op zulk een wantrouwende wijze gesproken wordt, daarvoor is uwe vergadering mede verantwoordelijk’, enz., enz.

Ook in de suggestie, die gewekt wordt door de woorden: ‘Afgezien daarvan of deze verklaring door dien ambtenaar eigener beweging is afgelegd, dan wel op verzoek van een der deputaten voor de Hooge Overheid in een conferentie met hem’, maakt u zich schuldig aan hetgeen u anderen ten laste legt. Uitdrukkelijk stelt de Synode vast, dat Prof. Nelis het initiatief heeft gehad in de samenspreking met Dr Rutgers over de onderhavige aangelegenheid.

Met broedergroeten,

namens de Generale Synode,
w.g.: E.D. KRAAN, Scriba.

De derde brief.

Op dit Synodale antwoord heb ik toen op mijn beurt geantwoord. Hieronder volgt het.

Rotterdam, 2 Augustus 1944.

Aan de Generale Synode der Gereformeerde Kerken
te Utrecht.

WelEerwaarde en Eerwaarde Heeren en Broeders!

Uw schrijven d.d. 31 Juli j.l. ontving ik 1 Aug. Met dankbaarheid nam ik er kennis van, dat Uwe vergadering met ‘de zakelijke opmerkingen’, die in mijn brief van 22 Juli voorkwamen, gaarne rekening heeft gehouden. Deze dankbaarheid strekt zich echter niet uit tot datgene wat ge verschillende ‘o n -zakelijke’ opmerkingen in mijn brief noemt. M.i. is de onderscheiding, die U maakt tusschen ‘zakelijke’ en ‘o n -zakelijke’ opmerkingen, niet juist. Ik meen, dat het alle zakelijke opmerkingen zijn en wil trachten te bewijzen, dat dus de door U als ‘on-zakelijk’ gekwalificeerde opmerkingen toch zakelijk zijn. Ik doe dit te meer, waar U aan die zgn. ‘on-zakelijke’ opmerkingen den grond ontleent voor een vermaan met 1 Cor. 13, met name de verzen 4-8.

U vindt het een onzakelijke opmerking, dat ik schreef: ‘dat ik uit de woordkeus in de officieele stukken der Synode aangaande Prof. Schilder's ondergedoken zijn moest opmaken, dat men in den kring der Synode op zijn zachtst gesproken achter de noodzaak daarvan een vraagteeken zette’. Mag ik U, om de zakelijkheid van deze opmerking te bewijzen, de volgende letterlijke citaten uit de officieele stukken Uwer vergadering voorleggen en daarbij een enkele kantteekening plaatsen?

1e. Wanneer Prof. S. op 3 Dec. '42 aan het moderamen van de Synode Sneek - Utrecht schrijft:

> ‘Om redenen, die ik hier niet aanduiden kan, maar die zoowel voor anderen als mij dwingend zijn, is het mij in mijn huidige omstandigheden onmogelijk, met eenige commissie samen te spreken of te vergaderen.’

dan wordt dit in den brief van 23 Febr. '43 namens de Synode als volgt beantwoord:

> ‘De Gen. Synode heeft in een vergadering van 28 Jan. '43 te Utrecht aan een Commissie bestaande uit (volgen de namen, Kn.) opgedragen, nu u m e e n t (spatieering van mij, Kn.) haar uitnoodiging tot samenspreking niet te kunnen aanvaarden, met U nader schriftelijk te handelen.’

Ik vraag mij af: waarom wordt dit om dwingende redenenverhinderd-zijn niet eenvoudig als feit aangenomen, en wordt dit uitgedrukt als een m é é n e n -niet-te-kunnenaanvaarden? Is dit ten volle gelooven wat Prof. S. zegt?

2e. Op 30 April '43 schrijft de Synode Sneek - Utrecht aan Prof. S:

> ‘Ook om deze reden betreuren wij het ten zeerste, dat U geoordeeld hebt, U aan de mondelinge samenspreking te moeten en te mogen onttrekken.’

Ik vraag weer: waar is hier het besef, dat ‘de Synode het geen oogenblik in twijfel heeft getrokken, dat hij wettig verhinderd werd op haar uitnoodigingen in te gaan? (Pag. 9 der Toelichting) Integendeel in de bewoordingen: ‘geoordeeld’..... ‘u te moeten en te mogen onttrekken’..... spreekt de twijfel en niet een ten volle gelooven wat Prof. S. zegt.

3e. Even verder in ditzelfde schrijven der Synode komt de zinsnede voor: ‘Nu U zich beroept op Uw verhinderd zijn tot samenspreking, dan vragen wij ons af, of het aan iemand, die z e g t niet in de gelegenheid te zijn mondeling rekenschap af te leggen van zijn woorden en daden enz.....’ Wederom moet ik de vraag stellen: waarom weer dat verlaten van de basis der feiten en die voor te stellen als een zich beroepen op, als een z e g g e n verhinderd te zijn? Is hier het geloof in het woord van een broeder aan het woord?

4e. In ditzelfde schrijven waagt de Synode het de vraag te stellen:

> ‘Of het dan niet plicht van Christelijke manlijkheid ware geweest op de uitnoodiging van de Synode met haar Commissie te vergaderen.’

Het is wel duidelijk, dat hier zelfs niet meer g e t w i j f e l d wordt aan zijn wettige verhindering, maar wordt zijn niet bewilligen in mondelinge besprekingen eenvoudig onomwonden opgevat en aangeduid als een tekort aan

‘Christelijke manlijkheid’, dat wil toch zeggen: lafhartigheid. Lees U nu eens 1 Cor. 13, met name de verzen 4-8.

5e. In denzelfden brief der Synode van 30 April '43 wordt, in antwoord op een bericht van verhinderd zijn, eenvoudig geponeerd:

> ‘dat deze informaties enkele weken zijn uitgebleven, vindt zijn oorzaak in het feit, dat U niet b e r e i d w a s (spatieering van mij, Kn.) tot mondelinge samenspreking, enz.’

Inplaats van een v e r h i n d e r d z i j n wordt éénvoudig gezegd: e e n n i e t b e r e i d z i j n, wat toch iets heel anders is. Hier kijkt o n g e l o o f om den hoek.

6e. Op pag. 5 ter Toelichting spreekt de Synode het uit: ‘dat Prof. S. in deze gansche zaak zijn “eigen recht” meer gezocht heeft dan het heil der kerken, of dat heil vereenzelvigd heeft met zijn persoonlijke zaak.’

Spreekt hier nu de twijfel aan de zuiverheid van iemands bedoelingen en streven bij het kerkwerk of niet?

7e. De Toelichting, pag. 13 bevat de volgende opmerking van de Synode:

> ‘dat alles is afgestuit op den o n w i l (spatieering van mij, Kn.) van Prof. S., die althans in dit stadium elke samenspreking afsneed en de geheele zaak, zooveel hem dit mogelijk was, rekte.’

Is dit nu ongeloof aan Prof. S. woord of niet? Zonneklaar blijkt nu toch wel, welke waarde gehecht worden kan aan verzekeringen, dat niet getwijfeld werd, en dat nog wel geen oogenblik, aan zijn wettig verhinderd zijn. Geeft een dergelijke woordkeus niet duidelijk het bewijs, dat men in den kring der Synode eenvoudig niet gelooft aan zijn verhinderd-zijn en dat men dat nog opvat ook als onwil, als een afsnijden van de samenspreking, als een bedoelen de zaak te rekken, zooveel als hem mogelijk was? En dan spreekt Uwe vergadering in haar brief aan mij over de ‘suggestie’, die door mijn woorden gewekt worden zou. Maar zij zelf heeft in haar officieele stukken de suggestie gewekt, dat achter de noodzaak van Prof. S. ondergedoken zijn, op zijn zachtst gesproken een vraagteeken moest worden gezet. Deed ik dan een daad, die mij voorwerp van vermaan maken moest, toen ik U verwees naar 1 Cor. 13? Het was veeleer een vervullen van mijn

Christelijke roeping nl. een achtgeven op U tot o p s c h e r p i n g van de liefde.

Ge zult, naar ik hoop, inzien, dat deze citaten uit de officieele stukken der Synode, toch wel bewijzen, dat mijn opmerkingen niet 'on-zakelijk' waren, maar integendeel zeer zakelijk. En dat ik heusch niet schreef uit l u s t Uwe vergadering aan te vallen.

Voorts noemt U onzakelijk, dat ik schreef: 'Dat..... geeft m.i. blijk van een gezindheid, die niet uit den Geest Gods is'. Nu citeert U helaas niet volledig. Ik schreef: 'Dat wil dus zeggen broeder S. niet op zijn woord ten volle geloofde. Dat reeds vind ik bedroevend en geeft m.i. blijk van een gezindheid, die niet uit den Geest Gods is. Wij hebben elkaar als broeders in Christus altijd op ons woord te gelooven. Ook Uwe vergadering heeft dat te doen ten aanzien van haar broeder S.' - Uit deze zinsneden blijkt toch wel overduidelijk, dat het gaat om het gelooven-op-zijn-woord van een broeder in den Heere. Dat is toch een schriftuurlijke eisch. Dat n i e t te doen, vind ik, naar ik schreef, bedroevend en geeft m.i. blijk van een gezindheid, die niet uit den Geest Gods is. Immers, die Geest bindt ons aan den eisch van het Woord Gods, zoodat èn onze gezindheid èn de daad, waarin die gezindheid uitkomt, zich aan dat Woord onderwerpt. In dit geval: het gehouden zijn een broeder in den Heere op zijn woord te gelooven. Welnu, is die gezindheid, Prof. S. n i e t op zijn woord te gelooven, niet openbaar in de woordkeus van de officieele stukken der Synode, waaruit ik ten overvloede en ten bewijze zooeven nog citeerde? En moet dan het vermaan uit 1 Cor. 13, met name de verzen 4-8 tot mij gericht, of tot U zelf?

En is deze opmerking van mij dan 'o n -zakelijk' of 'zakelijk'?

Nog een derde opmerking van mij wordt door U 'onzakelijk' genoemd, n.l. als ik schrijf: 'En dat onder ons volk over Schilder's onder-moeten-duiken op zulk een wantrouwende wijze gesproken wordt, daarvoor is Uwe vergadering mede verantwoordelijk' enz., enz.

Deze zinsnede slaat op tweeërlei: Eerstens op de woordkeus in de officieele stukken der Synode, waarover ik reeds (zie boven) schreef. Deze stukken zijn door de kerkeraden gelezen en vele gemeenteleden hebben ze gelezen. En ik verzeker U, uit eigen ervaring, dat ze hun werking gedaan hebben. Ze hebben wantrouwen gewekt inzake de noodzaak

van Prof. S. ondergedoken zijn. Is het dan in strijd met 1 Cor. 13, met name de verzen 4-8, als ik Uwe vergadering daarvoor verantwoordelijk heb gesteld? Het waren toch Uw e i g e n woorden.

Tweedens dacht ik bij het neerschrijven aan een bepaald, mij bekend, f e i t. Uit overwegingen, ontleend aan 1 Cor. 13 met name de verzen 4-8, heb ik dit feit niet genoemd. Ik meende: een goed verstaander heeft een half woord noodig. Daarin heb ik mij vergist. Want Uwe vergadering noemt deze opmerking 'on-zakelijk' en acht me daarom zelfs vatbaar voor een vermaan naar 1 Cor. 13. Daardoor dwingt U er mij toe dit feit te noemen, al doe ik dit met weerzin. Op de laatst gehouden Conferentie in Bloemendaal heeft Prof. Grosheide in de volle vergadering gesproken over de mededeeling van Prof. Nelis. De minstens 20 aanwezigen hebben deze mededeeling naar huis genomen. En daarmede was de verspreiding in den lande een feit geworden. Echter, vóór dien vernam ik deze mededeeling al van andere zijde. En ook die andere zijde was uit den kring der Synode geïnformeerd. Heb ik mij, dit alles wetende, schuldig gemaakt toen ik schreef: 'en dat onder ons volk over S's onder-moeten-duiken op zulk een wantrouwende wijze gesproken wordt, daarvoor is Uwe vergadering mede verantwoordelijk', zóó schuldig, dat Uwe vergadering mij vermanend meent te moeten verwijzen naar 1 Cor. 13, met name de verzen 4-8?

Vindt ge, dat Uwe beschuldiging, dat deze mijn opmerking 'on-zakelijk' is, te handhaven is?

En dan de laatste zinsnede, waarover U valt. U schrijft nog deze zin uit mijn brief af: 'afgezien daarvan of deze verklaring door dien ambtenaar eigener beweging is afgelegd, dan wel op verzoek van een der deputaten voor de Hooge Overheid in een Conferentie met hem.' En U zegt dan: Ook in de suggestie, die gewekt wordt door d(i)e woorden maakt U zich schuldig aan hetgeen U anderen ten laste legt. Een suggestie is een 'heimelijke inblazing'. Dat zou ik volgens U met deze woorden doen. Hoe komt U er bij?

Ik stelde 3 mogelijkhden. De d e r d e laat U weg. Andere mogelijkheden zag ik op dat oogenblik niet.

a. een verklaring door Prof. N. eigener beweging gegeven. Wekt dat een suggestie? ik ben bijna 2 jaar in gevangenschap geweest en voor mijn gevangenneming 7 maal door de Gestapo verhoord. Ik weet uit ervaring hoeveel

die heeren van ons Geref. kerkelijk leven weten; ook, dat Prof. N. goed ingelicht is. Wekt dat een suggestie, als ik die mogelijkheid stel?

b. een verklaring op verzoek van één der Dep. voor de H.O., in casu gelijk mij uit Uw brief thans blijkt, Dr Rutgers. Ja, maar ik schreef er bij: in een conferentie met hem. Wekt dat een suggestie, die me vatbaar maakt voor vermaan, als ik de mogelijkheid stel, dat Dr R. zijnde in conferentie met Prof. N., hem heeft gevraagd naar het Gestapo-vonnis over Prof. S.? De nadruk ligt trouwens op het slot van de zin: meen ik U toch ernstig te moeten waarschuwen, dat ge van deze verklaring zelfs geen schijn van gebruik maakt.

Ten eerste: omdat ge Schilders woord hebt. Ten tweede: omdat ge geen gemeenschap moogt hebben met de booze werken der duisternis (denk aan Uw ‘gestorven’ broeders en collega's).

c. of ook op aandrang van anderen (b.v. de N.S.B.). Dat is de derde mogelijkheid. Heb ik me nu schuldig gemaakt aan hetgeen ik anderen ten laste leg?

U zult, ten slotte, verstaan, dat ik Uw vermaan van de hand moet wijzen. Ik stel voorop, dat een broeder zich door andere broeders graag moet laten vermanen. En zeer zeker zou ik Uw vermaan op prijs gesteld en aanvaard hebben, als het g e g r o n d was. Want ook ik heb mij te onderwerpen aan het woord der Schrift: dat we op elkaar hebben acht te geven tot opscherping van de liefde. Maar waar Uw vermaan geen enkele rechtsgrond heeft, naar ik heb aangetoond, wijs ik het af. En handhaaf ik mijn verwijt aan Uwe vergadering ten volle.

Broeders, onder het vele, dat mij na mijn terugkeer duidelijk geworden is, is ook helaas dit: we v e r s t a a n elkaar niet meer! Dit is een oordeel des Heeren over onze kerkelijke zonden. Laten wij ons daarvan bekéében en zoo weer k e r k worden óók naar b u i t e n . Want onder één dak wonen met menschen, die ons niet verstaan, dat is geen leven. God de Heere moge de Geref. Kerken, die zooveel gunsten hebben genoten, genadig zijn.

Met broederlijken groet,
w.g.: HERM. KNOOP.

***

Tot zoover de brieven van en aan Ds H. Knoop.

We houden enkele opmerkingen, die bij de herlezing der brieven als vanzelf ons uit de pen wilden, maar terug. We hebben over deze affaire nog meer in ons dossier; of het noodig zal zijn, dit andermaal aan te spreken zal afhangen van de verdere praat-successen der bewonderaars, of volgelingen, dan wel lieden, die in bond zoowel met N.S.B.-ers als met Duitschers zich een kat-en-muis-spel met mij hebben veroorloofd, en aan wie een zinloos en geméén dramatisch effect in synodaal-diplomatieken zin en anderszins niet gegund is geweest, nu hun eigen Prof. Nelis aan mijn broer en mij aanvankelijk geheimhouding oplegde.....

Overigens ben ik d a n k b a a r , dat tengevolge van dit g e d w o n g e n onderduiken het zig-zag-spel der synode en met name van Dr J. Ridderbos, is komen b l o o t t e l i g g e n . Men was nu gedwongen te s c h r i j v e n . Als de heeren s p r e k e n , kan men hen niet zoo duidelijk controleeren. Ze zijn dan ook voor s c h r i j v e n behoorlijk bang.

Wie nu nog eens bezocht wordt door synodocratische overredingskunstenaars, (ik weet, dat ze n o g in functie zijn) die de ‘bezwaarden’ pogen te acquiesceeren door het schoone verhaal over ondergeteekende's e e r s t n i e t , en t ó e n w é l verschijnen, moge dezen heeren een antwoord geven naar de zotheid van hunne ‘argumentatie’, en daarna moge hij het gesprek heen leiden naar de eigenlijke punten in kwestie, en b.v. vragen, om welke reden toch men den kansel heeft ontzegd aan dienaren van Christus, die n i e t beloofden in alles conform te zijn aan een leerformule, waarvan maar een hoogst enkele nog gelooft, dat haar inhoud e e n w o o r d v a n G o d i s .

K. SCHILDER.

Correspondentie met Prof. Dr H.H. Kuyper.

Op het verzoek van zeer velen besloot ik tot publicatie van de hier navolgende correspondentie; en reserveerde ik deze copie voor de bijlagen van het jaarboek.

Zonder dezen aandrang zou ik allicht niet tot publicatie zijn overgegaan, althans niet in dezen vorm. Maar de ‘synode’ van de ons uitwerpende gemeenschap heeft dezen maatregel tenminste wenschelijk gemaakt. Zij heeft namelijk zich veroorloofd, de correspondentie tusschen Dr H.H. Kuyper en mij aan een ‘onderzoek’ te onderwerpen en dienaangaande een publicatie gedaan, welke als ‘eerherstel’ van Dr H.H. Kuyper werd aangediend.

Dat laatstgenoemde zich tot die synode te dezer zake gewend had, was mij (ik zou haast zeggen: ‘natuurlijk’) niet meegedeeld. Ook in dezen wist ik van niets. Eenige informatie won zij bij mij niet in. Een zakelijke bestrijding met argumentatie kwam mij voor geen enkel onderdeel der mijnerzijds gewisselde brieven ooit onder de oogen. Zoolang deze uitblijft heb ik geen enkele behoefte aan nadere toelichting of verduidelijking: om groote woorden geef ik in dezen niet. Het eenige wat mij in dezen vanwege de ‘synode’ onder de oogen kwam, was een briefje, geadresseerd aan den ‘Weledelen zeer geleerden Heer Dr K. Schilder’, - een ambt in de kerk had ik h.i. toen nog niet, vandaag schijnt het ineens weer er te zijn, - inhoudende den tekst van wat in grooten opmaak aan de groote pers harerzijds was meegedeeld. Dit briefje heb ik, zonder bijschrift, mèt de enveloppe aan Dr E.D. Kraan, den afzender teruggezonden.

Eén opmerking moge hieraan nog voorafgaan: van synodewege is beweerd en betreurd, dat de correspondentie gepubliceerd is. Deze publicatie bestond mijnerzijds alleen hier uit, dat op zeer beperkte schaal van de gevoerde correspondentie afschriften zijn vervaardigd, waarvan een nog weer betrekkelijk gering getal door mij aan belanghebbenden en belangstellenden exemplaren is uitgereikt; zoo ver ik mij herinneren kan was daarbij steeds, hetzij mondeling meegedeeld, hetzij schriftelijk aangeteekend, dat men die afschriften niet uit handen geven mocht.

Blijkbaar heeft men buiten mij om toch afschriften vervaardigd, en ik meen te weten dat hieraan de ‘ondergrondsche’ niet vreemd geweest is. Betreuren doe ik dit niet. Het staat vast, dat hetgeen Dr H.H. Kuyper deed semi-publieke beteekenis kreeg; dat óók hij zich heeft ingelaten met de kwestie van mijn arrestatie door de Duitschers op een wijze, die ik op aangegeven gronden onjuist en onbroederlijk acht; dat hij in vergaderingen der synode uitlatingen heeft gedaan waarvan ik de juistheid ontken; terwijl bovendien Dr H.W. van der Vaart Smit zich in deze materie heeft gemengd, tegelijkertijd zich bloot gevende op een voor hem zelf niet onbedenkelijke wijze. Wanneer een man van de positie van Dr H.H. Kuyper het niet geoorloofd acht, aangaande een gevangen collega van hem aan predikanten en anderen te schrijven zóó, als men lezen kan in den hierna afgedrukten brief aan Ds H. Veldkamp, dan staat het achteraf den man in kwestie zelf volkomen vrij, zich door overlegging der stukken tegen dergelijke funeste beïnvloeding te verdedigen. Wie de bloemlezing - het is n o g m a a r ‘e e n b l o e m l e z i n g’ - uit Heraut-citaten in de brochure ‘Rondom 1905’ heeft aangetroffen, en voorts mijn Reformatie-artikelen uit den bezettingstijd, later opgenomen in den bundel ‘Bezet Bezit’, heeft gelezen, zal verstaan, dat ik mij niet verweer tegen de opmerking van een man als Dr H.H. Kuyper, dat bedoelde arrestatie met geloofsinhouden niets uit te staan had. Maar als diezelfde man het niet beneden zich acht jegens een gevangene te ‘argumenteeren’ met verdachtmakingen in den vorm van: ‘als ge maar eens wist wat de man verklaard heeft bij zijn verhoor’, - dan is verweer wel degelijk op zijn plaats. Want het staat vast, dat tegenover de Duitschers nimmer eenige schuldbelijdenis afgelegd is mijnerzijds. De passage, die z.g.n. als grond voor de arrestatie moest dienen en die men vinden kan in ‘Bezet Bezit’, blz. 92 regel 2 van onderen tot blz. 93 regel 6 van boven luidt aldus:

> ‘Macht en bevoegdheid blijven gelukkig twee. Tenslotte zal de antichrist géne, en de Kerk déze behouden. En daarna komt de dag van den grooten oogst. Kom, Heere Oogster, ja, kom haastiglijk, kom over het Kanaal en over den Brennerpas, kom via Malta en Japan, ja, kom van de einden der aarde, en breng Uw snoeimes mee, en wees genadig aan

Uw volk; het is wel bevoegd, maar slechts door U, door U alleen, om 't eeuwig welbehagen.'

Welnu, ik heb wel bij het 'verhoor', dat door een volkomen onbevoegde geleid werd ('t was dezelfde man[1)], die mij kwam arresteeren) verklaard, dat deze (in valsche vertaling ter tafel gelegde) woorden met 'Deutschfeindlichkeit' niets te maken hadden (een Duitsch soldaat kon dit gebed even goed als een Engelsch soldaat op de lippen nemen), en ook wél verklaard het te betreuren, dat sommigen (ik dacht hierbij aan den heer van der Vaart Smit) het zóó hadden o p g e v a t; en zelfs den heeren aangeboden, hetgeen een beetje ondeugend was, en hun alle onschuld benam, in de pers de geïncrimineerde woorden te verduidelijken, maar van schuldbelijdenis, zooals de heer van der Vaart Smit insinueerde, en Dr H.H. Kuyper, nota bene deputaat der synode, suggereerde, is geen oogenblik sprake geweest.

Meer zeg ik nu maar niet. Over het graf heen zendt men geen apologetische pleitredenen uit. Maar tegen een synode, die op de bekende manier een rapportje aanhoort en dan maar de groote trom gaat roeren voor 'eerherstel', verweert men zich wél. Men geeft de naakte feiten en heeft niet méér noodig dan dat. Had ik geweten aangaande het schrijven van 'De Heraut', wat ik thans weet, de toon van deze brieven zou allicht anders zijn geweest, d.w.z. veel scherper. Dat ik zóó vriendelijk schreef, vond zijn verklaring in de aanvankelijk mijnerzijds grif aanvaarde verzekering van Dr J. Ridderbos, dat Dr H.H. Kuyper zoozeer zijn best voor me gedaan had tijdens mijn gevangenschap. Nu weet ik dat dit n i e t w a a r g e w e e s t k a n z i j n als men n.l. 'zijn best doen' verstaat als acte van nationaal-kerkelijk-christelijke-confessioneele gemeenschap. W i e z ó ó d a c h t als Dr H.H. Kuyper, k ó n in dézen zin 'zijn best niet doen'.

K. SCHILDER.

Hieronder volgen nu de gewisselde brieven.

1) De man met de doodskoppen-pet werd dan nog gestoord door een bruut met schele oogen, die af en toe van een gordijn naar voren schoot, als de loop van het gesprek hem niet naar den zin ging, en dan begon te schelden van 'schäbiger Hund'. Op die manier is een verslagje geboren, dat dr v.d. Vaart Smit (en de rest) blijkbaar op een of andere manier moest 'stichten'.

Afschriften van de briefwisseling tusschen Prof. Dr H.H. Kuyper en Prof. Dr K. Schilder van 18 Maart 1941 tot 17 Juli 1941.

Brief van Prof. Dr H.H. Kuyper aan Ds H. Veldkamp.

's Hage, 9 September 1940.
Waarde Ds Veldkamp,

Veroorloof mij als uw oud-leermeester u te mogen waarschuwen. Ge weet, hoe ik steeds uw arbeid in de Friesche Kerkbode gewaardeerd heb. Ik heb het Friesche volk zeer lief en was daarom dankbaar voor de leiding door U en Ds Douma in de Friesche Kerkbode gegeven, maar sinds ons land in den oorlog betrokken werd, zie ik wel met bezorgdheid de richting door u ingeslagen. Ik laat uw raad om onze Synode te sluiten en de leergeschillen, die nu beuzelingen heeten, van 't Agendum af te voeren, rusten. De Synode heeft in overgroote meerderheid gelukkig anders geoordeeld en daarop kom ik thans niet terug. Maar wel wilde ik U waarschuwen om voorzichtig te zijn en niet noodeloos het Bewind, waaronder we verkeeren, te prikkelen. Uw artikelen over K.S. en over 31 Augustus waren, vergun mij, dat ik u dit zeg, niet verstandig.

Wat K.S. betreft, zoo is de voorstelling, alsof hij een martelaar zou wezen zooals de Apostelen, in strijd met de waarheid. Vermoedelijk zijt ge niet op de hoogte met wat de gronden zijn, waarom de Duitsche Overheid hem heeft gevangen genomen en ook niet met wat K.S. daarop verklaard heeft, want dan zoude ge weten, dat dit met een belijden van Christus niets te maken heeft. Het is daarom een door en door valsche voorstelling, alsof hij als martelaar voor Christus' zaak zou lijden. En men doet niet alleen hem kwaad met die voorstelling en bemoeilijkt de ernstige poging van ons als deputaten om zijn vrijlating te krijgen, maar men loopt zelf gevaar gevangen genomen te worden, zooals nu reeds geschied is met een predikant in Zuid Holland. Zelfs degenen hier, die zeer met K.S. ingenomen zijn, hebben met name zijn laatste meditatie en de bede aan 't slot van zijn artikel: kom over het Kanaal afgekeurd als onnoodig provoceerend. Wanneer, wat ik niet onmogelijk acht, in de naaste toekomst werkelijk een conflict zou komen, waarbij we om Christus' wil een non possumus moeten laten hooren, dan verzwakt het onze positie, wanneer we nu reeds ons kruit verschieten

en een conflict uitlokken, dat onze kerken op groote schade zou komen te staan, terwijl er geen wettige voor God geldende oorzaak is.

En wat 31 Augustus aangaat, ge hebt gezien, wat te Hindeloopen gebeurd is. Vermoedelijk zullen er strafmaatregelen genomen worden tegen alle kerkbodes, die over 31 Augustus geschreven hebben. En elke provocatie heeft strengere maatregelen ten gevolge. Door publiek te ageeren zal men maken, dat ook 't bidden voor de Koningin in onze Kerken verboden wordt. De Secr. Gen. van Onderwijs is gevangen gezet omdat hij aan de meesters op school vrijheid gaf, naar ik meen, 31 Augustus thuis te blijven.

De zorg voor onze Kerken om voor haar vrijheid te waken en die nu in hoofdzaak op mij en Mr Donner neerkomt, drukt zeer zwaar op me. Laat men onze taak niet nog moeilijker maken.

Met vriendelijke groeten ook aan uw vrouw en kinderen

de uwe in Christus,
w.g.: Dr H.H. KUYPER.

Brief van Prof. Dr K. Schilder aan Prof. Dr H.H. Kuyper.

Kampen, 18 Maart 1941.

Hooggeleerden Heer Prof. Dr H.H. Kuyper,
Den Haag.

Hooggeachte Collega Kuyper,

Bij mijn terugkeer naar Kampen waart U zoo vriendelijk mij geluk te wenschen, en uit te spreken, dat de pogingen, ook door deputaten aangewend om dien terugkeer te helpen bewerkstelligen, blijkbaar niet zonder vrucht geweest waren. Daarvoor heb ik U toen mijn dank betuigd; en van dien dank neem ik natuurlijk niets terug.

Deze aangelegenheid is evenwel een geheel andere dan die van Uw algemeen beleid, hetzij als persredacteur, hetzij als deputaat tot correspondentie in het algemeen. Dienaangaande zijn mij vóór 22 Aug. enkele, en na 7 Dec. vele bizonderheden bekend geworden, welke bewijzen, dat Uw houding veelszins anders is geweest, dan ik van U als zoon van Dr A. Kuyper, als opponent tegen wie Uws inziens Dr A. Kuyper's werk in theologicis onvoldoende volgen, als anti-revolutionair en als christen zou hebben verwacht. Zeer ongaarne schrijf ik dit, maar ik zie het niet anders,

en U zult het mij niet euvel duiden, dat ik naast een persoonlijke uiting van erkentelijkheid deze erkenning van een zakelijk verschil hier aan het woord laat komen.

Ik heb ze n.l. noodig, om te komen tot mijn eigenlijke onderwerp. Toen ter synode door sommigen op Uw algemeene leiding critiek werd uitgeoefend, en U in het slot van Uw repliek de kwestie van het vertrouwen betreffende deze algemeene leiding stelde, hebt U in dit verband ook in de volle vergadering melding gemaakt van mijn hierboven bedoelden brief.

Daar had ik niets tegen, al vond ik, dat deze aangelegenheid met de beoordeeling van Uw algemeene leiding inzake contemperaine kwesties weinig te maken had. U zult evenwel kunnen verstaan, dat in diezelfde synode, waarin U mijn particulieren brief ter sprake bracht, van andere zijde ook een particuliere brief van U werd besproken. Ds H. Veldkamp stelde mij een brief ter hand, door U tot hem gericht d.d. 9 September 1940, en gaf mij het recht, hiervan U kennis te geven. Aanleiding daartoe was het feit, dat hij mij een vraag wilde stellen aangaande mijn verklaring, destijds afgelegd tegenover de ‘Duitsche autoriteiten’. U hadt in Uw brief deze mijn verklaring aangegeven als grond voor de juistheid van Uw eigen beoordeeling van mijn gevangenhouding, aan welke beoordeeling U Ds Veldkamp, en dit in qualiteit van persredacteur, gaarne een maatstaf zoudt zien ontleenen voor wat hij aan de kerken zou gaan zeggen in deze benauwde tijden. Ds Veldkamp kon mij moeilijk vragen, wat ik eigenlijk aan de Duitsche ‘autoriteiten’ had gezegd, zonder mij te doen weten, dat U hem geschreven hadt. Zoodoende kwam hij er vanzelf toe, Uw brief mij te toonen.

Nu ga ik niet in op Uw beoordeeling van wat ik in ‘De Reformatie’ destijds geschreven heb. Ik meen, dat daarin niets onwettigs heeft gelegen, en dat ik, in onderscheiding van andere bladen, b.v. ‘De Heraut’ en ‘Credo’ mijn plicht heb gedaan, met volkomen inachtneming van de verordeningen, welke ik, zoolang zij het geweten vrijlieten, meende te moeten opvolgen overeenkomstig de bestaande oorlogsrechtsbepalingen.

Wel vraag ik echter Uw aandacht voor volgende passage:

> ‘Vermoedelijk zijt ge niet op de hoogte met wat de gronden zijn, waarom de Duitsche Overheid hem gevangen heeft genomen en ook niet met wat K.S.

daarop verklaard heeft, want dan zoudt ge weten, dat dit met een belijden van Christus niets te maken heeft.'

U brengt hier in een de kerkelijke pers beïnvloedenden brief in geding

a. de U blijkbaar bekende gronden waarop de Duitsche autoriteiten mij gevangen namen;

b. mijn eigen verklaring.

Naar ik meen heb ik nu het recht, U schriftelijk te vragen:

a. wat U op 9 September 1940 omtrent die gronden der Duitsche autorieiten weten kon;

b. wat U op 9 September 1940 omtrent mijn eigen verklaring, afgelegd tegenover die Duitsche autoriteiten weten kon.

Deze twee vragen interesseeren mij om meer dan één reden. Eéne heb ik reeds genoemd: ik verwonderde mij er over, dat Uw rapport ter synode uitsprak, dat deputaten omtrent die gronden niets wisten; niettemin hebt U, één der deputaten, op grond van een als zeker aangeduid weten, van die reden of gronden, ja zelfs van mijn eigen 'Stellungnahme' daartegenover, de kerkelijke pers willen beïnvloeden, het gebed der kerken willen leiden of afleiden, en bij mij de vraag doen opkomen, op welken grond U toch eigenlijk hebt gepleit volgens Uw eigen mededeeling voor mijn invrijheidstelling.

De tweede reden, waarom ik U in bescheidenheid, maar met aandrang deze dubbele vraag stel, is deze: er zijn in zekere pers over mijn gevangenneming meeningen verkondigd, waarvan ik weet, dat ze leugens zijn; de man, die deze leugens verbreidde, wist, dat ik niet kon antwoorden. Van deze leugens geeft Uw brief geen weerlegging, evenmin daartegen eenig verweer. Toch is het jammer, als onze kerkelijke pers deze leugens niet kan weerspreken, of zelfs maar bij voorbaat haar lezers er immuun tegen kan maken.

De derde reden is, dat U een kerkboderedacteur informaties geeft, die, zonder eenigen concreten inhoud te geven, een bepaalden indruk wekken, welke naar mijn eigen meening - en die telt toch zeker ook mee - ten eenenmale in strijd is met de waarheid; en dit op een tijdstip, waarop ik zelf niemand buiten mijn familie om kan bereiken, gelijk ik nog thans geen letter schrijven kan om publieke weerlegging van bovenbedoelde onware voorstelling te geven.

De vierde reden is, dat U omtrent mijn eigen verklaring

iets poneert, dat ik ontken. U zegt, dat ook zij bewijst, dat een bepaalde opvatting onjuist is, terwijl ik - die haar ken - het tegenovergestelde gevoelen ben toegedaan.

Ik zou nog meer kunnen aangeven als reden, waarom ik U verzoek, mijn beide vragen te willen beantwoorden. Ik zou kunnen wijzen op Ds Veldkamp, die na Uw brief wel allerlei vreemde onderstellingen kan opperen omtrent mijn verklaring, afgelegd tegenover de Duitsche autoriteiten. Ik zou kunnen wijzen op de vele andere gevangenen, voor wie het gebed wel bemoeilijkt wordt, indien even onduidelijke en vage, benevens onjuiste informaties worden verstrekt in particuliere brieven.

Maar ik laat liever andere kwesties rusten. Met een antwoord op de twee vragen, en dan met vermelding van de bron, waaruit Uw kennis is geput, zult U mij zeer verplichten. Aan Ds Veldkamp zend ik een afschrift van dezen brief.

Met collegialen groet en hoogachting, blijf ik

gaarne Uw dw.
w.g.: K. SCHILDER.

Brief van Prof. Dr K. Schilder aan Prof. Dr H.H. Kuyper.

22 April 1941.

Hooggeleerden Heer Prof. Dr H.H. Kuyper,
Den Haag.

Hooggeachte Collega Kuyper,

Onder dagteekening van 18 Maart 1941 wendde ik mij tot U met een brief, waarin ik U herinnerde aan een uitspraak van U, voorkomende in een brief van Uw hand gericht tot Ds Veldkamp, d.d. 9 September 1940. Bedoelde uitspraak laat ik hier nogmaals volgen:

> ‘Vermoedelijk zijt ge niet op de hoogte met wat de gronden zijn, waarom de Duitsche Overheid hem gevangen heeft genomen en ook niet met wat 'K.S. daarop verklaard heeft, want dan zoudt ge weten, dat dit met een belijden van Christus niets te maken heeft.’

Naar aanleiding daarvan vroeg ik U in mijn brief van 18 Maart, wat U op 9 September 1940 kon weten omtrent de ‘gronden’ der ‘Duitsche Overheid’, omtrent mijn ‘ver-

klaring' 'daarop', en uit welke bron Uw kennis was geput.

Schriftelijk antwoord hebt U me niet gegeven; U hebt me bij een onderhoud ter synode mondeling geantwoord, dat de bron, waaruit U geput hadt, de U door de collega's in Kampen verstrekte mededeelingen waren geweest.

Heden heb ik de collega's van deze Uw mededeeling in kennis gesteld, en hen gevraagd, of hetgeen zij U hadden medegedeeld strookte met wat U aan Ds Veldkamp hebt geschreven; ik las Uw brief in zijn geheel hun voor.

De collega's Ridderbos en Greijdanus, die degenen zijn geweest, die voor 9 September U gesproken hebben, verklaarden, dat zij omtrent de 'gronden' (die pluralis blijve voor Uw rekening, en is onjuist) van mijn arrestatie niets anders U hadden meegedeeld, dan wat ik zelf aan mijn familie had geschreven. Omtrent een 'verklaring' van mij dienaangaande hadden zij U in het geheel niet ingelicht. Hun U verstrekte mededeelingen wettigden huns inziens geenszins Uw opmerking, dat Ds Veldkamp, indien hij wist, wat U van hen vernomen hadt, zou weten, dat de zaak met een belijden van den Christus niets te maken had. Ook wat buiten dit gesprek der collega's Ridderbos en Greijdanus om van de zijde der collega's U ter oore gekomen kon zijn vóór of op 9 September, wettigde h.i. Uw uitspraak al evenmin.

Mede op advies der collega's heb ik daarom me nogmaals tot U gewend in dezen tweeden brief. Ik zou gaarne schriftelijk van U vernemen:

a. wat hebben naar Uw meening de collega's U gezegd;
b. wat weet U omtrent de 'gronden';
c. wat weet U omtrent mijn 'verklaring';
d. welke bron hebt U omtrent deze 'verklaring' van mij gebruikt?

Deze brief is verzonden nadat de collega's hem gelezen hebben, en mij betuigd hebben, dat ik hun mededeelingen van hedenmiddag getrouw heb weergegeven.

Inmiddels blijf ik met hoogachting,

gaarne Uw dw.
w.g.: K. SCHILDER.

Brief van Prof. Dr H.H. Kuyper aan Prof. Dr K. Schilder.

's-Gravenhage 5 Mei 1941.
(poststempel 8 Mei)
Hooggeachte Collega,

Hoewel ik meende op de laatste zitting der Synode u mondeling voldoende antwoord te hebben gegeven op de door U gestelde vragen, ben ik bereid nogmaals u de gevraagde inlichtingen te geven.

Uw doel was blijkbaar, toen u deze quaestie de eerste maal op de Synode aan de orde stelde, om mij met mij zelf in tegenspraak te brengen. In ons officieele Rapport door mij ingediend, werd er op gewezen, dat voor ons een groote moeilijkheid daarin bestaat, dat een officieele mededeeling, waarom de gevangenneming der ambtsdragers geschiedde niet was te verkrijgen, terwijl ik in een particulier schrijven te kennen had gegeven, dat de gronden, waarom de Duitsche Overheid u had gevangen genomen en de verklaring door u daaromtrent afgelegd mij wel bekend waren. Ik heb u daarop mondeling reeds geantwoord, dat van tegenstrijdigheid hier geen sprake was. Een officieele mededeeling door de Duitsche Overheid, waarom de gevangenneming geschied is, is noch in uw geval noch in een der andere gevallen ons geworden. Toch kon er weinig twijfel over bestaan voor wie het laatst verschenen nummer van ‘De Reformatie’ had gelezen, dat de bede aan het slot van uw artikel. Kom Heer des Oogstes van het Kanaal, Malta enz. de rechtstreeksche aanleiding voor die gevangenneming geweest was, waar ze terstond volgde na het verbod van De Reformatie.

In een later onderhoud, dat ik niet als deputaat maar in andere qualiteit met een der Duitsche autoriteiten had, werd mij dit dan ook bevestigd; de Duitsche Overheid zag daarin een te hulp roepen van Engeland om ons volk te bevrijden. Ook afgezien daarvan was echter terstond toen uwe gevangenneming bekend werd en men De Reformatie met bijzondere belangstelling las om te weten, wat daarin stond, dat tot die gevangenneming aanleiding had gegeven de algemeene indruk, dat de bedoelde passage en de meditatie de oorzaak moesten zijn. Niet een van de personen met wie ik destijds sprak, verkeerde daarover in twijfel. Ook uw eigen collega's blijkbaar niet, want toen zij in Den Haag kwamen met een uitvoerige memorie om voor u te pleiten, diende die memorie om aan de Duitsche

Overheid duidelijk te maken, dat de bedoelde passage eschatologisch bedoeld was en op Christus' komen sloeg. Waar sinds dien bijna een jaar verstreken is en ik de bedoelde memorie niet in mijn bezit heb, kan ik slechts uit mijn geheugen den inhoud citeeren. Maar er kan geen twijfel over bestaan, dat uwe collega's van de overtuiging uitgingen, dat de geïncrimineerde passage de grond van uw gevangenneming was. In dien zin heb ik het bedoeld, toen ik in ons mondeling onderhoud verklaarde, dat uwe collega's evenzeer die als den grond beschouwden. Men schrijft toch geen uitvoerige justificatie van een uitdrukking, wanneer men niet gelooft, dat die uitdrukking den grond van de aanklacht vormt, waarom iemand gestraft wordt. Aangezien ik veronderstellen moest, dat uwe collega's beter dan ik, die van de gevangenneming geen getuige was geweest, wisten waarom deze geschied was, werd daardoor temeer bevestigd, wat reeds voor dien mijn indruk en die van anderen was.

Tevens bleek mij uit die memorie, dat de bedoelde passage door uwe collega's op een gansch andere wijze verklaard werd, dan zij op mij en op anderen gemaakt had. Ik kon geen oogenblik onderstellen, dat uwe collega's daarmede een exegese hadden gegeven, die niet e mente auctoris was en zij daarom als de authentieke verklaring van de bedoelde passage had te gelden. Een verklaring, die lijnrecht zou ingaan tegen wat door u met die woorden bedoeld was, zou toch zeker niet geoorloofd zijn geweest.

Ik heb thans naar uw wensch u een schriftelijke toelichting gegeven van wat ik destijds aan Ds Veldkamp schreef. Of het oorbaar was, dat Ds Veldkamp na uwe vrijlating u van dit particuliere schrijven aan hem kennis gaf, laat ik maar liever rusten. Het zal u thans naar ik hoop duidelijk zijn, waarom ik hem aldus geschreven heb. Een tegenspraak met ons rapport was er niet; een officieele meedeeling van den grond uwer gevangenneming is door Deputaten niet ontvangen. Ook zonder die mededeeling was echter voor mij de grond voor die gevangenneming duidelijk en bestond daarover ook bij uw eigen collega's blijkens hun verdedigingsgeschrift geen twijfel. Wanneer de beide collega's, die mij destijds bezochten, verklaren, dat zij niet gezegd hebben met zoovele woorden, dat de bedoelde passage de oorzaak der gevangenneming was, dan wil ik, nu dit onderhoud zooveel maanden achter ons ligt, dit niet bestrijden. Het feit zelf, dat hun verdediging..... (be-

rusttte ? ? K.S.) op een verklaring van deze passage toonde mij genoegzaam, dat ook zij deze passage als de oorzaak van de gevangenneming beschouwden. En wat ik aan Ds Veldkamp schreef over de verklaring door U van deze passage gegeven, erken ik gaarne, dat het juister ware geweest te schrijven: de verklaring door uwe collega's gegeven van wat door u met die passage bedoeld was. Tot de zaak zelf doet dit echter weinig af, waar de juistheid van die verklaring door u niet betwist wordt. Het zal thans u, naar ik hoop, ook duidelijk wezen, waarom ik hem schreef, dat deze zaak met een belijden van Christus niets te maken had. Uw gevangenneming berustte toch niet op de eschatologische bede, dat Christus naar Zijn belofte komen zou, maar daarop, dat de Duitsche Overheid daarin zag een hulp inroepen van Engeland, een misvatting dus, waartoe de eigenaardige inkleeding van uw eschatologische bede haar aanleiding had gegeven.

Ik wil hier gaarne aan toevoegen, om zoo mogelijk alle misverstand tusschen u en mij uit den weg te ruimen, dat ik zeer wel weet, dat deze passage in uw Reformatieartikel, zooals de Duitsche instantie mij zeide de druppel was geweest die den emmer deed overvloeien. Voor den ijver, waarmede ge na 10 Mei 1940 geschreven hebt om ons volk uit zijn verbijstering wakker te schudden en te wapenen in den geestelijken strijd, die ons wachtte, heb ik allen eerbied. Maar ge weet ook, dat uw vrienden in Den Haag zooals Dr Colijn, Dr Noteboom en Prof. Michael, om slechts dezen te noemen, u gewaarschuwd hebben om in uw uitdrukkingen voorzichtig te zijn en geen vat op u te geven aan degenen, die thans de macht in handen hebben. Naar dien raad, met de beste bedoeling u gegeven, hebt ge niet willen luisteren en uw gevangenschap is m.i. daarvan het gevolg geweest. Uw bereidheid om waar ge wist wat u te wachten stond, dit offer te brengen voor hetgeen ge meendet dat uw roeping was, kan ik waardeeren. Maar als martelaar voor Christus' zaak, zooals ik u zeide, kan ik u niet beschouwen. Dit neemt niet weg, dat ik oprecht medelijden met u gehad heb, toen dit lijden u trof en al wat in mijn vermogen was gedaan heb om uwe vrijlating te bewerken, of zoo dit niet gelukte, uw gevangenisstraf te verlichten.

Met hoogachting blijf ik gaarne
uw dw. broeder in Christus,
w.g.: Dr H.H. KUYPER.

Brief van Prof. Dr K. Schilder aan Prof. Dr H.H. Kuyper.

Kampen, 29 Mei 1941.

Hooggeleerden Heer Prof. Dr H.H. Kuyper,
Den Haag.
Hooggeachte Collega,

In Uw brief van 5 Mei, poststempel 8 Mei, j.l., schrijft U tweemaal over een ‘onderhoud’, dat U met ‘een der Duitsche autoriteiten’ hebt gehad. In de eerste passage lees ik, dat U dit onderhoud gehad hebt niet als deputaat maar in andere qualiteit; en dat daar was bevestigd, wat U reeds meende te weten aangaande den ‘grond’ van mijn gevangenneming. In de tweede schrijft U, dat de bekende passage volgens de met U sprekende ‘Duitsche instantie’ ‘de druppel was geweest, die den emmer deed overvloeien’. Ter opheldering van wat U noemt het ‘misverstand’, dat tusschen U en mij naar Uw inzicht bestaat, en in elk geval tot opheldering van de situatie, ben ik zoo vrij, waar het een zaak van beteekenis is, en waar het een onderhoud betreft, dat U in eenige ‘qualiteit’ gehad hebt, U te vragen, mij den naam te willen noemen van deze ‘Duitsche autoriteit’ of ‘Duitsche instantie’. Indien U aan dit verzoek zoudt willen voldoen, kan ik U mijn definitief oordeel over de aangelegenheid, die mij tot correspondentie met U aanleiding gaf, U bekend maken. Daarmee zal ik dan ook wachten, in de hoop, dat U mij den naam van deze instantie wilt noemen.
Met aandrang zou ik U dit willen verzoeken.

Inmiddels verblijf ik,
Hoogachtend,
Uw dw.
w.g.: K. SCHILDER.

Brief Prof. Dr H.H. Kuyper aan Prof. Dr K. Schilder.

's-Gravenhage, 6 Juni 1941.
Hooggeachte Collega,

Hoewel het mij niet duidelijk is, wat dit onderhoud, dat ik met een Duitsche instantie had, te maken heeft met het onderwerp van onze correspondentie, ben ik echter bereid u de gevraagde mededeeling te doen.
Het onderhoud, waarop ik doelde, had ik met den Heer

Husshahn, Oberregierungsrath en Presse referent. Ik sprak met hem niet als Deputaat voor de Correspondentie met de Hooge Overheid, want in die qualiteit had ik niets met hem te maken, maar als Hoofdredacteur van de Heraut. De aanleiding was, dat de publicatie in de Heraut van regeeringsbeslissingen, mij door het Departement van Justitie verstrekt met verlof ze publiek te maken, als voorwendsel gebruikt was om op deze beslissingen terug te komen, daar men zulk een publicatie niet gewenscht achtte. Daarover had ik een onderhoud met den heer Husshahn. Het gesprek kwam toen op het verbod van kerkelijke bladen en daarbij liet de heer Husshahn zich uit op de wijze, die ik u meedeelde.

Met verschulidgde hoogachting,
uw dw.
w.g.: Dr H.H. KUYPER.

Brief Prof. Dr K. Schilder aan Prof. Dr H.H. Kuyper.

Kampen, 17 Juli 1941.

Den Hooggeleerden Heer Prof. Dr H.H. Kuyper,
Den Haag.
Hooggeachte Collega.

Tot mijn spijt ontbrak mij de gelegenheid, U eerder de ontvangst van Uw brief van 6 Juni '41 te berichten, alsmede uitvoering te geven aan mijn voornemen, in mijn brief van 29 Mei j.l. U bekend gemaakt, n.l. om U ‘mijn definitief oordeel over de aangelegenheid, die mij tot correspondentie met U aanleiding gaf, bekend te maken’. U herinnert zich, dat deze correspondentie geopend werd naar aanleiding van een brief, tijdens mijn gevangenschap door U aan Ds H. Veldkamp als kerkboderedacteur gezonden. Thans dit definitieve oordeel U bekend makende, merk ik het volgende op.

1. Wanneer ik eerlijk tegenover U zal zijn, kan ik niet verzwijgen, dat onmiddellijk na lezing van den door U aan Ds Veldkamp geschreven brief, bij mij de indruk bovenkwam, dat U op een of andere wijze in verbinding hadt gestaan met den heer H.W. v.d. Vaart Smit. Teneinde volledig te zijn, meld ik U, dat volgens veler bewering U met dezen man meer dan eenmaal ook na 10 Mei 1940 contact hebt gehad. Zonder mijnerzijds aan die geruchten

geloof te hechten, of me daardoor te laten beïnvloeden bij de lectuur van Uw brief aan Ds H. Veldkamp, heb ik toch aanstonds geconstateerd, dat heel die brief geheel en al klopte met enkele mij bekende leugens van den heer Van der Vaart Smit, alsmede volkomen in de lijn lag van voor het volk pasklaar gemaakte, maar met de waarheid strijdige 'persberichten' (!) aangaande de gronden van mijn gevangenschap.

Ik ga U enkele van die détails noemen.

a) U schreef d.d. 9 Sept. '40 aan Ds Veldkamp, dat hij 'vermoedelijk niet op de hoogte was met wat de g r o n d e n zijn, waarom de Duitsche Overheid hem (K.S.) gevangen heeft genomen, e n o o k n i e t m e t w a t K.S. d a a r o p v e r k l a a r d h e e f t'. 'Want', - zoo vervolgt U in één adem, - 'want dan zoudt ge weten, dat dit met een belijden van Christus niets te maken heeft'. Het verwonderde mij, dit te lezen. Primo, omdat ik aannemen moet, dat de 'Duitsche Overheid' prijs zal stellen op formeeljuiste handelwijzen; dat ze dus een gevangene zeggen zal, wat de 'grond', subsidiair de 'gronden' zijn, waarom hij gevangen gehouden wordt, of althans verdacht wordt. Welnu, in het eenige verhoor, dat ik ondergaan heb (23 Augustus 1940), en dat me 'afgenomen' werd door denzelfden man, die me, zonder eenige opgave van reden kwam 'arresteeren' (in den vorm van een verzoek, om even naar Arnhem mee te gaan voor een verhoor), is het alleen gegaan over één zinnetje, n.l. het gebed, dat ieder christen, ook ieder Duitsch christen bidden kan, en bidden moet, en dat U, zij het op een even onjuiste wijze als ook de heer v.d. Vaart Smit, enkele malen hebt geciteerd in Uw correspondentie met mij. Er zijn dus geen 'gronden' genoemd tegenover mij; ik ben ook nooit veroordeeld; er is ook nadien nooit weer één woord met mij over dat ééne zinnetje gesproken. Ik ontken dus dat er ooit 'grond e n' zijn aangevoerd; toch sprak U ervan in Uw brief aan Ds Veldkamp. Wat U daarvan later opmerkte, kwam, tot in de terminologie overeen, met de onwaarheden, die de heer Van der Vaart Smit heeft opgedischt, zoowel in particulier gesprek als in de pers.

b) Ook sprak U in Uw brief van 9 Sept. '40 (aan Ds Veldkamp) over wat ik zou verklaard hebben tegenover de 'Duitsche Overheid'. Wie van die verklaring op de hoogte was, wist volgens U, dat de affaire niets te maken had met een belijden van den Christus..... Ik verbaasde

mij over deze bewering van U. Want ik wist, dat mijn verklaring dat aangevochten zinnetje van a tot z had gehandhaafd, en eveneens, dat deze verklaring alle ruimte overliet voor de onderstelling, dat wel degelijk een belijden van den Christus in geding gekomen was; vooral, waar ik aangeboden had, en dit schriftelijk had laten vastleggen (op eigen verzoek), het geïncrimineerde, en gehandhaafde zinnetje nader te verklaren in de pers. Mij dunkt, indien men den schijn wilde vermijden, in mijn arrestatie iets tegen het christelijk belijden te ondernemen, dit aanbod ware aanstonds aanvaard geworden. In plaats daarvan houdt men mij 3½ maand gevangen, en laat me dan zonder verder over dien éénen volzin nog één woord te reppen, weer los. Wat moest nu Ds Veldkamp wel denken, na lezing van Uw brief? Op zijn minst, dat ik zelf zou toegegeven hebben, iets verkeerds gedaan te hebben; U moet Uw eigen stellige (maar alle onderzoek en toetsing afsnijdende) bewering nog maar eens nalezen. Ik kon die bewering van U, aangaande mijn 'verklaring' niet lezen, zonder aanstonds me te herinneren, dat de heer Van der Vaart Smit op Maandag 26 Sept.[1)] liegende had beweerd, dat ik al ongelijk bekend had. En het smartte mij, te ontdekken, dat een deputaat voor correspondentie met de Hooge Overheid, die mij dadelijk na mijn vrijlating kwam gelukwenschen, en dien ik grif had geloofd in zijn verzekering, dat hij veel voor mij gedaan had, - die deputaat was U - toch maar enkele dagen na mijn arrestatie aan een kerkboderedacteur had geschreven over een beweerde 'verklaring' van mij op zoodanige wijze, dat zijn oncontroleerbare suggestie volkomen overeenkwam met de leugens van den heer v.d. Vaart Smit, uitgesproken op den Maandag na mijn arrestatie, toen nog niemand buiten den kring der bij de arrestatie betrokkenen iets van de zaak weten kon; immers: de brief, dien ik Zondag 25 Aug. naar mijn gezin had laten zenden, is eerst den volgenden Donderdag daar aangekomen. Ik laat daar, dat de heer v.d. Vaart Smit zich in de kaart heeft laten zien, door op den Maandag, aan dien Donderdag voorafgaande, te laten uitkomen, dat hij al wist, wat ik verklaard had (al loog hij dienaangaande, de leugen had toch geen enkelen zin, als hij niet bij de zaak betrokken geweest was, en dus de stukken had gezien). Maar ik liet niet na, op te merken, dat

1) Noot gemaakt vóór het copiëeren: Sept. moet zijn Aug.

U op 9 Sept. aan Ds Veldkamp schreef over mijn verklaring in een zin, welke volkomen afweek van wat ik aan mijn huisgenooten (en via hen aan de collega's te Kampen, en via dézen aan U als deputaat) had meegedeeld, doch die geheel en al overeenkwam met de leugens des heeren v.d. V. Smit, over wien U enkele maanden later (ter synode) weer spreken zoudt in vrij denigreerenden zin.

c) Er is nog een détail, dat mij liet denken aan contact tusschen den heer v.d. V.S. en U. In Uw brief aan Ds Veldkamp komt (d.d. 9 Sept.) ook volgende passage voor:

> 'Het is daarom een door en door valsche voorstelling, alsof hij (K.S.) als martelaar voor Christus' zaak zou lijden. En men doet niet alleen hem kwaad met die voorstelling en bemoeilijkt de ernstige poging van ons als deputaten om zijn vrijlating te krijgen, maar men loopt zelf gevaar gevangen genomen te worden, zooals nu reeds geschied is met een predikant in Zuid-Holland.'

In dezen passus zijn de laatste woorden door mij onderstreept.

Ik vroeg me af, welke predikant in Zuid-Holland toch wel door U kon bedoeld zijn. Mij is er geen bekend, die gevangen genomen is, in de genoemde provincie, omdat hij van mijn gevangenneming een voorstelling gaf, die U in qualiteit als deputaat (!) verklaart hinderlijk te zijn voor mijn door deputaten begeerde invrijheidstelling (alsof niet de onbewezen insinuatie van schuld mijnerzijds de grootste hinderpaal zou zijn). Ik vermoed, dat U ook geen enkelen Zuid-Hollandschen predikant weet. die op of voor 9 Sept. om die reden gevangen genomen is. De moeilijkheden, die later een Zuid-Hollandsch predikant als redacteur ondervonden heeft, omdat hij het waagde, tegen den Nederlander-naar-geboorte v.d. Vaart Smit, in diens onzinnige persbeweringen aangaande mijn geïncrimineerde gebed om Christus' komst, theologische gronden aan te voeren, moeilijkheden, die U misschien ook al buiten het om Christus' wille lijden ziet omgaan (ik doel op Ds H. Knoop), vallen pas in later tijd. Ik kon dus Uw woorden van 9 Sept. niet verstaan, tenzij..... ik al weer moest denken aan eenig contact tusschen U en den heer v.d. Vaart Smit. Deze heeft immers een Zuid-Hollandsch predikant die voor mij gebeden had op Zondag 25 Augs. 1940 bij zich 'laten' komen op Maandag 26 Aug., en hem zoo ongeveer

gewaarschuwd op dezelfde manier, als waarop 9 Sept. Ds H. Veldkamp werd gewaarschuwd door den deputaat Prof. Dr H.H. Kuyper. Moest ik misschien aan dezen predikant denken? Hij is wel niet gevangen genomen, maar misschien heeft de heer v.d. Vaart Smit, van wien wel meer profetieën, die nimmer uitkwamen (o.a. betreffende zijn eigen toekomst!) bekend zijn, voorspeld, dat ook deze predikant zou gevangen genomen worden? En steunde U in Uw brief aan Ds Veldkamp op aanduidingen des heeren v.d. V.S.? Vergeef mij, dat ik eerder aan deze mogelijkheid dacht, dan aan een andere, dat n.l. 'Duitsche autoriteiten' U zouden inlichten omtrent aanstaande gevangennemingen, die niet geschied zijn. Ik ben verplicht, aan te nemen, dat primo de Duitsche autoriteiten een Nederlandschen professor, nog wel verwant aan Dr A. Kuyper, niet bij voorbaat vertellen, wien zij zullen gaan arresteeren, als zij het toch niet serieus van plan zijn, en dat secundo tusschen hen en U niet een zoo vertrouwelijk verkeer bestaat. Vandaar dat ik dacht aan den heer v.d. V.S., die tegenover boven door mij bedoelden predikant zooveel onwaarheden verkocht heeft, en overigens hem heeft willen 'leiden' (tevergeefs gelukkig) in dezelfde richting, waarin U, gelukkig óók tevergeefs, Ds Veldkamp, en in hem een deel der kerkelijke pers, hebt willen leiden met betrekking tot de zaak van Uw broeder K.S.

2. Omdat ik echter niet oordeelen mocht, zonder U zelf gehoord te hebben, heb ik me tot U gewend, d.d. 18 Maart, met de vraag, uit welke 'bron' U toch wel hadt geput. Tot mijn verbazing hebt U daarop, mondeling (in synodale vergadering), geantwoord, dat U steunde op de mededeelingen van mijn eigen K a m p e r c o l l e g a 's. Dat ik me daarover verwonderde, lag voor de hand. De Kamper collega's hadden immers a l l e e n maar kunnen putten uit m i j n e i g e n mededeelingen, verstrekt aan mijn familie in den hierboven reeds gemelden brief naar huis, d.d. Zondag 25 Augustus, aangekomen n á het bovenvermelde leugengesprek tusschen dhr v.d. V.S. en den bedoelden Zuidhollandschen predikant. Waarom zouden die collega's ànders tegenover U gesproken hebben, dan zij van mijzelf via de huisgenooten hadden vernomen? Waarom ànders, dan ik later hoorde, dat zij in hun eerlijke, en christelijke verdediging, tegenover de Duitsche autoriteiten, zich hadden uitgelaten? Hoe zou op hun,

d.w.z. op m i j n e i g e n, door hen, naar ik wist, recht uitgelegde mededeeling van het gebeurde, een oordeel kunnen worden ‘gegrond’, als het Uwe, neergelegd in Uw brief aan Ds Veldkamp? Toen de Kamper collega's (zie mijn brief aan U, d.d. 22 April 1941) even verwonderd bleken als ikzelf, ja, rondweg verklaarden, dat Uw aan Ds Veldkamp geschreven brief niet op mededeelingen hunnerzijnds k ó n rusten, omdat zij van een ‘verklaring’ mijnerzijds (afgelegd tegen de Duitsche autoriteiten) U niets hadden verteld, heb ik U d.d. 22 April weer gevraagd naar Uw ‘bron’. Thans met eenig ruimer gevolg. In Uw brief van 5 Mei (poststempel 8 Mei) werd nu, naast de eerst als eenige bron aangegeven Kamper bron, ook nog genoemd een ‘Duitsche autoriteit’, of ‘Duitsche instantie’, waarvan, op mijn verzoek (d.d. 29 Mei) door U d.d. 6 Juni, de naam genoemd is. 't Was niet de naam van Dr v.d. Vaart Smit, doch die van den heer Husshahn. Ik mag nu wel aannemen, dat hiermee Uw antwoord, thans immers het derde op dezelfde vraag, is volledig geweest. Uitdrukkelijk noodzaakt U mij, te aanvaarden, dat alleen wat de Kamper collega's U zeiden, vermeerderd met wat U van den heer Husshahn weet, of liever op 9 Sept. wist, ‘grond’ is geweest voor Uw brief aan Ds Veldkamp, en voor Uw poging tot beinvloeding van de kerkelijke pers in gelijken zin, als waarin ook de heer van der Vaart Smit haar èn in particulier gesprek èn in de thans alle tegenspraak verhinderende pers heeft willen suggereeren.

3. Maar dan zijn voor mij de raadselen nog niet opgelost. Als ik U van die raadselen eerlijk mededeeling doe, is dat niet, om van U nog eenige opheldering te vragen. Dat station ben ik, voor wat mijzelf betreft, voorbij: na één mondeling, en twee schriftelijke antwoorden zult U wel geen vierde meer geven. Ik doe het óók niet, omdat ik zoo graag bij U als martelaar te boek sta; ik acht het overbodig, U te vragen, hoe U de feiten waardeert, die sinds mijn gevangenneming geschied zijn terzake van verboden bladen, gearresteerde volgelingen van Uw Vader, steunpilaren der zaak, waarvoor U zoo vaak God gedankt hebt, en wat dies meer zij. Misschien doet U ook die gevallen af met den in mijn geval gebruikten, maar volkomen onjuisten term: onnoodige provocatie; een term, dien U later afwisselt, althans in mijn geval, toen er navraag kwam. met den anderen: ‘misverstand bij de Duitsche

autoriteiten'. Neen, ik doe het alleen, omdat ik mijn geweten tegenover U ontlasten wil, en niet terughouden wil de ernstige bedenkingen, die ik tegen U in qualiteit van deputaat, om van andere qualiteiten nu maar te zwijgen, koester. Ziehier dan die raadselen.

a) Als de heer Husshahn Uzelf aanspreekt in betrekking tot Uw eigen blad 'De Heraut', dan spreekt U van een 'v o o r w e n d s e l ', dat 'gebruikt was' (zie Uw brief van 6 Juni). Ik beoordeel niet de juistheid dan wel onjuistheid van dezen door U gebruikten term. Ik vraag me alleen maar af: waarom denkt U, als 't over Uw blad gaat aan 'gebruikte voorwendselen', terwijl U, als ik 3½ maand gevangen word gehouden om één volkomen gerechtvaardigden volzin in mijn blad 'De Reformatie', aan Ds Veldkamp schrijft: als U de Duitsche 'gronden' maar eens kende, en maar eens wist, wat K.S. zelf verklaard heeft..... dan zoudt ge wel weten, dat de zaak met een belijden van Christus niets te maken heeft? U veroorlooft zich, in eigen zaak, de U hinderende Duitschers te verdenken van het 'gebruiken' van 'voorwendsels'; maar als 't over den ondergeteekende gaat, die vanwege de kerken aan Uw deputatelijke zorgen is toevertrouwd, wordt de Duitsche mededeeling van denzelfden heer Husshahn onmiddellijk zóó vertrouwd, dat U op grond daarvan de kerkelijke pers achter Uwe mededeputaten en achter mij om vermaant, toch den Duitschen alsmede den v.d. V.S.-kijk op het geval te aanvaarden. Ik versta dat niet.

b) Heeft de heer Husshahn U als bron gediend voor de informatie omtrent den predikant in Zuid-Holland, die gevangen zou zijn genomen? Ik mag niet aannemen, dat U op losse geruchten afgegaan is; daarvoor is een paraenese van de kerkelijke pers te ernstig. Ik mag evenmin aannemen, dat de heer Husshahn U heeft willen gebruiken, om door intimidatie, nog wel met gebruikmaking van valsche beweringen aangaande een arrestatie, die nimmer geschied is, de kerkelijke pers indirect te beïnvloeden, en van K.S. los te maken, zooals de heer v.d. V.S., met naïeve beleediging van den Duitschen rechtvaardigheidszin, heeft gedaan in een artikel, waarvan ik enkele termen ('de druppel', die 'den emmer deed overvloeien') in Uw brief terugvind. Wat moet ik toch eigenlijk denken over Uw verhouding tot den heer Husshahn? En over den inhoud van zijn mededeelingen aan U? Indien het niet de heer v.d. V.S. geweest is, die mededeelingen deed aangaande

den Zuidhollandschen predikant in kwestie, dien h i j bij zich liet komen, maar de Duitsche instantie, die U als bron gediend heeft, sta ik voor moeilijkheden: laat een Duitscher U in de keuken kijken? Ik had dat van hen niet verwacht. Vooral niet, indien het plannen betreft, die niet worden uitgevoerd (de arrestatie kwam immers niet).

c) Ter synode rapporteerde U als deputaat, dat aangaande de gronden van mijn gevangenneming U niets bekend was. Dat verwonderde mij, vooral toen ik, bij het aanhooren van Uw rapport, al wist, dat U in particulier schrijven aan Ds Veldkamp gezegd hadt: als U die gronden maar eens wist.....! Later hebt U den passus uit Uw rapport in dien zin geïnterpreteerd, dat de deputaten geen o f f i c i e e l e mededeeling hadden ontvangen van Duitsche zijde. Maar thans blijkt, dat U, in qualiteit van redacteur van een orgaan, dat naar Uw eigen mededeelingen, regeeringsbeslissingen had gepubliceerd, een onderhoud hebt gehad met een Duitschen heer (Husshahn), dat bij dat gesprek het thema der verboden kerkelijke bladen aan de orde is geweest, alsmede het geval van mijn arrestatie. Bij dat onderhoud is volgens U w mededeeling U meer gezegd, dan mijzelf ooit van Duitsche zijde voorgeworpen is. I k weet uit de beste bron, dat n i e t s anders dan dat ééne zinnetje officieel in gesprek geweest is, en U hebt van den heer Husshahn vernomen, dat er nog meer geweest is. Het heeft geen zin, op te merken, dat er gezonde rechtsregelen zijn, die verbieden, dat officieele instanties over een arrestatie met buitenstaanders spreken, nog wel aldus, dat zij ‘gronden’ aanvoeren, die de gearresteerde nimmer heeft vernomen. Maar hadt U geen recht, Uw mededeputaten te vertellen, wat de heer Husshahn U gezegd had? Was het vol te houden, dat U als deputaat niets wist van de ‘gronden’? Hadt u niet de gelegenheid moeten aangrijpen, om den heer Husshahn te vertellen, dat dat ééne gebedszinnetje een heel normale uiting van christelijke geloofsverwachting was? Niet alleen Ds Knoop heeft dat duidelijk gezegd, maar ook een hulpprediker; beiden in de pers. Maar U hebt met den heer Husshahn over het geval zitten spreken, en rapporteert later, niets van de zaak te weten. Met het gevolg, dat Uw deputatenbemoeiïng alleen kan gaan over het ‘b e l a n g ’ der Kamper Hoogeschool, die mijn arbeid niet missen kon. De m a t e r i e e l e verdediging van den bekenden gebedszin hebt U overgelaten aan mijn Kamper collega's. Ze hebben dat gedaan

op een prachtige manier. Maar nu me achteraf blijkt, dat U, die toch in elk geval deputaat waart, met den heer Husshahn, die toch officieel was, hebt zitten praten over het geval, en blijkbaar zonder hem het dwaze van de arrestatie, en zéker van het gevangen h o u d e n op dien grond onder het oog te brengen, nu blijft mij geen andere conclusie over dan deze: U hebt mijn gevangenistijd niet verkort, doch indirect, door dit zwijgen n.l., verlengd. U hebt de Kamper collega's alleen laten staan; immers, nog op 9 Sept., toen U wist, dat zij dat ééne zinnetje als grond voor arrestatie en gevangenhouding volkomen a f w e z e n , hebt U aan Ds Veldkamp een brief geschreven, ‘gegrond’ (!) op mededeelingen des heeren Husshahn, en niet op die der Kamper collega's. En U hebt, tot mijn verbazing blijkt het uit Uw eigen brieven, zelf een tijdlang de meening gevoed, en dus bij de Duitschers begunstigd, dat dit ééne zinnetje, uit het gebed, wèl grond voor suspicie was. Een advocaat dien ik in het huis van bewaring in tegenwoordigheid van een Duitsch gesprekkencontroleur sprak, zei me: de moeilijkheid van je geval is, dat je wel zelf dat gebedszinnetje als normale christelijke uiting hebt aangediend, maar dat een man, dien we allemaal kennen (v.d. V.S.) zegt: ja, maar, ik ben ook bij die kerk geweest, en ik ben ook theologisch doctor van de gereformeerde universiteit, en i k zeg, dat het zinnetje wél deutschfeindlich is. Inderdaad, dat had ik al begrepen. Maar thans begrijp ik, dat ook U, die in theologicis geen vreemde zijt, en die in de interpretatie van citaten de mogelijkheid van meer dan één exegese herhaalde malen getoond hebt wel degelijk te zien, toch ook voedsel hebt gegeven aan de dwaze gedachte. als ware dat zinnetje n i e t een normale christelijke gebedsinhoud.

Aan den eenen kant staan dus dominees en zelfs hulppredikers, die kalm schrijven, dat zelfs een catechisant het zinnetje onmiddellijk kon verstaan, waaraan ze m.i. gelijk hebben; aan den anderen kant staan dr v.d. V.S. en U zelf. 't Is me onbegrijpelijk; maar daarom des te smartelijker, dat ik nu wel moet concludeeren, dat U mijn gevangen h o u d i n g hebt verlengd, en den invloed der Kamper collega's hebt verzwakt. Had men ook van U vernomen, dat die zin wel degelijk goed bedoeld moest zijn, dan had men, temeer, waar ik bij het verhoor een allen twijfel wegnemende nadere interpretatie (geen herroeping!) had aangeboden, wat in de stukken staat

te lezen, mij na één dag moeten vrijlaten. Dàn ware althans elke indruk, alsof de zaak maar een kwestie van ‘voorwendselen’ (ik gebruik uw term) geweest was, volkomen weggenomen geweest. In stee daarvan laat men mij 3½ maand in een huis van bewaring, en de eenige grond, dien U als deputaat aanvoert vóór mijn vrijlating is, naar Uw eigen verzekering: het b e l a n g van het theologisch onderwijs in Kampen. De r e c h t s k w e s t i e is bij U als deputaat niet in veilige handen geweest.

4. En hiermee ben ik van de ‘raadselen’ afgestapt, en tot de positieve b e z w a r e n gekomen. Het bezwaart mij, dat U als deputaat, nog wel na een onderhoud met een Duitsche instantie gehad te hebben, alleen een u t i l i t e i t s argument gebruikt hebt voor mijn vrijlating. Ik vraag niet, hoeveel indruk naar Uw meening een pleit voor geregeld onderwijs te Kampen op Duitsche heeren maken zal. Misschien hebt U dienaangaande andere denkbeelden dan ik; misschien ook niet. Zeker is, dat dit blijven staan bij het utiliteitsargument van de zijde van deputaten onzer kerken mij bedroeft. Het nam de belangstelling voor de r e c h t s vraag weg; maakte den heer v.d. V.S. het verspreiden van leugens over mijn gevangenhouding gemakkelijker; en gaf U in qualiteit van synodaal deputaat de gelegenheid te rapporteeren, dat U, niets wetende van de arrestatiegronden, toch het in zulke situatie mogelijke hebt gedaan, terwijl thans blijkt, dat het voornaamste niet gedaan is; de kerkelijke weerlegging van een dwaze aanklacht, waarvan U toch door een Duitsche instantie op de hoogte waart gebracht.

Van Uw nadere toelichting zal ik niet veel zeggen, omdat ze buiten het onderwerp van onze correspondentie ligt. Spreekt U van ‘onnoodige scherpte’, of ‘provocatie’, dan wijs ik dit rustig af. Wat in N.S.B.-bladen, en soortgelijke, gezegd wordt over ons volk, onze regeering, de kerk, de dominees, de menschen, die de heer Rost van Tonningen ‘naar den strot wil grijpen’, is zoo ongemeen scherp, dat een klacht over onnoodig provoceeren van kerkelijke zijde slechts koren op den molen dezer heeren kan zijn, en den hoognoodigen arbeid der herinnering aan het feit, dat we nog steeds burgers van gelijke rechten hebben te zijn, nalaat en breekt. Tegenover Uw klacht stel ik de mijne: U hebt in De Heraut over Polen, en over Frankrijk, en over de werkloosheid, en over het verbod van de bladen van Uw

eigen broeders, en over de Nederlandsche regeering geschreven op een manier, die zakelijk het tegendeel van provocatie geweest is, maar dan ook minstens even ongewenscht. U kunt weten, dat ik geen enkele verordening, die het geweten niet aantastte, heb overtreden, en geen enkele, die op papier stond. Ik heb alleen scherp onderscheiden tusschen den o o r l o g s toestand en den r e v o l u t i e wil. Van den eersten heb ik de consequenties aanvaard, en me gehouden aan de regelen, die ook de Duitschers bij herhaling verklaard hebben, geëerbiedigd te willen zien. Tegen den tweeden heb ik me om Gods wil verzet, ik was net als U anti-revolutionair. En dat verzet was ons officieel toegestaan.

5. In dit verband - ik maak het los van den heer Husshahn, en ook van den heer v.d. V.S., omdat het m o g e l i j k is, dat we hier het terrein der in Den Haag loopende geruchten betreden - stuit ik nog op een moeilijkheid. U verzekert mij, dat zoowel de heer Noteboom als Dr Colijn, ‘mij gewaarschuwd hebben om in mijn uitdrukkingen voorzichtig te zijn en geen vat op me te geven aan degenen, die thans de macht in handen hebben’. En U verzekert, dat ik ‘naar dien raad, met de beste bedoeling me gegeven, niet heb willen luisteren’. Nu heb ik én van Dr Colijn, én van dhr Noteboom, inderdaad een brief gekregen. Van Dr Colijn kreeg ik een antwoord op een door mij in ‘De Reformatie’ gestelde vraag. Die brief was gewijd aan de kwestie: Ned. Unie. Maar er was met geen woord sprake van een ‘waarschuwing’, als door U bedoeld. Ik heb me afgevraagd, of er soms een tweede brief geschreven was, die me niet bereikt zou hebben; en dienaangaande Dr Colijn zelf geschreven. Hij antwoordde mij, niet te kunnen zeggen, dat hij mij inderdaad een tweeden brief geschreven had. De ééne, die hier wél aangekomen is, is bij een huiszoeking meegenomen. Ik vraag me af: hoe komt U aan het bericht, dat ik door Dr Colijn gewaarschuwd ben? Is er een brief onderschept, hoe kreeg U er dan kennis van? Heeft iemand, laat ons zeggen, dhr Husshahn, omtrent den éénen, wél ontvangen, maar geenszins waarschuwenden brief, inlichtingen verstrekt, die weer verder gekomen zijn, en die dan onjuist gegeven dan wel doorgegeven zijn? Gelijke vraag stel ik me, als ik U hoor spreken van een waarschuwenden brief van Dr Noteboom. Ik heb er één ontvangen; ook die is bij huis-

zoeking meegenomen. Maar van een waarschuwing geen sprake. Laat me maar weer ronduit spreken: ik kan Uw bewering alleen verklaren, als een klein zakelijk meeningsverschil tusschen Dr Noteboom en mij, alsmede één uitdrukking in Dr Colijn's brief (die noch waarschuwend, noch antithetisch was) door lieden, die het apparaat, van mijn kamer meegenomen, hebben doorgelezen, is uitgebuit voor de onware bewering, dat deze heeren mij hadden gewaarschuwd. Ik kan niet aannemen, dat én van Dr Colijn én van Dr Noteboom twee brieven elk gezonden, doch maar één aangekomen is; en evenmin, dat van hún kant het gerucht zou komen, volgens hetwelk ondergeteekende door hen zou zijn ‘gewaarschuwd’. Hoe U dan wèl tot die stellige verzekering zijt gekomen, laat ik in het midden.

6. De hoofdzaak is hiermee gezegd. Enkele bizonderheden ten besluite:

a) U gebruikt het woord ‘gevangenisstraf’. Maar er is niets ‘gestraft’; er is ook niets geweest, dat op formuleering van een beschuldiging geleek. Ik ben éénmaal gehoord, en toen weer losgelaten.

b) In Uw brief van 5-8 Mei '41 geeft U een verkeerde interpretatie van mijn tevoren U verstrekte mededeeling der collega's Greijdanus en Ridderbos betreffende wat ze wèl, en wat ze niet U zouden hebben meegedeeld aangaande mijn geval.

c) Mijn doel was niet, zooals U schrijft, in de synodevergadering, U ‘in tegenspraak te brengen met Uzelf’. Mijn doel was alleen, waar die tegenspraak voor mij vaststond, doch om het particulier karakter van Uw brief aan Ds Veldkamp niet aanstonds in volle vergadering te constateeren viel, van U zelf een verklaring te krijgen omtrent hetgeen mij onverklaarbaar was, en - bezwaarde. Tevens, om, gelijk ik zeide, zoo noodig op de zaak te kunnen terugkomen bij de deputaten. Mijn bezwaren zijn door U niet weggenomen; ik acht het in strijd met de waarheid, en met het recht, en met de eer der kerk, als U buiten deputaten en buiten belanghebbenden om, de kerkelijke pers in particuliere brieven ‘bewerkt’ op de manier, waarop het in mijn geval gebeurd is. Collega Ridderbos is niet in Kampen; ik weet nog niet, hoe ik verder zal handelen. Ik moet me evenwel het recht voorbehouden, mijn bezwaren ook anderen bekend te maken. Ik zal o.m. aan Ds

Meyster, synodepraeses, en schrijver in het Jaarboek, afschrift van dezen brief zenden. Ik hoop niet, dat U hem weer als brochure zult aandienen, wanneer U eventueel over deze zaak zoudt spreken. Pacificatie behoeven we ook niet te zoeken; de laatste maal hebt U, toen ze geschied was, haar als ‘zoogenaamd’ gequalificeerd in ‘De Heraut’. Het is beter, dat we elkaar maar aan het oordeel Gods overlaten, althans voorzoover de láátste vragen betreft.

7. Overigens is er één verblijdend ding in deze droeve zaak: U hebt nu eindelijk verklaard, dat die heele gevangenhouding van mij berust heeft op een ‘misvatting’. Ze raakte den bekenden volzin. Aangezien deze zin het eenige in geding gebracht moment is, hebt U tenslotte, toen nadere informatie gevraagd werd, toegegeven, dat ik 3½ maand heb geleden om een ‘misvatting’, indien we n.l. de mogelijkheid van ‘voorwendsels’ ditmaal buiten beschouwing laten. Maar wat blijft er dan over van Uw brief aan Ds Veldkamp? Niets. Toch doen zulke brieven kwaad, aan personen, en aan de kerk, wier gebed verhinderd wordt. En dat door een deputaat.

8. Op wat U verder schrijft, behoef ik niet meer in te gaan. Dat mijn collega's het bekende zinnetje als grond der arrestatie zagen, behoeft U niet te verzekeren aan mij. Dat heb ik hun zelf gezegd via den brief, naar huis geschreven ná het eenige verhoor. Dáárin hebt U niets miszegd. Wat m.i. miszegd was, lag in andere dingen, die hierboven wel zijn aangewezen. Had ik, toen ik destijds na vrijlating Uw felicitatiebrief kreeg geweten, wat ik nu weet, dat U n.l. buiten Uw mededeputaten om aan Ds Veldkamp, redacteur, hadt geschreven, dat men niet ‘zijn kruit moest verschieten’ door te beweren, dat K.S. om Christus' wil leed, dat zulke voorstelling een conflict zou uitlokken, dat onze kerken op groote schade zou komen te staan (ik citeer U letterlijk), en dat er alsdan ‘geen wettige voor God geldende oorzaak’ zou zijn, dan ware mijn spontane antwoordbrief wel anders uitgevallen. Er zijn gelukkig menschen geweest, die wèl de waarheid getuigenis hebben gegeven (Ds Knoop e.a., die de eenvoudige catechisatiewijsheid der interpretatie van het bewuste zinnetje lieten spreken in de pers, tegenover de onbeschaamdheden van dhr v.d. V.S.). Het resultaat is niet

geweest, dat er een conflict kwam, doch dat men, zij het na een verbod van de kerkbode van Ds Knoop, mij heeft losgelaten. Misschien is het gevolg wel geweest, dat de profetieën des heeren v.d. V.S. aangaande zijn toekomstige gewichtige ambt niet door de feiten bevestigd zijn: niet uit Uw mond - U bewijst het zelf - doch uit den mond van predikanten en candidaten hebben de Duitschers gehoord, dat de heer v.d. V.S. een 'aanklacht' had geformuleerd, die als serieuze grond, om mij op zij te zetten, niet eens met een schijnbeweging op het terrein der logische redeneering te handhaven was.

9. In Uw brief aan Ds Veldkamp raakt U nog even de 'leergeschillen' aan; hij had ze van het agendum willen afveeren; maar U voert tegen hem aan, dat de synode anders beslist had. Inderdaad. Ik vraag me alleen af, of U ook in gevallen als er hier één ter sprake kwam, en waarin U met lieden uit de omgeving van Dr v.d. V.S. in contact kwaamt, wel zoo sterk uit de beslissingen der synode hebt geleefd. En ik vraag me tevens af, hoeveel procent der verantwoordelijkheid voor mijn gevangenhouding alsmede voor het verbod van 'De Reformatie' ligt voor Uw rekening. Door de dwaze interpretatie, die v.d. V.S. heeft gegeven van het bekende zinnetje, te laten gaan, ook in een gesprek met dhr Husshahn, en niet onmiddellijk al Uw scherpzinnigheid en kerkelijke waakzaamheid op te roepen in het afwijzen van zulke nonsens, en rècht te eischen voor een verdrukten collega, ook collega-redacteur, hebt U, naar mijn vaste overtuiging, mijn lijden verzwaard, en het scherp stellen van het conflict tusschen ons en de revolutionairen verhinderd voor dit deel. Deze dingen staan me voor den geest, óók als ik zoo indringend hoor pleiten voor spoedige afhandeling van de synodale meeningsgeschillen in een periode, waarin sommigen wèl, anderen niet meer kunnen schrijven.

10. Ongaarne schrijf ik dezen brief; ik had zoo gaarne met U in vrede willen leven, en heb spontaan-vertrouwend U gedankt, na mijn terugkeer. Oordeelen over Uw persoon doe ik ook nu niet. Maar enkele handelingen, evenals enkele omissies, moet ik wèl veroordeelen. Tusschen U en mij ligt tenslotte een geschil in betrekking tot de vraag, wat Gods volk in deze tijden van druk noodig heeft gehad. En als er velen zijn, die achter Uw rug over U spraken,

houdt U het dan mij ten goede, dat ik het niet heb gewild, ook niet, nadat U aan Ds Veldkamp hebt geschreven, wat U mij nooit hadt gezegd.

Inmiddels, met vr. gr., en hoogachting, Uw dw.

w.g.: K. SCHILDER.

Naschrift.

We voegen aan deze afschriften niets toe, dan dit ééne: de z.g. rehabilitatie-synode gaf den indruk, als zou Dr H.H. Kuyper - hoewel in a n d e r e qualiteiten lang niet onbedenkelijk handelend - toch als deputaat voor correspondentie met de 'overheid' (die echter in Londen zat), onberispelijk zijn geweest. Men ziet evenwel, dat ook Dr H.H.K. zelf zich aandient als lid van bedoeld deputaatschap.

Tenslotte: hierboven is sprake van een door de Kamper professoren opgesteld stuk ter verdediging van het door de Duitschers aangevallen Reformatie-zinnetje. Dit stuk is opgesteld door Prof. Dr S. Greijdanus.

K.S.